

T. C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SÜLEYMAN NUMAN PAŞA (1868-1925)

HAZIRLAYAN
AYŞEGÜL DEMİR

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖMER ERDEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU
2022

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Enstitü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmada; bütün bilgi ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili esere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan yerlerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, bu çalışmanın herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede bilimsel çalışma olarak sunmadığımı beyan ederim.

18.07.2022

AYŞEGÜL DEMİR

18530300020

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın konusu, deneysel çalışmaların yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarından dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ömer ERDEN'e, araştırma ve yazım süresince her konuda öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolayı başta babam Osman DEMİR ve annem Emine DEMİR olmak üzere aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ayşegül DEMİR

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
SİMGELERve KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
GÖRSELLER DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
1. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA VE AİLESİ	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
2. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN ASKERLİK VE MESLEKİ HAYATI....	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	30
3. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN TIP FAKÜLTESİ YILLARI	30
3.1.Balkan Savaşları ve Süleyman Numan Paşa'nın Faaliyetleri.....	33
3.2. Süleyman Numan Paşa'nın Bulgaristan'da Bulunan Türk Esirlerine Hizmetleri.....	41
3.3. I. Dünya Savaşı Sırasında Süleyman Numan Paşa'nın Askeri Hekimlik Faaliyetleri.....	47
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	57
4. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN MALTA'YA GÖNDERİLMESİ.....	57
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	67
5. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN ÜLKEYE GERİ DÖNMESİ VE VEFATI.....	67
5.1. Süleyman Numan Paşa İçin Yapılan Anma Törenleri.....	71
ALTINCI BÖLÜM.....	76
6. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA HAKKINDA YAZILAN ANILAR.....	76
YEDİNCİ BÖLÜM	
7.1. Süleyman Numan Paşa'nın Osmanlı Seririyat Mecmuasındaki Seririyat Dersleri(1910-1914).....	92

ŞEKİLLER	96
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	126
EKLER	135
RESİMLER	151
ÖZGEÇMİŞ.....	164

ÖZET

SÜLEYMAN NUMAN PAŞA (1868-1925)

Tabip General Süleyman Numan Paşa, 1868 yılında Selanik'te doğdu. 1890 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi bitirdikten sonra, Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde, Teşrih-i Marazi Muallim Muavini oldu. 1894'te öğrenimini geliştirmek için Almanya'ya gönderildi. Berlin'de altı yıl boyunca Ernest Fon Leyden'in İç Hastalıkları Kliniği'nde çalıştı. Berlin'deki eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Tabip General Süleyman Numan Paşa, Gülhane Hastanesi'ne tayin edilerek İç Hastalıkları Kliniği Muallim Muavinliği görevine getirildi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tıp Fakültesi'nde yapılan tensikat sonucu kadro dışı kaldıysa da bir yıl sonra fakülte'deki görevine geri döndü. Genel Savaş yıllarında ordunun başında askeri sağlık hizmetlerini yürütebilmek amacıyla, Sahra Sıhhiye Umumisi Müfettişi görevine getirildi. İstanbul'un resmen işgalinden sonra, İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. 1921 yılında sürgünden İstanbul'a dönen Tabip General Süleyman Numan Paşa, Haydarpaşa'da bulunan Tıp Fakültesinde Dahiliye Kliniği Profesörlüğü görevine getirildi. 1924-1925 yılları arasında bazı fakülte kliniklerinin Avrupa Yakasına nakli kararlaştırıldığından dolayı Tabip General Süleyman Numan Paşa'nın çalıştığı II. Dahiliye Kliniği, Gureba Hastanesi'ne yerleştirildi. Gureba Hastanesi Başhekimliğine atanan Tabip General Süleyman Numan Paşa, kısa bir süre içerisinde hastanede birtakım yenilikler yaparak hastaneyi onardı. İlk yarıyıl sonunda öğrencilerin Haydarpaşa'ya dönmesi üzerine ise Tabip General Süleyman Numan Paşa görevini Ömer Lütfi Eti'ye devrederek, başhekimlik görevinden ayrıldı.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Numan, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Askeri Tıp.

ABSTRACT

SULEIMAN NUMAN PASHA (1868-1925)

Medical General Suleiman Numan Pasha was born in Thessaloniki in 1868. After graduating from the Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane in 1890, he became the Assistant Professor of Education at Haydarpaşa Military Hospital. In 1894 he was sent to Germany to further his education. He worked at Ernest Fon Leyden's Internal Medicine Clinic for six years in Berlin. After completing his education in Berlin, Medical General Suleiman Numan Pasha, who returned to Istanbul, was appointed to Gulhane Hospital and was appointed as the Assistant Professor at the Internal Diseases Clinic. II. Although he was excluded from the staff as a result of the reform made in the Faculty of Medicine after the proclamation of the Constitutional Monarchy, he returned to his duty at the faculty a year later. During the General War years, he was appointed as the General Inspector of the Field Health in order to carry out military health services at the head of the army. After the official occupation of Istanbul, he was arrested by the British and exiled to Malta. Medical General Suleiman Numan Pasha, who returned to Istanbul from exile in 1921, was appointed as Professor of Internal Medicine at the Faculty of Medicine in Haydarpaşa. Since it was decided to transfer some of the faculty clinics to the European Side between 1924-1925, the II. Internal Medicine Clinic was placed in Gureba Hospital. Medical General Suleiman Numan Pasha, who was appointed as the Chief Physician of Gureba Hospital, repaired the hospital by making some innovations in the hospital in a short time. Upon the return of the students to Haydarpaşa at the end of the first semester, Medical General Suleiman Numan Pasha handed over his duty to Ömer Lütfi Eti and left the position of chief physician.

Key Words: *Suleiman Numan, Balkan Wars, World War I, Military Medicine.*

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

A.MKT.NZD	: Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bab-1 Ali Evrak Odası Evrakı
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH.H	: Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı
DH.MKT	: Dahiliye Evrakı Mektubi Kalemi
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HR.İM	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR.SFR.04	: Hariciye Nezareti Paris Sefareti Belgeleri
İ.DH	: İrade Dahiliye
İ.TAL	: İrade Taltifat
MF.MKT	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Prof.	: Profesör
s.	: sayfa
S.	: Sayı
ŞD.	: Şura-yı Devlet Evrakı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vs.	: ve saire

Y.MTV

: Yıldız Mütenevvil Maruzat Evrakı

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1: Rakamlarla 3. Orduda Tifüs	55
--	----

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel. 1:	Süleyman Numan Paşa Gülhane’de. 24
Görsel. 2:	Yanya teşkilatı sırasında Süleyman Numan Paşa 38
Görsel. 3:	Yanya’da Süleyman Numan Paşa 40
Görsel. 4:	Teftiş ve tetkik seyahati sırasında Süleyman Numan Paşa 44
Görsel. 5:	Ruşçuk esirler kampındaki teftişte Süleyman Numan Paşa 45
Görsel. 6:	Yaralıların Sirkeci İstasyonu’na indirilişi 50
Görsel. 7:	Yaralıların Sirkeci’den nakilleri 51
Görsel. 8:	Malta’da Süleyman Numan Paşa 63
Görsel. 9:	1918/1921 Malta’da Süleyman Numan Paşa 64
Görsel. 10:	Gureba Hastanesi 8. Başhekim Süleyman Numan Paşa..... 69
Görsel. 11:	Gülhane’de yapılan anma töreni 74
Görsel. 12:	Yirminci ölüm yıldönümünde yapılan anma töreni 75
Görsel. 13:	Sultan Reşat’ın ameliyatını gerçekleştiren hekimler 91

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil. 1:	Kabakulak (Salgın Gudde-i Nekfiye İltihabı)	96
Şekil. 2:	E'ma Darlıkları ve Rosenboch İdrar Muayenesi	97
Şekil. 3:	Malarya ve Asab-ı Raciannın Muzaaf Felci	98
Şekil. 4:	Kan Tükürme (Nefsü'd-Dem)	99
Şekil. 5:	Siroz (Teşemmü-i Kebed)'un Tedavisi	100
Şekil. 6:	Te vessü-i Mide(I)	101
Şekil. 7:	Te vessü-i Mide (II)	102
Şekil. 8:	Kızamık (Hasbe) III	103
Şekil. 9:	Malarya Hadd-i Ruam	104
Şekil. 10:	Bel Soğukluğu ve Tedavisi	105
Şekil. 11:	Tetanos (Kazıklı Humma-Küzaz)	106
Şekil. 12:	Muhit-i Kilyenin İltihab-ı Mütেকayyihi (Para Nefrit)	107
Şekil. 13:	Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dud-i A'veri) I	108
Şekil. 14:	Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dud-i A'veri) II	109
Şekil. 15:	Kolera V	110
Şekil. 16:	Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dud-i A'veri) III	111
Şekil. 17:	İltihab-ı Sehaya-yı Müstevli	112
Şekil. 18:	Hummayı Racia ve Tedavisi	113
Şekil. 19:	Tazayyul-i İklili (Kalbin Sol Üzeyn ve Butayn Deliğinin Daralması)	114
Şekil. 20:	Kan Tükürme (Nefsü'd-Dem)	115
Şekil. 21:	Kızıl, Al Gömlek (Skarlatina)	116
Şekil. 22:	Kızılın Korunma ve Tedavisi	117

Şekil. 23:	Kızamık (Hasbe) II	118
Şekil. 24:	Verem ve Frengi Hakkında Mütalaat	119
Şekil. 25:	Ernest Fon Leyden	120
Şekil. 26:	Dijital Hakkında Bazı Mütalaat	121

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde, sağlık teşkilatının başında “Hekimbaşılar” bulunuyordu. Hekimbaşılar, sarayın da hekimi olduklarından padişahın da başhekimini sayılıyorlardı. Aynı zamanda Hekimbaşılar devletin de sağlık işlerini düzenleyip, devlet toprakları içerisindeki sağlık personellerinin de atamalarını yapma yetkilerine sahipti.

Askeri ve sivil sağlık alanında yetkileri bulunan Hekimbaşılar, XIX. yüzyıl ortalarına kadar klasik Osmanlı medreselerinde eğitimlerini tamamlayıp, medrese ve darüşşifalarda müderrislik görevlerini de yaparlardı. Hekimbaşılık Kurumunun tesis edilmesinden sonra zamanla bu müessese içerisine itina ile yetenek sahibi kişilerin getirilmesi için çalışılırken, XIX. yüzyılın sonlarına doğru yeteneksiz kişilerin getirilmesiyle birlikte Hekimbaşılık Kurumu giderek işlevini kaybetmeye başladı.

Hekimbaşıların yetkileri 1837 yılında Sıhhiye Dairesi'nin oluşturulmasıyla birlikte kurumsal bir yapıya devredildikten sonra kısıtlandı. 1839 yılında Tıbbiye Nezareti'nin kurulması sonucu hekimbaşıların tüm yetkileri bu kuruma devredilerek, görevlerinin yalnızca saray hekimliği olarak kalması sağlandı. 1850 yılına gelindiğinde ise Hekimbaşılık Kurumu, Sultan Abdülmecid'in emri ile tamamen kaldırıldı.¹

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar sağlık hizmetlerini “darüşşifa”, “şifahane” ve “bimaristan” olarak adlandırılan kurumlar verirlerdi. Bu kurumlar aynı zamanda tıp eğitimini de vermekteydiler.

Darüşşifalar, vakıf geleneğine bağlı, hastaların kim olduklarına bakılmaksızın ve onlardan hiçbir karşılık beklemeden tedavilerinin yapıldığı kuruma denirdi. Osmanlı Devleti'nin herhangi bir katkısı olmadan vakıf gelirleriyle yürütülen darüşşifalar, hayır ve yardım kurumu özelliğine de sahipti. Bundan dolayı darüşşifalarda, hastaların muayene ve tedavileri ücretsiz olarak yapılırdı.²

¹ Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s. 10.

² Bayat, 1999, 15-16.

Padişah ve yakınlarının da halkın sağlık hizmetlerinin karşılanması için hayra yönelik darüşşifalar ve şifa evleri inşa ettirdikleri olurdu. Mesela; Yıldırım Bayezid tarafından XIV. yüzyılda “Bursa Darüşşifası” ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından XVI. yüzyılda annesi Hafza Sultan adına “Manisa Hafza Sultan Bimarhanesi” gibi önemli sağlık kurumları inşa ettirildi.³

Osmanlı Devleti’nde hayra yönelik yaptırılan bu vakıflar, XIX. yüzyıla kadar ülkede temel sağlık kuruluşları olarak hizmet verdiler. XIX. yüzyıl öncesine kadar darüşşifalar haricinde, halkın sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında hekimbaşılar tarafından izin verilen hekimler, “Tıbbi Dükkân” adı verilen muayenelerinde halka sağlık hizmeti verirlerdi. Tıbbi Dükkanların dışında, “Frengi Dükkânı” ve “Çıkıkçı Dükkânı” gibi çeşitli hastalıkların tedavilerinin yapılması için açılan bu dükkanlarda halkın sağlık hizmetlerinin karşılanmasında önemli bir yere sahip oldukları görülür.

1867 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’nin açılmasıyla birlikte, hekimlerin görev yaptığı bu dükkanlar giderek önemini kaybetmeye başladı. Bu tip dükkanların yerini Mülki Tıbbiye mezunlarının ve Avrupa’da uzmanlık eğitimi gören hekimlerin, dönemin tüm ihtiyaçlarını karşılayarak açtığı muayehaneleri aldı.⁴

İslami geleneklere bağlı olarak yetişen hekimler, genişçe bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devleti’nin hekim ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı görüldü ve hekim ihtiyacı ancak tıp okullarının XIX. yüzyılda açılmasıyla giderilebildi.

Osmanlı Devleti hekim ihtiyacını karşılayabilmek için Avrupa’dan gelen Yahudi ve Hıristiyan hekimlerden yararlanma yoluna gitti. Bu dönemde hekimbaşılar, devlet topraklarında serbest hekim olarak çalışan bu yabancı hekimleri bilgi ve yeterlilikleri konusunda yaptıkları sınavlar vasıtasıyla başarılı olanların hekimliklerine devam etmelerine izin verdiler. Lakin uygulanan bu sınavlarda başarı gösteren yabancı hekim sayısı oldukça azdı. Bundan dolayı ülkedeki hekim ihtiyacını karşılamak için bu yöntemin de yetersiz kaldığı görüldü.

³ Taşpınar, A., *Osmanlı Devleti’nde Sağlık Teşkilatı (1827-1914)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 15.

⁴ Erdem Aydın, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Öncü Basımevi, Ankara, 2006, s. 200-201.

Genel olarak ülkede sağlık hizmetinin karşılanması için bir taraftan darüşşifalarda sıhhi hizmet verilirken, diğer taraftan da serbest olarak çalışan hekimler aracılığıyla sağlık hizmetleri karşılanmaya çalışıldı. Yetersiz kaldığı bilinen sağlık hizmetlerine ancak XIX. yüzyılda, modernleşme çabaları içerisinde sıhhi alanda yapılacak olan çalışmalarla gerçekleştirilecekti.

Kanuni Sultan Süleyman'ın tıp ilmini ayrı bir meslek olarak düşünmesinin ardından, bu ilmin eğitiminin ayrı bir medresede verilmesini isteyerek bir tıp medresesi olan Daru't-tıp açılarak eğitime başlandı. Süleymaniye Cami'nin çevresinde yaptırılan bu medresede pek çok ünlü hekimlerin de yetişmesine vesile oldu. Şanizade Mehmed Ataullah Efendi⁵⁵ burada yetişen ünlü hekimlerden biridir.

XIX. yüzyılda modernleşme çabaları içerisine giren Osmanlı Devleti, bu yüzyılda önemli adımlar attı. Bu döneme kadar olan sağlık hizmetleri genel olarak saraya ve orduya yönelikti. Hekimbaşılık Kurumundan başka bir kurum olmadığından, serbest çalışan hekimlerden belli bir ücret karşılığı hizmet alabiliyorlardı.

Her ne kadar padişah ve yakınlarının hayra yönelik olarak inşa ettirdikleri şifa evleri ve hastaneler aracılığıyla sağlık hizmetleri verilmeye çalışılmış olsa da genellikle en yaygın olan hizmet şekli, özel hizmetler oluşturuyordu. İnşa

⁵⁵ Şanizade Mehmed Ataullah Efendi, İstanbul'da dünyaya geldi. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1184 yılında doğduğu kabul edilir. Kaynaklar, 2 Kasım 1785'te tedris ruusunu aldıktan sonra müderris olduğunu kaydeder. 14-15 yaşları müderrislik için erken olduğundan bu tarihten birkaç yıl geriye gittiği söylenebilir. Babası Hacı Mehmed Sadık Efendi, çeşitli müderrisliklerde bulunup, özellikle de fıkıh alanındaki bilgileriyle tanınır. Medine kadılığı yaptığı sırada 1791 yılında vefat etti. Ailenin Şanizade olarak tanınmasında dedesinin babası olan Ahmed Efendi'nin lakabının 'Tarakçı' olmasından kaynaklıdır. Şanizade, ilmiye mesleğine girdikten sonra Halıcıoğlu Mühendishanesi ve Süleymaniye Tıp Medresesinde eğitimini sürdürdü. Arapça ve Farsçadan sonra, İtalyanca, Fransızca ve Rumca'yı öğrendi. Özellikle de Latinceyi çok iyi bildiği söylenir. Müderris olunca öncelikle iptida-i haric derecesiyle Örekeze Medresesine tayin edildi. 24 Eylül 1790 tarihinde iptida-i dahil rütbesiyle Saniye-i Fatıma Sultan, 15 Ağustos 1793'te hareket-i dahil derecesiyle Dersiyye-i Hane-i Ümmühani ve 14 Ekim 1796'da da musile-i sahn derecesiyle Beyazıt'taki Sahhaf Karaca Ahmed Medreselerinde müderrislik yaptı. 29 Nisan 1816 tarihinde Çorlu Medresesi müderrisliği yaptığı sırada Havass-ı Refia (Eyüp) kadısı oldu. 18 Nisan 1817'de azledilerek, kendisine Mekke kadılığı payesi verildi ve hayat boyu müfettiş-i sadr-ı ali olarak görevlendirildi. 6 Ekim 1821 tarihinde ise görevine son verilerek 19 Temmuz 1826'da Menemen arpalığı ve Mekke payesi ile emekli oldu. Tıp, matematik ve astronomi ilmi yanında bazı sanat dallarıyla da ilgilendiği kaynaklarda belirtilmektedir. Birçok eser kaleme aldı: Şanizade Tarihi, Miratü'l-ebdan fi teşrihi a'zail-insan, Usulü't-tabia, Kanunü'l-cerrahin, Mizanü'l-edviye, Divan, Usul-i Hisab ve Tanzim-i Piyadegon, Süvariyon gibi. 1826 yılında vefat etti. Detaylı bilgi için Bkz. Ziya Yılmaz, "Şanizade Mehmed Ataullah Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, C. 18, s. 334-336.

ettirilen ve hayır kurumları tarafından verilen bu hizmetler genellikle; Bursa, İstanbul, Edirne, Kayseri ve Selanik gibi büyük şehirlerle sınırlı kalıyordu.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları doğrultusunda Batı'ya yönelmesi sonucu, sağlık alanında da yeni gelişmeler yaşanmaya başlandı. Bu doğrultuda 1827 yılında açılan Tıphane-i Amire'nin hizmete girmesiyle birlikte bilimsel alanda gelişmeler yaşandı. Batılılaşma çabalarıyla sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi için yasal düzenlenmelere gidilerek, sağlık hizmetlerine yön verilmeye çalışıldı.

1839 yılında "Tıbbiye Nezareti'nin" kurulmasıyla sağlık hizmetleri tek bir elde bulundurulmuş, sıhhi hizmet merkezileştirilmek istendi. Tıbbiye Nezareti'nin oluşturulmasıyla da "Hekimbaşılık Kurumu" işlevini kaybetmiş oldu. Yeni nezaretin kurulmasıyla başlayan sıhhi alandaki düzenlemeler ise Dahiliye ve Sıhhiye Nezareti'nin 1915 yılında kurulmasıyla devam etti.

Sıhhi hizmetler, XIX. yüzyıla kadar belediye teşkilatının⁶ olmamasından dolayı vakıflar aracılığı ile yürütülüyordu. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, belediyelerin kurulmasıyla birlikte sağlık alanında görev alması düşünce etkili olduğundan Tıbbiye Nezareti tarafından 1861 yılında "Tababeti Belediye İcrasına Dair Nizamname"⁷ hazırlandı.

Hazırlanan bu nizamname ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den diploma almayan hekimlerin çalışamayacakları, ilan olunan nizamnameden önce mesleklerini yapan hekimlerin diplomalarını Tıbbiye-i Şahane'ye onaylatmaları gerektiği, hekim ve cerrahların ilaç satmamaları ve bu işin yalnızca açılan eczanelerde satılabileceği kuralları getirtilerek, on yedi maddeden oluşan bu nizamnameye uymayanların ise para veya hapis cezalarına çarptırılacağı belirtilmekteydi.

Sağlık çalışanlarının, çalışma şartlarını ve görevlerinin belirlendiği bu nizamname ile Osmanlı Devlet yönetimi, sağlık çalışanlarının sayıları hakkında

⁶ İlk belediye teşkilatı, 1855 yılında "Şehremaneti" adıyla İstanbul'da kuruldu. Şehremanetin yürütme organı "şehremini", karar organı ise "şehir meclisi" idi. Şehremini, padişahın onayı ve Babıali'nin seçimi ile belirlenirdi. Şehremini ve iki yardımcı ile birlikte 15 kişiden oluşan şehir meclisinin üyeleri, Meclis-i Vala'nın kararı ve padişahın iradesi ile atanmaktaydı. Şehremaneti, Meclis-i Vala'nın ve Babıali'nin denetimi ve gözetimi altında çalışan bir örgüttü. Babıali'nin onayı ile kararların çoğunluğu yürürlüğe girerdi. Şehremaneti örgütü, Batılı anlamda modern belediyeçiliğe geçişte ilk tecrübe oldu. Detaylı bilgi için Bkz. Bilal Eryılmaz, "Türk Belediyeçiliğinde Demokrasi Geleneği", *Türkler*, Ankara, 2002, C. 13, s. 1323.

⁷ Nizamnamenin orijinal metni için Bkz. Düstur, I. Tertip, *Dersaadet*, 1289, C. II, s. 814-816.

bilgi edinmek isteyerek, hekimlerin çalışmalarını kayıt altına alıp, çalışanların belirli denetimler altına alınmasını sağlamak istedi.

Bu dönemde köy ve kasabalara da sağlık hizmetini götürmek önem arz ediyordu. Bundan dolayı hekim sayılarını çoğaltarak köy ve şehirlere hekim göndermek gerektiğinden öncelikli olarak hekim ihtiyacını karşılamak için hekim yetiştirmenin zorunluluğu göze çarptı ve 1867 yılında ilk sivil tıp okulu olan “Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye” açıldı. Ülkede daha kapsamlı olacak şekilde, şehir ve köylerde görevlendirilecek hekimlerin yetiştirilmesi bu şekilde sağlanmış oluyordu.

Taşraya hekimler vasıtasıyla sıhhi hizmetin ulaştırması “İrade-i Umumiye Nizamnamesinin”⁸ 1871 yılında çıkartılmasıyla birlikte Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’den mezun olan hekimler, “Memleket Tabibi” adı ile anılacaktı. Köy ve kasabalara sağlık hizmetini ulaştıracak olan Memleket Tabiplerinin görev ve yetkilerinin belirtildiği on altı maddelik nizamname yayınlandı. Bu nizamnameye göre hekimler; herhangi bir ücret almadan muayene edecekler ve maaşları da görev yapacakları vilayetlerdeki belediyeler tarafından karşılanacak olup, nizamname şartlarına herhangi bir gerekçe göstermeden uymayan hekimlerin, görevlerinden uzaklaştırılacakları ve belediye eczanelerinin de memleket tabiplerinin kontrolleri altında olacağı belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, ülke genelinde sıhhi teşkilatlanmaya giderek, köylere sağlık hizmetini ulaştırmak için önemli adımlar atmaya başladı. Sağlık hizmetlerini daha da sistemli hale getirmek için “1913 Vilayeti İdareyi Sıhhiye Nizamnamesi”⁹ çıkartıldı. Bu nizamname ile birlikte “Memleket Tabipliği” unvanı yerine “Hükümet Tabipliği” unvanına geçilerek, görevlendirme ve yetkilerinde herhangi bir değişikliğe gidilmedi.

Bununla birlikte il merkezlerinde birer “Sağlık Müdürlükleri” kurularak, idari yönden ülke genelindeki sıhhi işlerle ilgili görevler bu kuruma devredildi.

Bu doğrultuda hareket eden Osmanlı Devleti, ülke genelinde ve özellikle de köy ve kasabalarda yeterli sayıdaki hekimler aracılığı ile halka sağlık

⁸ Nizamnamenin orijinal metni için Bkz. Düstur, I. Tertip, *Dersaadet*, 1289, C. II, s. 800- 802.

⁹ Rahmi Dirican, Nazan Bilgel, *Halk Sağlığı Toplum Hekimliği*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s. 540–541.

hizmetlerini ulaştırmayı amaç edindiğinden, salgın hastalıklarla ilgili konularda da halk sağlığı için bilgilendirilmek istedi.

Sağlık hizmetlerinin karşılanması için bu gibi adımlar atılırken, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin sihi hizmetlerinin karşılanması için askeri hastaneler açıldı. Bu hastaneler genellikle sınır bölgelerinde bulunan kışlaların yakınlarna açılıyordu.

Aynı zamanda 1809 yılında Taksim Topçu Hastanesi, 1828 yılında Maltepe Askeri Hastanesi, 1838 yılında İstanbul Deniz Hastanesi, 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i şahane Hastanesi, 1844 yılında Kuleli Hastanesi, 1878 yılında Beylerbeyi Hastanesi, 1896 yılında Yıldız Hastanesi ve 1898 yılında Gülhane Askeri Hastanesi gibi adından sıklıkla söz ettiren birçok hastane kuruldu.¹⁰

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, ülkesinde bulunan gayrimüslimlere de sağlık hizmetlerini götürmek için uğraştı. Bu konuda oluşabilecek her türlü sıkıntının önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti, Avrupa Devletlerinin Osmanlı ülkesinde hastane açma isteklerini de geri çevirmeyerek 1846 yılında Balıklı Rum Hastanesi, 1847 yılında Alman Hastanesi, 1853 yılında Fransız Pastour Hastanesi, 1902 yılında Bulgar Hastanesi ve 1920 yılında Amiral Bristol Hastanesinin¹¹ açılmasına da fırsat tanıdı.

Yapılan savaşlar neticesinde kaybedilen topraklardan Osmanlı ülkesine yapılan gler dolayısıyla nüfus artarken beraberinde de salgın hastalıkların ortaya çıkması, ülkedeki hastanelerinin yetersizliğini gözler önüne serdi. Bundan dolayı sivil halka yönelik hastanelerin yapımı zaruri bir hal alırken, Osmanlı topraklarında yaşayan kimsesiz ve fakir hastaların hem bakımı hem de sefalet çekmelerini önlemek amacıyla "Gureba Hastanesi"¹² inşa edildi. İki yüz yatak

¹⁰ Esin Kahya, Ayşegül Erdemir Demirhan, *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, TDV Yayınları, Ankara, 2000, s. 237-238.

¹¹ Bilal Ak, Adnan Ataç, *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetler Sempozyumu*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 2000, s. 156.

¹² Gureba Hastanesi, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan tarafından 1843 (hicri 1241) yılında tesis ettirildi. İki yıl sonra tanzim edilen vakıfname ile "Bezmialem Gureba-i Müslimin Hastanesi" adı ile vakfedildi. Gureba Hastanesi yalnızca garip Müslümanları tedavi etmek özelliği ile ülkenin tek sağlık kuruluşudur. İnşa edildiği günden beri hizmet vermeye devam etmektedir. Gureba Hastanesinin açılışı, Takvim-i Vakayı nüshalarında 24 Rebi'l-evvel 1261 Cuma günü olarak yazılıdır. Zamanın şöhretli şairlerinden Ziver Paşa, hala hastanenin ana giriş kapısında mermer üzerine kazılmış şiiri mevcuttur. Gureba Hastanesine kadar Osmanlı dönemindeki sağlık kuruluşları, Bimarhane adı ile anılırken ilk defa hastane ismi Bezmialem Valide Sultan Hastanesi'ne verildi. Ancak Bezmialem Valide Sultan Hastanesi, Gureba adı ile anılan ikinci hastane oluyor. Gureba adı 1836 yılında Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami

kapasitesine sahip olan bu hastane, İstanbul'da fakir ve yoksullar halka yönelik yapıldığından en geniş hastane olma özelliğine sahiptir.

Modernleşme çabaları içerisinde olan Osmanlı Devleti bunlarla birlikte sivil hastane yapımına da önem vererek; Beyoğlu Belediye Hastanesini 1878 yılında, Kuduz Hastanesini 1887 yılında, Nur Kuyusu Hastanesini 1891 yılında, Darülaceze'yi 1895 yılında ve ilk çocuk hastanesi olması bakımından önem arz eden Şişli Hamidiye Etfal Hastanesini de 1899 yılında bu hastaneler inşa ettirildi.¹³ Bunları diğer modern sağlık kuruluşları takip ederken bimaristan, bimarhane, şifahane, ve darüşşifa yerine yalnızca “hastane” tabiri kullanılmaya başlandı.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal sağlığın korunması için XIX. yüzyılda yapılmış olan savaşlar neticesinde ortaya çıkan bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele edildi. Salgın hastalıklara yakalanan halkı korumak ve iyileştirmek için “karantina” uygulaması yoluna gidildi. Karantina uygulamasını, 1831 ve 1833 yıllarında Hindistan'dan gelip Yakın Doğu yoluyla Avrupa'ya yayılan kolera salgını bu uygulamanın kullanılmasını zaruri kıldı. Osmanlı Devleti, kolera salgınının Avrupa'ya yayılmasında bir köprü vaziyetinde olduğunu çok iyi bildiğinden, II. Mahmud tarafından karantina uygulaması üzerinde durularak ilk adımlar atıldı.

avlusundaki medresede açılan hastane için kullanılmıştır. Bezmialem Valide Sultan Hastanesi açılınca bu hastanenin kapatıldığı anlaşılıyor. Bezmialem Valide Sultan'ı bir hastane tesisine sevk eden amiller konusunda şunlar söylenmektedir: 1826 yılında İstanbul'da ortaya çıkan kolera salgınına sebep gösterirler. Bu salgında İstanbul'da hastaların şehir içindeki binalara bile yatırıldığı rivayet edilir. Zira o devirde İstanbul'da sadece Fatih Şifahanesi, Süleymaniye Darüşşifası, Haseki Hürrem Sultan Bimarhanesi, Üsküdar'da eski Toptaşı Tımarhanesinin yerinde Nur Banu Sultan Bimarhanesi vardı. Bu kuruluşlar salgında yeterli olamamışlardır. Bazıları da 1843'teki çiçek salgınının bir hastane kurulması gerektiğini ortaya koyduğu ve rivayete göre bu ihtiyacı ilk Bezmialem Valide Sultan, oğlu Abdülmecid'e bildirdiğini kaydeder. Diğer bir rivayet de şudur ki; Valide Sultan bir gün yolda karşılaştığı bir hasta ile ilgilenmesi ve yatırılarak tedavi edilmesi gereken bu hasta için bir hastane aranmasıdır. Bu işle sarayın cerrah başı Halil Efendi ilgilenmiştir. Ancak bu olay Valide Sultan'ı oldukça etkilemiş olmalı ki bir hastane yapılmasını arzu etmiştir ve şimdiki İstanbul Vatan Caddesi üzerinde o zamanki Yenibahçe Çayırı'nda bir hastane kurulmasına karar verilmiştir. Bir başka rivayete göre ise Valide Sultan iki yüz erkeği memnun ettiğine dair bir rüya görür ve rüya tabircisi bu rüyayı “öyle bir hayır işleyeceksin ki dünya durdukça iki yüz erkek senden hayır ile bahsedecek” diye tabir ederek iki yüz yataklı bir erkek hastanesi inşasına karar verildi. Gureba hastanesinin bir erkek hastanesi olarak inşa edildiği doğrudur. Gureba Hastanesi inşaatı tamamlanınca, ön kısmında bulunan 9 adet dükkân ve yekta hamamı ile hastane bitişiğindeki caminin arkasındaki bahçe vakfedilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Asaf Ataseven, “Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 1(1984), s. 86-88.

¹³ Arslan Terzioğlu, “Bimarhane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, C. 6, s. 177.

1831 yıllarında İstanbul'da ortaya çıkan kolera salgınına karşın belirli yerlerde koruma evleri kuruldu. 1831 ve 1833 yılları arasında yaşanan kolera salgını beraberinde karantina uygulamasını getirerek, Karantina Meclisi'nin kurulmasına neden oldu. Kurulan bu meclis, Hariciye Nezaretinin denetimi altında olacak ve salgınla birlikte oluşan karantinanın dini ve askeri konuları Karantina Meclisi'nde görüşülebilecekti.¹⁴

Karantina Meclisi'nin görevleri arasında salgının bulunduğu bölgelere hekimlerin gönderilmesi, gönderilen bölgedeki görevli memurların sıkı tedbirler olarak oluşabilecek diğer hastalıklar için aşı uygulamasına geçilmesi yer almaktaydı.

Karantina Meclisi'nde öncelikli olarak İstanbul'un salgınlardan korunması amaçlandığından, karantina önlemleri alınırken İstanbul ve çevresinin sağlık durumu kontrol altına alınmaya çalışıldı. Böyle bir durumda yapılan en önemli uygulama ise salgının çıktığı şehirlerde hangi hastalık olursa olsun ölümler meydana geldiği takdirde Karantina Meclisi haberdar edilerek hemen müdahale edebilecekti.

Osmanlı Devleti'ne kara ve deniz yolu ile gelebilecek her türlü salgın hastalığa karşın iki ileri karakol olarak sayılan "Serviburnu" ve "Çanakkale" karantinaları yapılarak önlenmek istendi. Salgın hastalıklara karşın oluşturulan karantina usulü ülkenin dört bir yanına yayılarak, Osmanlı coğrafyasında yaygın bir şekilde faaliyet göstermeye başladı.

Tıp eğitimi konusunda yabancı uzmanlardan yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti, karantina uygulamalarını daha bilinçli bir şekilde uygulayabilmek için Avusturyalı Doktor Minas'ı İstanbul'a çağırarak Karantina Meclisi'nin tıbbi işlerinin başına geçmesini sağladı. Daha sonra Avusturyalı Doktor Minas'tan bir karantina nizamnamesi hazırlanması istendi ve hazırlanan nizamname üzerinde birtakım değişiklikler yapılarak Osmanlı Devleti'nde karantina sürecinin nasıl işleyip ne şekilde yürütüleceği belirlenmiş oldu.¹⁵

Osmanlı Devleti, karantina uygulamaları içerisinde salgın hastalıkların önlenmesi için gazeteler, mahalle imamları ve muhtarlar aracılığıyla halkın

¹⁴ Sarıyıldız, G., "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, C. 58, S. 222, 1994, s. 352.

¹⁵ Sarıyıldız, 1994, 347-348.

salgınlara karşı uyarılması konusunda görevlendirme yaptı. Salgın hastalıklarla büyük bir mücadeleye giren Osmanlı Devleti, hastalığın getirmiş olduğu yıkımı bir nebze hafifletebilmek için, kolera salgınlarından ölen subay ve ümera ailelerine maaş tahsis ettirerek, koleradan ölen üst düzey görevlilerin çocuklarının da parasız bir şekilde devlet tarafından okutulması sağladı.

Karantina Meclisi ile birlikte salgın ve bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu vakitlerde hastalığın görüldüğü yerlerde, hastaların giysilerinin dezenfekte edilebilmeleri için “Tedbirhaneler” kuruldu.

Kolera salgınına karşın II. Abdülhamid, Fransız Doktor Chantemesse'nin önerisi üzerine Tıbbiye binasının hemen yanına bir bakteriyoloji hane yaptırdı. Pratik ve teorik kurslar verilerek bakteriyolog ve veterinerlerin yetiştirilmesi amaçlandı.

II. Abdülhamid'in emriyle Hamidiye Etfal Hastanesi'nde bir bakteriyoloji laboratuvarı açıldı. 1913 yılından sonra ise dizanteri, kolera ve veba aşuları bakteriyoloji hanelerde hazırlandı.

Yabancı doktorların da tavsiyeleri üzerine içme suları, meyve ve sebze gibi her türlü gıdaların tahlillerinin de yapılacağı laboratuvarlar haricinde, Avrupa'ya hekimler gönderilerek bakteriyoloji konusunda eğitim görmeleri sağlanmak istendi.

Tüm bunlarla birlikte salgın hastalıklarla mücadele edebilmek için hastalığın meydana geldiği yerden farklı bir yere ulaşmasını önlemek amacıyla “kordon” usulü uygulamaya konuldu. Kordon usulü yöntemi ile salgının ilk ortaya çıktığı yer on gün süreyle kordon altına alındıktan sonra salgına yakalanan evlerin, eşyaların ve elbiselerin belli bir işlemde geçirilerek temizlenmesi sağlandı. Kordon içerisine alınacak ahalinin tüm ihtiyaçlarının karşılanması için de çalışıldı.

Kordon kontrolünü sağlamak için görevlendirilen jandarma ve belediye çavuşlarının sayılarının az olması, kordon altında geçirilen vakitte burada yaşayan insanların sosyal yaşamlarının kısıtlanması sonucu kordon usulünün uygulanmasında birtakım zorlukların yaşanmasına sebep oldu. Daha sonra

yaşanılan bu gibi sıkıntılar dolayısıyla on gün olan abluka süresi üç güne indirildi.¹⁶

Kolera ve diğer salgınlara karşı etkili bir mücadele içerisine giren Osmanlı Devleti, gerek kurduğu meclis, belediye ve hastanelerle gerekse de dezenfeksiyon işlemleri ve salgınlardan sonra ölenlerin defin işlemleri gibi çalışmalarıyla salgınları kontrol altına almaya çalıştı.

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında ortadan kaldırarak yerine kurduğu modern ordunun hekim ihtiyacını karşılayabilmek adına 1827 yılında "Tıphane-i Amire" adlı askeri tıp okulu kuruldu. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin¹⁷ liderliğinde açılan bu okul modern tıp eğitiminin başlaması adına da oldukça önemlidir.

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, 1826 yılında padişaha yeni bir tıp okulunun açılmasının zaruri olduğu teklifi sonucu, 14 Mart 1827 tarihinde Tulumbacı Konağı'nda "Tıphane-i Amire" ismiyle ilk askeri tıp okulunun açılması sağlandı ve okulun ilk müdürlük görevine de Mustafa Behçet Efendi getirildi. Mustafa Behçet Efendi'nin 1831 yılına kadar müdürlük yaptığı okula daha sonra ders hocalarından olan Osman Saip Efendi 1836 yılına kadar ve 1839 yılına kadar da Abdülhak Molla okul müdürlüğü yaptı.¹⁸

Tıphane-i Amire'ye alınacak olan talebeler öncelikli olarak kurulmuş olan ordunun acemi erleri ve başarılı olacakları düşünülen yetenekli Müslüman gençler arasından seçildi.

Tıphane-i Amire ile aynı yıl açılan "Cerrahhane" 1839 yılında birleştirilerek "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane" adıyla modern bir tıp mektebi haline getirildi.¹⁹ Bu askeri tıp okulunun açılmasındaki amaç, ordunun sağlık

¹⁶ Sarıyıldız, 1994, 329-330.

¹⁷ Mustafa Behçet Efendi, Süleymaniye Medresesinde eğitim görmüş olup XIX. yüzyılda çıkarttığı eserleri Osmanlı tıbbının modernleşmesine hizmet etmiştir. İtalyanca ve Fransızca dillerine hâkim olan Mustafa Behçet Efendi, bu dillerde yazılmış olan önemli eserleri tercüme ederek Osmanlı tıbbına kazandırdı. Batı tıbbındaki yeniliklerin önemini bildiği gibi Batı'daki tıbbi gelişmelerin Osmanlı tıbbında uygulanmasını kavrayan Mustafa Behçet Efendi, "Çiçek Aşısı Risalesi", "Vazaifal- Azra (Fizyoloji Risalesi)", "Makale-i Emraz al- Frengiye (Frengi Risalesi)" ve "Kolera Risalesi" gibi eserleriyle Osmanlı tıbbına hizmetleri dokundu. Aynı zamanda Tıphane'nin kurulması ve salgın hastalıklara karşı daha sistemli karantina önlemlerinin alınmasında da etkili oldu. Detaylı bilgi için Bkz. Süheyl Ünver, *Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar*, Tanzimat I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 936-937.

¹⁸ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaa, İstanbul, 1977, C. 1-2, s. 70.

¹⁹ Beyhan, M., Eryüksel, A., "Osmanlı'nın Son Döneminde Sağlık Hizmetleri", Akben, F. (Ed.), *Sağlık Ordusu*, Gündüz Kitapevi-Sahaf Yayınevi, İstanbul, Ekim 2008, s. 15.

ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Müslüman hekimler yetiştirmekti. Bundan dolayı ilk başlarda gayrimüslimler okula alınmıyordu. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte gayrimüslimler de bu okulda eēitim görmeye başladılar.

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte tıp eēitiminin de Fransızca olması ve okula da gayrimüslimlerin alınmaya başlanması zerine, Tıbbiye'ye istenilen sayıda Müslüman ērencilerin girmesi engellenmiş oldu. Sebebi zaten gayrimüslim ērencilerin Fransızca'yı çok iyi bilmeleri ve okuldaki hocaların da oēunluēunun gayrimüslimlerden oluşuyor olmasıydı. Eēitimin istenilen düzeyde olmaması, tıp eēitiminin Trkeştirilmesi gerekliliēini ortaya çıkardı.²⁰

1866 yılında Tıbbiye'de okuyan talebeler, eēitim dilinin Türkçe olması ve okulda okutulacak olan kitapların Türkçeye tercüme edilmesi gerektiēini savunarak "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye" adında bir dernek kurdular.²¹

Kurulan Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin yapmış olduēu çalışmalar neticesinde Fransızcadan tercüme edilip birçok tıp kitabı Türkçe olarak basılırken, eēitimin Trkeleşmesi saēlandı. Ayrıca bu dönemde Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye tıpla ilgili terimleri Türkçeleştirerek, tıp szlē hüviyetinde olan Lgat-ı Tıbbiye'yi²² hazırladılar.

Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, tıp alanındaki eserlerin tercümelerini yaparken asıl amaçları olan eēitim dilinin Türkçe olması yönündeki çalışmalarını da yürüttüler. Hocaların da oēunluēunun yabancı olmasından dolayı birden

²⁰ BOA, İ.DH., 622/43260. (2 Ekim 1870)

²¹ İbrahim Topçu, "Osmanlı İmparatorluēu'nda İlk Bilimsel Tıp Cemiyetleri", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(zel Sayı), s. 136.

²² Lgat-ı Tıbbiye'nin hazırlanmasında ilk olarak, İslam tıp kitaplarından yararlanılmış olup İbn-i Sina'nın "Kanun"u ve el-Razi'nin de "Havi"den Arapça temel tıp kitapları incelendi. Her ne kadar uygun kelimeler bulunmuş olsa da yeni bulunan kelimelerle eski tıp literatüründe bulunan terminolojinin yetersiz kaldıēı görüldü ve Avrupa dillerinden Osmanlıca'ya tercüme edilerek, şanizade Ataullah Efendi'nin kitapları gibi Latince'den Arapça, Farsça ve Türkçe olan szlēnden yararlanıldı. Bu konuda yaşanılan en büyük zorluk, Fransızca "Nysten" adlı tıp szlēnden yararlanılırken yaşandı. Çünkü bu Fransızca sözlükte olup da yukarıda bahsi geçen başvuru kaynaēında ve eserlerde Osmanlıca sözlüklerde bulunmayan yeni terimlerin karşılıklarının bulunmasında güçlükler yaşandı. Dernek yeleri bu zor durum karşısında birtakım terimler icat etmek zorunda kalarak Latince ve Yunanca olan tıp terimlerinin Arapça ve Farsça karşılıklarını bulmaya çalıştılar. Bütün Avrupa dillerinde ortak olarak kullanılan isimlerin bazılarını da olduēu gibi kabul ettiler. eyrek yüzyıl boyunca Osmanlı hekimlerinin tek tıp szlē olarak kullanılan Lgat-ı Tıbbiye'nin zamanla yetersiz olduēu anlaşılarak, yanlışlıklar düzeltilmiş ve eksikliklerinin düzeltilmesi amacıyla Nysten szlēnn genişletilmiş son baskısı esas alınarak "Lgat-ı Tıp" adıyla uzun süre tıp eēitiminde kullanılacak olan yeni bir tıp szlē oluşturulmuş oldu. Detaylı bilgi için Bkz. Ekmeleddin İhsanoēlu, *Türk Dilinin Trkeleşmesi Meselesi*, Osmanlılarda Saēlık I, *Biofarma Yayınları*, İstanbul, 2006, s. 71-74.

Türkçe eğitime geçilmesinin zor olduğunun farkına varan dernek üyeleri, ilk olarak 1866 yılında Mekteb-i Tıbbiye içerisinde yer alacak olacak olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'yi açarak sınıflar dahilinde Türkçe eğitime başladı. Böylece iki ayrı okul olarak tıp eğitimine devam edildi.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de tıp eğitimi Osmanlıcaya tercüme edilerek öğrenilirken, öğrenciler beş sınıfa ayrılıp eğitim süreleri beş yıl olarak belirlendi. Ayrıca okulda vermek zorunda oldukları doktora sınavından ve taşrada bulunanlar için askerlikten muaf olmaları da sağlandı. Daha sonraları okula olan ilginin de artmasıyla muaf oldukları doktora sınavı zorunlu hale getirilerek, eğitim süresi altı yıla çıkartıldı. Eğitim süresi altı yıla çıkartılınca okulun IV. yılında Genel Patoloji dersini Süleyman Numan Paşa'da diğer meslektaşları ile birlikte vermeye başladı.

1874 yılına kadar okula olan ilgiden dolayı Ahırkapı'da iki daire yaptırılarak okul buraya taşındı. Bu dönemde 25 öğrencinin doktora sınavını vererek mezun olmasından sonra okuldaki öğrenci sayısında artış olmasından dolayı okul, Kadırğa'ya taşındı. 1909 yılına gelindiğinde de tıp fakültesi olan okul, Haydarpaşa'ya taşındı. Kadırğa'daki okul ise dişçi ve eczacı okulu olarak eğitime devam etti.²³

1871 yılında çıkartılan “İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi” ile okuldan mezun olanların “Memleket Tabibi” olarak taşralarda görevlendirileceği ve koruyucu sağlık hizmetleri de yapmaları gerektiği belirtildi.

İlk sivil tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, 1908 yılında Askeri Tıp Okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ile birleştirilerek 1909 yılında Darulfünun-u Osmani Tıp Fakültesi olarak hizmetlerine devam etti.²⁴

Özellikle XIX. yüzyılın sonundan itibaren yapılan savaşların tahribatları ile birlikte salgın hastalıklarla da mücadele edilmeye çalışıldı. Halk, salgınlarla mücadelede gazete ve dergiler aracılığı ile bilgilendirilirken karantina ve temizlik faaliyetleri ile de önlemler alınarak, salgınların bulunduğu bölgelere gönderilen sağlık personelleri vasıtasıyla salgın hastalıkların önüne geçilmek istendi.

Kervanlar, esirler ve askerlerin bulaşıcı hastalıklara yakalanması ile hastalıkların kara ve deniz yoluyla hızlı bir şekilde yayılarak, Anadolu'nun iç

²³ Osman Ergin, 1977, 649-654.

²⁴ Beyhan, M., Eryüksel, A., “Osmanlı'nın Son Döneminde Sağlık Hizmetleri”, Akben, F. (Ed.), *Sağlık Ordusu*, Gündüz Kitapevi-Sahaf Yayınevi, İstanbul, Ekim 2008, s. 20.

kesimlerine kadar ulaşmasına neden oldu. Balkan ve Trablusgarp Savaşları, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı sürecinde etkisini kaybederek savaş alanlarının koşulları ve yetersiz beslenme ile birlikte temizlik ihtiyaçlarının tam olarak uygulanamaması sonucu savaşarak ölen askerlerin sayılarından çok, hastalıklardan ölen askerlerin çoğunluğu salgınların tahribatını gözler önüne sermekteydi.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devlet topraklarında görülen veba salgını ile profesyonel bir mücadeleye girildi. Avrupalıların bu konuda aldığı tedbirler uygulanarak veba olan evlerin yıkanması, sirke ve su ile dezenfekte edilerek, malların ve giysilerin yıkanması ile salgınla mücadele yoluna girildi. Veba salgını, yapılan araştırmalara göre iki farklı şekilde kendini gösterebilmekteydi. Bunlardan ilki; yabancı kemirgenlerin insanları ısırması sonucu hastada gözle görülür bir şekilde kendisini belli ediyordu. Bu yolla vebaya yakalanan kişide koltuk altlarında veya boynunda yumurtaya benzer şekilde şişlikler oluşuyor, hasta ölmeden önce idrarının ve terinin çok kötü kokması ile sonuçlanıyordu.²⁵ Veba hastalığı genellikle rutubetli aylarda daha sık görülmekteydi.

İkincisi ise akciğer vebası olarak bilinen, soğuk havalardan dolayı akciğerlere yerleşerek burundan kan gelmesiyle kendisini gösterirdi. Akciğer vebasına yakalanan kişi, öksürüğü ve tükürüğü ile hastalığı diğer kişilere bulaştırırdı. Ayrıca veba hastalığının ortaya çıkmasındaki bir diğer amil ise pislik ve açlık durumuydu. Salgınların ortaya çıkardığı yiyecek bulma sıkıntısı ve insanların yetersiz beslenmesi sonucu kişilerin dirençlerinin azalmasına ve hastalığa yakalanmalarına neden oluyordu.

Veba salgınını bir yerden başka bir yere taşınmasını önlemek adına Osmanlı Devleti, bazı önlemler alma yoluna giderek 8 Nisan 1840'ta "Osmanlı Devleti'ne Karadan Giriş Nizamnamesi"²⁶ yayınladı. Bu nizamnameye göre; sağlık personelleri vebanın görüldüğü her yere giderek salgının yaşandığı ev veya mahalleleri abluka altına alıp salgını ortadan kaldırmakla görevlendirildi.

²⁵ Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 22.

²⁶ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğunda Veba (1700-1850)*, (Çev.: Serap Yılmaz), Tarih Vakfı Türk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 237.

Hijyen şartlarının yetersiz kaldığı pis sulardan, bu su ile yıkanılmış besinler ile bulaşan ve müdahale edilmediği takdirde öldürücü bir hastalık olan kolera, önemli salgın hastalıklarından bir diğeridir. Kolera salgını ilk defa 1768’de Hindistan’da görülerek 1817 yılında salgın boyutuna ulaştı. Kolera, Osmanlı Devleti’ne ticaret ve hac yollarıyla yayılarak devlet topraklarında 1822 yılında ilk defa görülmeye başlandı.

Genel Savaş yıllarında 1915 Ağustos ayında Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumiliğine; Rusya, Tiflis ve Bakü’de, daha sonraları ise Rusya’nın diğer bölgelerinde ve İran’ın Tebriz ve Rumiye bölgelerinde koleranın yayıldığı bildirildi.²⁷ Bunun üzerine hemen 3. Ordu cepheden gelecek olan bu tehlikeye karşı sıkı tedbirler alma yoluna giderek kolera aşısını bütün orduda yeniledi. Ayrıca her kolorduya bir hıfzıssıhha tayin edilerek Erzurum’daki aşı müessesesi sadece kolera aşısı yapmaya başladı. Ekim ayı ortalarına gelindiğinde bütün ordunun kolera aşısı tamamlandı.

Kasım 1915 yılı ortalarında ise kolera salgını ordu içerisinde üç yerde ortaya çıktı.²⁸ İlk kolera vakası Bayburt’ta 26 Kasım 1915 tarihinde görüldü. 27 Kasım 1915 tarihinde Trabzon’da görülen ikinci vaka, seyyar jandarma taburunda görüldü. 30 Kasım 1915 tarihinde ise Erzurum Morgof Hastanesinde görülen kolera vakası sonucu hekimler günlerce çalışarak salgınların önüne geçmek

²⁷ Tefik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, TTK Kütüphanesi, Askeri Matbaa, İstanbul, 1941, s. 106.

²⁸ Son zamanlarda Bayburt’tan çıkmamış olan bir kişi kolera belirtileri göstererek ölmesi sonucu, madde gaitası (dışkı tahlili) hemen alınarak Erzurum’a gönderildi. Ayrıca Bayburt’ta amele taburunda bir er 22 Kasım 1915’te ishale yakalanarak 27 Kasım 1915’te kolera şüphesiyle hastaneye girdi. Bunun üzerine Erzurum’dan bir bakteriyolog ve seyyar laboratuvar sırf bu iş için Bayburt’a gönderilerek, ordu sıhhiye reisi de durumu görüp gerekli tedbirleri yerinde almak için Bayburt’a gitti. Bayburt’ta bundan başka biri Erzurum’dan gelen ve 17 Kasım’dan beri hastanede yatmakta olan bir hastada kolera belirtileri görüldü. Trabzon’da görülen seyyar jandarma taburu 14 Kasım 1915 tarihinde Erzurum’dan Bayburt’a, 22 Kasım’da Trabzon’a gelerek kışlada iskân edildi. Tabur 3 gün burada kaldıktan sonra yanında eskiden beri depo olarak kullanılan bir binaya geçtiği o akşam kolera vakası görüldü. Ertesi gün aynı tabur içerisinde 9 koleralı daha tespit edildi. Yapılan incelemeler neticesinde hastalık jandarma taburunda başlamış olup yenen veya içilen bir maddeden gelerek su salgını olduğu anlaşıldı. Erzurum Morgof Hastanesinde görülen kolera vakası 22 Ekim’de dizanteri teşhisiyle Hasankale’ye ve 22 Kasım’da Erzurum’a gönderilerek Morgof Hastanesinde yatmıştır. Burada 5 gün bronşit teşhisiyle kaldıktan sonra 29 Kasım’da ishal ile hastalandı. Bundan sonra bir hafta Erzurum’da başka kolera vakaları görülmeyip Morgof Hastanesinde yeni vakalar görülmeye başlayınca bir kışla salgını halinde devam ettiği anlaşıldı. Yaşanılan bu salgınlar sonucunda; aşılanmamış olan kişilerin aşılarının süratle yapılması, hastane ve bütün askeri karargahların dezenfekte edilmesi, kolera çıkan tüm yerlerin derhal tecrit altına alınması gibi tedbirlere başvuruldu. Detaylı bilgi için Bkz. Sağlam, 1941, s. 106-113. Ayrıca Bkz. Süleyman Numan Paşa, ” Kolera”, *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, İstanbul, Ağustos 1326, Sene: 1, Numara: 6, s. 241-243.

istediler. Alınan tedbirler ile cephe Mayıs 1916'da koleradan tamamen temizlendi.

3. Orduda ise bütün savaş boyunca 1580 kolera vakası tespit edildi.²⁹

Bir diğer salgın olan çiçek salgını yaşa ve cinsiyete bakmaksızın irinli kabarcıklar dökerek, yüzde birtakım izler bırakan ağır bir hastalıktı. Salgına yakalanan kişide baş ve sırt ağrısı olmak üzere kusma, yüksek ateş ve karın sertleşmesi görülüyordu. 3 ila 4 gün içerisinde hastalık kendisini göstererek ortaya çıkıyor ve çiçek, hasta olan kişinin öksürüğünden çıkan tükürükle bulaşyordu. 1915 ve 1918 yılları arasında orduda çiçek salgınları görüldü. Artan çiçek vakalarına karşın bütün ordu, çiçek aşısı ile aşılandı. 1917 yılından itibaren tekrar orduya ve halka yapılan aşılarından sonra çiçek salgını azaltıldı.

Lekeli tifo³⁰ (tifüs), bitler ve keneler aracılığı ile kan yoluyla bulaşan bir hastalıktı; baş ağrısı, ateş, üşüme ve halsizlik belirtileriyle kendisini gösteriyordu. Salgına yakalananlar şiddetli baş ağrısı çekerek, gözleri kızarıyor ve ışıktan rahatsız olur hale geliyorlardı. Genel Savaş yıllarında bu hastalık lekeli tifo adı ile bilinmekteydi. Balkan Savaşları döneminde hastalığın adının “Tifüs mü? Tifo mu?” olduğu yönünde tartışmalar yapılarak, Gülhane profesörlerinden Tevfik Sağlam'ın meslektaşları ile yaptıkları çalışmalar sonucunda tifüs salgını olduğunu ortaya çıkardılar.³¹

Genel Savaş yıllarında orduda tifüs salgını oldukça fazla görüldü. Asıl facia ise Sarıkamış Muharebesinden sonra yaşandı ve hastaneler hasta alamaz duruma geldi. Hastanedeki hekimler ve idare memurları da lekeli tifoya yakalandılar. Ordu komutanı General İsmail Hakkı, lekeli tifoya yakalanarak vefat etti. Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi Süleyman Numan Paşa da lekeli tifoya yakalananlar arasındaydı.

Girişilen birçok tedbirden sonra “buğu sandığının” keşfiyle ordu bittin tamamen kurtarıldı. 28 Mart 1915 tarihinde, Süleyman Numan Paşa'nın öğrencisi Tevfik Sağlam tarafından Hasankale'de ilk lekeli tifo aşısı hazırlandı. Lekeli tifo

²⁹ Sağlam, 1941, 106.

³⁰ Detaylı bilgi için Bkz. Süleyman Numan Paşa, “Humma, Kara Humma, Bağırsak Tifosu ‘Humma-i Şiph-i Tifo’”, *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, İstanbul, Kanun-i Evvel 1329, Sene: 3, Numara: 10, s. 433-440.

³¹ Sevilay Özer, “I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını”, *Belleten*, C. LXXX, S. 287, Ankara, Nisan 2016, s. 220.

mücadelesi aynı zamanda bitle mücadele olduğundan bitlerin temizlenmesi için çok uğraşıldı.

Hummayı racia bit ve keneler aracılığıyla kan yoluyla bulaşıyordu. Neosalvarsan adlı ilaçla hastalığın kesin tedavisi yapılabiliyordu. Türk ordusunda Neosalvarsanın etkin bir şekilde kullanılması hastalık ve ölüm oranlarının azaltılmasında etkili oldu.

Özellikle savaş yılları boyunca ortaya çıkan salgın hastalıklar telafisi mümkün olamayan acıların yaşanmasına sebep oldu. Savaş şartları içerisinde hızlı bir şekilde yayılarak salgın halini alan hastalıklar, binlerce insanın ölmelerine sebep oldu. Ordu bünyesindeki görevli doktorların bile ölümüne sebep olan salgın hastalıklarla mücadele edebilmek için ilk olarak sağlık kuruluşlarının dezenfekte edilmesiyle başlanılarak, aşı üretim merkezlerinde üretilen aşularla salgınların önüne geçilmek istendi.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA VE AİLESİ

Süleyman Numan Paşa, 1868 yılında Selanik'te dünyaya geldi. Babası Selanik Belediyesi'nde mimar olarak görev yapan Debreli Numan Ağa, annesi ise Melek Hanım'dır. Süleyman Numan Paşa'nın kendisinden büyük bir ablası Raife Hanım, Mahide Hanım ve Kemal ismini taşıyan bir de erkek kardeşi vardı.

Süleyman Numan Paşa'nın kız kardeşi Raife Hanım, konsolos olan Hakkı Eyice ile evlidir.³² Teyzesi Münire Hanım ise Selanik'in köklü ailelerinden olan Beylerbeyi Payeli Enis Paşa'nın eşidir.

Münire Hanım, kayınbiraderi olan Osman Nuri Bey ile kız kardeşi Seher Hanım'ın evlenmelerine vesile oldu. Çiftin kızları olan Hadiye Hanım, Enis Paşa'nın Hususi Kalem Müdürü olarak atadığı İbrahim Vehbi Bey ile evlendi. İbrahim Vehbi Bey aynı zamanda Ziya Gökalp'in en yakın dostu olduğu gibi, uzaktan da akrabasıdır. İbrahim Vehbi Bey ile Hadiye Hanımların; Cahit (asıl adı Cahide), Nahide Kaya, Aydın ve Yılmaz adlarında dört çocukları vardır.

Siverek Mebusu olarak görev yapan İbrahim Vehbi Bey, Cumhuriyetin ilanından sonra Malatya'nın Hekimhan ilçesine kaymakam olarak atandı. Çiftin en büyük kızı olan Cahit Uçuk'un, Türk Edebiyatına önemli katkıları oldu. Bir diğer çocukları olan Avukat Yılmaz Üçok, Gönül Hanım ile evlenirken, Nahide Kaya Hanım da CHP Halkevleri temsilcisi olan Girit Hanyalı Diş Hekimi Ethem Ağva ile evlendi.³³ Annesi ve babasına karşı son derece hürmetkar olan Süleyman Numan Paşa, kardeşlerini ve kardeş çocuklarını da çok severdi.

Süleyman Numan Paşa, “Ben Numan Ağa'nın oğluyum” diyerek babasından iftiharla söz ederdi. Babası Debreli Numan Ağa, Selanik'te birtakım binalar yaptığından oranın meşhur yapı ustalarından bir tanesi idi. Ayrıca,

³² BOA, HR.İM., 230/70. (31 Mart 1929) Ablasının kızı Merzuka Hanım ise Milli Mücadeleye de katılan Albay İsmail Cemal Akan'ın eşidir. *Milliyet Gazetesi*, (16 Eylül 1972), s. 2. Çiftin kızları olan Zübeyde Hanım ise İş Bankası kurucularından olan TBMM'de beş dönem Ankara Milletvekilliği yapan Kınacızade Şakir Bey'in oğlu Ziya Kınacı ile evlidir. Bkz. Yıldırım, S., Zeynel, B.(Ed.), *TBMM Albümü 1920-1950*, Korza Yayıncılık, Ankara, Nisan 2010, C. 1, s. 11.

³³ Detaylı bilgi için Bkz. <https://ibraniyetvebeyazturkler.blogspot.com/2020/09/doktor-suleyman-numan-pasa.html> (15.09.2020).

belediye mimarı olarak da görev yapardı. Bu sıralarda Mithat Paşa, Selanik Valiliği görevini yürütüyordu. Selanik’i, Türkiye’nin en mamur haline koymak istediğinden yeni bir cadde açarak, 3 000 altın karşılığında mükemmel bir bedesten yaptırmak için eski bir bostan harabesini satın aldı. Selanik’in bu imar faaliyetleri sırasında Mithat Paşa, işlerinde pek zevkli olan Numan Ağa’nın odasında yapılacak işleri görüşmek için oturdular.

Vali ve Belediye Mimarı aralarında konuşurken, kapı iki kez pek de hafif bir şekilde çalındı. O zamanlar kapı çalma adeti, sosyete işi olarak görülürdü. Mithat Paşa, büyük bir hayretle kapıya doğru bakmaya başladığı sırada içeriye gayet ciddi görünümlü, çok da küçük bir erkek çocuğu girdi. Sivri burnu yukarıya doğru kalkık olan bu çocuk, gayet ciddi adımlarla ilerlemeye devam ederek öncelikle Mithat Paşa’nın elini daha sonra da Numan Ağa’nın elini sıktı.

Mithat Paşa, çocukta gördüğü bu zarafet karşısında hayran kaldı. Bu sırada Numan Ağa, Mithat Paşa’ya dönerek içeriye giren çocuğun oğlu olduğunu belirtti. Mithat Paşa, çocuğa dönerek: “*Gel bakalım buraya. Sana soracağım var. Kapıyı çalmak nereden aklına geldi?*”³⁴ diye sorduğunda küçük çocuk gayet kendisinden emin bir tavırla: “*Kimsenin kapısı vurmada içeride girilir mi efendim?*”³⁵ diye yanıt verdiğinde, Mithat Paşa daha da çok hayrete düşüyordu.

İçeriye giren küçük çocuğun el sıkışması, konuşurken özenle seçerek kullandığı kelimeler Mithat Paşa’nın dikkatini çekiyordu. Süleyman Numan Paşa’nın daha o zamandan beri gelen bu meşhur terbiyesi, sınırsız inceliği o zamanlarda kendisini göstermeye başladı.

Bahsi geçen bu olay daha sonra, Mithat Paşa’nın küçük çocuğu memnun etmek için elini cebine atarak yarım lira kıymetinde olan bir parayı çıkartarak, Numan Ağa’nın oğluna uzatması ile devam etti. Numan Ağa ise bu durumu gülerek izliyordu. Çünkü biliyordu ki oğlu Süleyman Numan, kimseden bahşiş kabul etmezdi. Bu durum üzerine, Süleyman Numan kendisine uzatılan parayı kibarca reddederek: “*Teşekkür ederim efendim. Babam bana verir.*”³⁶ dedikten

³⁴ Es, H.F. “Tanımadığımız Meşhurlar: Hayatı Ders Olarak Okutulan İlim Adamı”, *Akşam Gazetesi*, (15 Ağustos 1945), s. 5.

³⁵ Es, 15 Ağustos 1945, 5.

³⁶ Es, 15 Ağustos 1945, 5.

sonra Mithat Paşa tekrar hayrete düşerek, ne yaptıysa çocuğa parayı kabul ettiremedi.

Bunun akabinde Mithat Paşa, çıkardığı parayı yeleğinin cebine koyarken Numan Ağa'ya dönerek: “*Numan Ağa... Bu çocuğu derin bir dikkatle okut. O çok büyük bir adam olacak.*”³⁷ dedi. Zaten Numan Ağa'nın da bütün derdi oğlunu okutmaktı.

Mithat Paşa'nın, daha küçükken kendisi hakkında söylediği “büyük adam olacak” sözünü sonraki hayatında da katiyen yerde bırakmadı.

Gayet düzgün yaşayan, sigara içen fakat sofrasında kesinlikle alkol bulundurmayan biriydi.³⁸ Son derece vefakâr ve dürüst olan Süleyman Numan Paşa, dostlarından ve yakınlarından gördüğü küçük bir vefasızlık karşısında çok üzülmüdü.

Üç buçuk ay gibi kısa bir evlilik deneyimi yaşadı.³⁹ Hatta bu ayrılık olayını Hikmet Feridun Es şu şekilde anlatmaktadır:

“Kati surette boşanmak isteyen Süleyman Numan Paşa'yı bu fikrinden kimse caydıramadı. Fakat hakim kendisini barıştırmak istiyordu. Süleyman Numan Paşa ile birlikte iki arkadaşı ve yaveri de sivil olarak mahkemede dinleyiciler arasında bulunuyorlardı. Hakim, Süleyman Numan Paşa'yı kararından vazgeçiremeyeceğini anlayınca ona:” *Yani efendim şimdi ne kararı istiyorsunuz? Barışmak mı? Talak mı? Talakı Selase mi?*” halbuki bu vakte kadar zaten Süleyman Numan Paşa ne istediğini anlatmaya çalışıyordu.⁴⁰

Hakimin böyle üç vaziyeti teker teker saydığını görünce o da hakime karşılık olarak “*Lütfen bendenize üç numaralı bir bilet kesiniz efendim.*” dediğini anlatır. Ayrıldıktan sonra da bir daha evlenmedi. Ailece Arnavut olduğunu söyler inatçılığını buna bağlardı.⁴¹

³⁷ Es, 15 Ağustos 1945, 5.

³⁸ Tevfik Sağlam, *Süleyman Numan*, İstanbul,1935, s. 29. Ayrıca Süleyman Numan Paşa'nın ölümünün onuncu yıldönümü olan 1935 yılında öğrencisi ve meslektaşısı olan Tevfik Sağlam tarafından bir anma töreni yapılmış ve bu törende Süleyman Numan Paşa'nın talebeleri, arkadaşları ve meslektaşları tarafından yapılan konuşmalar daha sonra kitap haline getirilmiştir.

³⁹ Ayrıca bkz. Es, H.F, “Tanımadığımız Meşhurlar: Bugün Uşağım Süleyman Numan Efendiyi Kovdum!”, *Akşam Gazetesi*, (22 Ağustos 1945), s. 5.

⁴⁰ Es, 22 Ağustos 1945, 5.

⁴¹ Feridun Frik, Hocalarım IV, *Dirim*, 1997, s. 233.

Arkadaşlarıyla salı günleri mutlaka bir yerde toplanırlardı. Bir salı Ziya Nuri'de⁴² iken bir salı Asaf Derviş'te⁴³ diğer salı kendi evinde olurlardı. Süleyman Numan Paşa'nın, Nuru Osmaniye'deki konağı⁴⁴ bazı tıp hocalarıyla dolup taşardı.

Gayet ciddi görünümlü, gözlüklü olan Nikolaki Efendi ve Hacı adlarında iki uşağı vardı. Dışarıdaki giyinişine özen gösterdiği kadar evdeki görünüşüne de aynı ölçüde özen gösterirdi.

Süleyman Numan Paşa'nın konağının birde meşhur yemekleri vardı: "Kayısı Tatlısı ve Hindili Börek." Tüm bu yemekleri yapan Nikolaki Efendi, Balkan hükümetlerinden birinin tebaası olduğu bilinir. Süleyman Numan Paşa aşçısını çok severdi. Yemesi, içmesi, yatması dahil her şeyi bizzat Süleyman Numan Paşa tarafından karşılanırdı. Aylık aldığı maaş o dönemde de oldukça önemli sayılabilecek bir miktar olan 7 altın liraydı.⁴⁵

Süleyman Numan Paşa'nın sofrasında, asla içki bulunmaz ama birçok yemek görülürdü. Son derece özenle hazırlanan bu yemeklerden Süleyman Numan Paşa gayretle az yiyerek şu cümleyi tekrar ederdi: "*Yemek yenmek için değil, tatmak içindir.*"⁴⁶ İşte Süleyman Numan Paşa'nın sofrası kanunu buydu: Yemekler lezzetli olacak fakat az yenilecekti.

Süleyman Numan Paşa'nın lezzetli yemeklerinin bulunduğu sofrasında vaktin tamamı eğlenceli ve ilmi sohbetlerle geçerdi. Bazen de bu sofraya zamanın

⁴² Ziya Nuri Paşa (1872-1936): İstanbul'da doğdu. 1890 yılında Askeri Tıbbiyeden diplomasını aldı. 1894 yılında eğitimini tamamlamak üzere Berlin'e gönderildi. 1900 yılında İstanbul'a dönünce Fakültede Kulak, Burun, Boğaz Seririyatını kurarak bu dersin hocalığına tayin edildi. 1933 yılında, Afyon Milletvekilliğine seçilerek, Ankara'da Mebusluk vazifesini yaparken vefat etti. Ziya Nuri Paşa'nın Kulak Hastalıkları, İnfluenza İdrar Muayenesi Usulleri adlı üç eserinden başka, yayınlanmış birçok yazıları da mevcuttur. Detaylı bilgi için bkz. H. Altuğ, "Müderis Doktor Ziya Nuri Paşa (1872-1936)", Unat, E. K. (Haz.), *50 Yıl Önce Ölen 8 Büyük Türk Hekimi İçin Anma Kitabı*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayınları, İstanbul, 1986, s. 33-40.

⁴³ Asaf Derviş Paşa (1868-1928): Kadın Doğum Hastalıkları Uzmanıdır. 1893 yılında Askeri Tıbbiyeden hekim yüzbaşısı olarak çıktı. Bir süre Trablusgarp'ta bulunduktan sonra, Berlin'e tahsil için gönderildi. Almanya'da beş sene kadar eğitim aldıktan sonra, İstanbul'a döndüğünde Gülhane'de muallim olarak görev aldı. Balkan Savaşı'nda ve I. Dünya Savaşı'nda askeri hekimlik hizmeti görevinde bulundu. Uzun süre Tıp Fakültesinde Profesörlük yaptıktan sonra kadın hastalıkları şubesini yenileyerek burada birçok hekim yetiştirdi. Jinekoloji Cerrahisi, Genital Sistem Enfeksiyonları ile Mücadele, Fistül Ameliyatları, Genital Tb. Sorunu ülkemize Asaf Derviş Paşa ile girdi. "Kadın Hastalıkları" adlı 3 ciltlik eserinden yalnızca bir cildi yayınlandı. Detaylı bilgi için bkz. Gövsa, İ. A., "Asaf Derviş Paşa (1872-1928)", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1946, s. 46.

⁴⁴ Es, 22 Ağustos 1945, 5.

⁴⁵ Es, H.F., "Tanımadığımız Meşhurlar: Yemekler Yenmek İçin Değil, Tatmak İçindir!", *Akşam Gazetesi*, (18 Ağustos 1945), s. 5.

⁴⁶ Es, 18 Ağustos 1945, 5.

en tanınmış doktorları, kendi asistanlarıyla birlikte katılır, bazen de Gülhane'deki diğer şubelerde bulunan asistanların da katıldığı olurdu.

Arkadaşları arasında Süleyman Numan Paşa'nın yemek yemesinin güzelliğiyle de şöhret saldığını söyleyen eski dostlarından bir ilim adamı şunları anlatmaktadır: “(...) nadir kişiler hakikaten güzel yemek yer, Süleyman Numan için hayatımda rast geldiğim en güzel yemek yiyen adam diyebilirim. Sofranın başında şiir yazar gibi, resim yapar gibi adeta güzel sanatlardan bir iş yapar gibi güzel yemek yerdi. Adabımuâşeret kaidelerine en fazla riayet eden kimseler bile ondan daha iyi yemek yiyemezlerdi. (...) onun yemek yiyişini seyretmek bile insan için bir zevk olurdu.”⁴⁷

⁴⁷ Es, 18 Ağustos 1945, 5.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN ASKERLİK VE MESLEKİ HAYATI

Süleyman Numan Bey, Mekteb-i İptidaisini Selanik'te 23 Şubat 1891 tarihinde yaptı ve tali tahsilini de Kuleli İdadiyesinde⁴⁸ bitirdi. Ocak/Şubat 1891 tarihinde tez imtihanını verip hekimlik diplomasını alarak, Demir Kapı Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den 1323 numaralı diploma ile ve yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu.⁴⁹ Hekimlik ve yüzbaşı rütbesini alan Süleyman Numan Bey, hocalarının olduğu kadar arkadaşlarının da takdirlerine mazhar oldu.

Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey, üç ay kadar Haydarpaşa Hastanesi'nde⁵⁰ staj yaptıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye'de açılan Teşrih-i Marazi (patolojik anatomi) ders muavinliğine seçildi. Burada görevli olduğu sırada 14 Temmuz 1891'de sınavla Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Teşrih-i Marazi Muallim Muavinliğine tayin edildi.⁵¹

19 Nisan 1893 tarihinde Müfredat-ı Tıb ve Fenni Tedavi Muallim Muavinliği de kendisine verildi. Daha sonra geçici bir görevle şüpheli hastalıklar dolayısıyla 22 Şubat 1894'te Eskişehir'e atandı. Burada bulunduğu sırada kolera salgınını önlemeye yönelik az bir zamanda yapmış olduğu çalışmalar sonucunda

⁴⁸ Ziya Nuri, "Müderri Süleyman Numan Paşa 1286-1341", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, C.7, S.5, 1956, s. 367.

⁴⁹ İhsan Ekin, "Prof. General Süleyman Numan", *Dirim*, 5-6 (Mayıs, Haziran), 1945, s. 124.

⁵⁰ Bugünkü Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin temeli II. Abdülhamid'in hastanelere olan duyarlılığı ile 1800'lü yıllarda temeli atıldı. II. Mahmud döneminde 14 Mart 1827 yılında, Tıp Fakültesi eğitimi Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacı Konağı'nda açıldı. 1832 yılında Topkapı Sarayı'nda Cerrahhane açılarak eğitim vermeye devam etti. 1839 yılına gelindiğinde iki mektep birleştirilerek, II. Abdülhamid tarafından Mekteb-i Tıbbiye adını alarak, zamanın en iyi şartları sağlanarak bugünkü Galatasaray Lisesi'nin olduğu yerde açıldı. Eğitim uygulamalı olarak verilmeye başladıktan sonra 1843'te 67 mezun veren üniversitenin eğitimi yetersiz görülerek 9 yıla çıkartılan eğitim süresinin ardından Tıbbiye İdadiyesi kuruldu. Kurulan bu tıbbiyenin bir bölümünde Mülki Tıbbiye, Türkçe eğitimle devam ederken daha sonraki yıllarda ayrı binalarda bulunan Askeri ve Mülki Tıbbiye eğitime beraber devam etti. Tıbbiye-i Şahane yani şimdiki Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin bulunduğu Haydarpaşa'ya 1903 yılında taşındı. Haydarpaşa Tıbbiyesinin ilk başhekimisi Operatör Cemal Paşa olurken; Besim Ömer, Ziya Nuri Paşa, Uzman Doktor Akil Muhtar ile birlikte eğitime devam edildi. 1903 yılından 1908'e kadar Askeri Tıbbiye olarak hizmet veren bina, 1908 yılından 1933 yılına kadar İstanbul Tıp Fakültesi olarak hizmet vermeye devam etti. 16 ay süren inşaat çalışmalarının ardından 1936 yılında Haydarpaşa Numune Hastanesi yapılan merasim ile birlikte hizmete geçti. Detaylı bilgi için Bkz. Sarı, N., "Mekteb-i Tıbbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, C. 29, s. 2-5.

⁵¹ Efdal As, "Birinci Dünya Savaşı'nın Sıhhiye Dairesi Reisi ve Ordu Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi Süleyman Numan Paşa (1868-1925) 'nin Hayatı ve Askeri Faaliyetleri", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2015, Vol:6, Issue:21, s. 107.

Mekteb-i Tıbbiye’de vazifeli olan Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey’in rütbesi 6 Kasım 1894 tarihinde kolağalığına yükseldi.⁵²

Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey, 8 Kasım 1894’te Ziya Nuri, Kerim Sebahati, Asaf Derviş ve Eşref Ruşen ile beraber, padişahın iradesi mektep nezaretine tebliğ edildikten sonra öğrenimlerini geliştirmeleri için Almanya’ya⁵³ gönderildiler. Bu dönemde kale kapısından bile dışarı çıkmak bir takım kayıt ve belgelere tabii iken bu yolla Almanya’ya gidebilmek fırsatı Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey’de büyük ümitler uyandırdığı aşikardır.⁵⁴

Berlin’de üç ay kadar lisan tahsili ve umumi tetkikattan sonra Tevfik Paşa’nın kılavuzluk etmesiyle Kaiser Wilhelm Akademisi ismini alan mektep, Tıbbiye-i Askeriye’ye bir kabul imtihanı çıkartarak doktor unvanının tasdiki için kayıt yaptırdı.

Teşrih sömestrinden itibaren Berlin Fakültesi’ndeki dersleri takip ederek 1897 senesi sonbaharında akademiden şadadetnameyi aldıktan sonra Hidemat-ı Tıbbiye-i Askeriye usullerini öğrenmek için Prusya Hassa II. Piyade Alayına tayin edildi ve 1894-1900 yılları arasında çalıştı. Türk yüzbaşı üniformasıyla bütün muamelat-ı sıhhiye-i askeriye ve talimlerini takip ederek iki ay boyunca da Tempelhof Askeri Hastanesi’ne devam etti⁵⁵ ve nihayetinde Hidemat-ı Sıhhiye tahsilini bitirdi.

Almanya İmparatoru II. Wilhelm’in İstanbul ve Kudüs’e 1898 yılında yaptığı seyahati sırasında maiyeti heyetiyle birlikte, Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey’de bu sefere katıldı. Burada 6 yıl Berlin Birinci Dahiliye Seririyatında Ernest Fon Leyden’in⁵⁶ yanında gönüllü asistanlık yaparak bu büyük hocanın seririyatında çalışma fırsatını yakaladı.

⁵² BOA, DH. MKT., 291/25. (5 Ekim 1894)

⁵³ Es, 15 Ağustos 1945, 5.

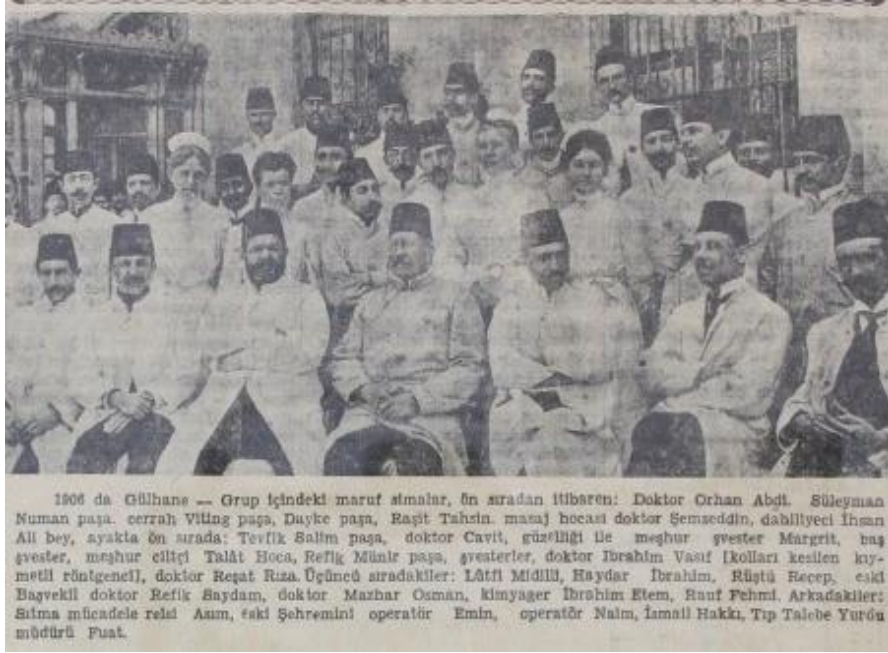
⁵⁴ Nuri, 1956, 368.

⁵⁵ Nuri, 1956, 368.

⁵⁶ Ernest Von Leyden, 21 Nisan 1832 tarihinde Danzig’de doğdu. 13 yaşında babasını kaybettikten sonra Marienwerder Gymnasium’da eğitimini tamamlayarak, 17 yaşında Berlin’de Friedrich Wilhelm Enstitüsüne askeri tıp talebesi olarak kayıt oldu. Yeni Alman kliniğini kuran Johann Lukas Schönlein’in halka-i tedrisinde bulunarak, 11 Ağustos 1852’de imtihanlarını vererek Müdavim-i Tabibi Askeri unvanı ile Schönlein’in seririyatına memur oldu. Her sözünde kendisini övdüğü havacesi Traube de burada muallim muavinliği yapıyordu. Traube’nin gayretinden, hastalarını muayenedeki dikkati ve azminden oldukça fazla etkilendi. Vazife-i Askeriyesi dolayısıyla bir müddet havacesinden ayrı düşen Leyden, Ren vilayetinde bulduktan sonra Berlin’e Friedrich Wilhelm Enstitüsüne geri döndü. 1862 tarihinde Traube’nin seririyatına asistan oldu. Onun mesleki hayatı burada başlar. 1865’te Königsberg Darülfünunda seririyatı dahiliye

Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey Berlin'deki tahsili sırasında 1898 senesi yılbaşı tatilinde, Paris ve Londra'ya da kısa bir seyahatte bulundu.

1900 yılında İstanbul'a dönen Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Bey, Gülhane Seririyat-ı Dahiliye Muallimliğine tayin edildikten sonra 1901 yılında da ek olarak Nafiz Paşa'nın yerine Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de, Emraz-ı Umumiye (Genel Hastalıklar) muallimliğini üstlendi.⁵⁷ 30 Aralık 1901 tarihinde ise rütbesi binbaşılığa yükseldi.⁵⁸ 1902 yılında ise aynı okulda Poliklinik Muallimliğine tayin edildi.

Görsel.1: 1906 senesinde Süleyman Numan Bey Gülhane'de meslektaşları ile birlikte. (*Akşam Gazetesi*, 18 Ağustos 1945.)

muallimliğine tayin olur. Burada fütür getirmeyen bir başarı ile çalıştıktan sonra 1872 yılında yeni tesis olunan, Strasburg Darülfünunda Leyden başta olmak üzere o dönemin en çalışkan ve başarılı hocaları ile birlikte burada bulundular. Leyden burada aynı muvaffakiyetle 4 yıl çalıştıktan sonra çok sevdiği havacesi Traube vefat etti. Havacesinin vefatı üzerine onun boşta kalan yerine geçmesi için 1872 tarihinde Berlin'e ikinci seririyatı tıbbiye muallimliğine davet edilerek, tayin edildi. 1885 tarihinde Berlin Darülfünunda birinci seririyatı tıbbiye muallimi Friedrich'in vefatı sonucu Leyden buraya tayin oldu. Burada tam 75 yaşına, 1907 yılına kadar tedrisatta bulundu. Daha sonra kendi gayretleriyle tesis ettiği Sertan Enstitüsünde tedrisatına devam etti. Bu arada bir kaza sonucu düşerek uyluk kemiğinde bir kırılma meydana geldi. Nihayetinde 5 Teşrin-i Evvelde (5 Ekim 1910)'da Charlottenburg Berlin'de vefat etti. Detaylı bilgi için Bkz. Süleyman Numan Paşa, "Ernest Fon Leyden ve 1899 Tarihinde Dijital Hakkında Verdiği Ders", *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, Numara 3, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniyye (İstanbul), 1329 (1913), s. 6-8.

⁵⁷ Sağlam, 1935, 10.

⁵⁸ As, 2015, 107.

25 Şubat 1902’de, Süleyman Numan Bey’e önceki görevlerine ek olarak Tıbbiye-i Askeriye’de, Horasancıyan Efendi’nin⁵⁹ vefatıyla boşalan Seririyat-ı Mütenevvia-i Dahiliye Muallimliği verildi.⁶⁰ Hatta bu göreve getirilişinde Gülhane’nin içerisinde bulunduğu durumu Tevfik Sağlam⁶¹ şu şekilde anlatmaktadır:

“1898’de Gülhane’nin Rieder ve Deycke tarafından tesisinden beri bazen Tıbbiye-i Askeriye- Gülhane, bazen de Fransız- Alman hekimliği kisvesine bürünen ilerilik- gerilik didişmesi şiddetle devam ediyordu. Gülhane sakin ve muvaffak çalışıyor, Askeri Tıbbiye, Gülhane aleyhine ateş püskürüyordu. Gülhane ne yapsa beğenilmiyor, bin bir şekle konarak tezyif ediliyordu. (...) Henüz Gülhane’yi görmeden, hocalarını tanımadan hepimiz onların düşmanı kesilmiştik.

Gülhane erkani arasında en çok hücumu uğrayanlardan birisi de Süleyman Numan idi. Süleyman Numan vaziyetinden emin bir insan metanet ve soğukkanlılığı ile bir yandan Gülhane’ye düşman bir ruh ile gelen stajyerlerin zihniyetiyle mücadele ediyor, bir yandan da hususi hekimlikte karşısına dikilen manialarla didişiyordu...”⁶²

İşte böyle bir dönemde Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, bu göreve getirildi. Meşrutiyetin ilanına kadar Gülhane’de ve Mekteb-i Tıbbiye’de vazifesini

⁵⁹ Horasancıyan Efendi: Sivil bir hekimdi ve “Ula Sınıfı Evveli” rütbesine sahipti ve askerde ise Ferik rütbesine denkti. Horasancıyan Efendi orta boylu, sivri sakallı, aziziye kalıp fes giyen, nazik ve tam manası ile Efendi bir adamdı. Kendisinde yüksek bir devlet memuru hali ve tavrı vardı. Horasancıyan Efendi’nin polikliniğine son sınıf öğrencileri devam ederdi. Hastayı pek dikkatle muayene eder, muayene tekniğine çok güvendiğinden hastaya fazla soru sormazdı. Hususi hekimlik hayatında da deontolojiye son derece riayet eden, dürüst bir insan olarak tanındı. 1902 yılında Horasancıyan Efendi’nin yerine, Süleyman Numan Paşa tayin edildi. Askeri Tıbbiyede, İç Hastalıkları Polikliniği’nde hocalık yaptı. Detaylı bilgi için bkz. Tevfik Sağlam, *Nasıl Okudum*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981, s. 95-96.

⁶⁰ Sağlam, 1935, 11.

⁶¹ Tevfik Sağlam (1882-1963), 1891 yılında Soğukçeşme Askeri Ortaokuluna, 1898 yılında Tıp Fakültesine ve 1903’te ise tabip yüzbaşı unvanı ile mezun oldu. Balkan Savaşları sırasında Yassıviran Bölge Hastanesi’nde bulunan Tevfik Sağlam, Selanik ve Hadımköy Sıhhiye Bölüklerinde görev yaptı. Genel Savaş’ta 3. Ordu Sıhhiye Başkanı vazifesinde bulundu. Genel Savaş yıllarında tifüs ve kolera salgınlarına karşı mücadele etti. 1918 yılında Tıp Fakültesi’nde çalışmaya başlayan Tevfik Sağlam, 1921 yılında Ankara’ya geçti. 1923 yılında İzmir Hastanesi İç Hastalıkları Kliniği Şefliği görevinde bulundu. Gülhane Hastanesi Dahiliye Kliniği Profesörü, 1925 yılında da hocası Süleyman Numan Paşa ile birlikte Birinci Milli Türk Tıp Kongresi Düzenleme Kurulunda kongre sekreterliği görevini yaptı. 1927 yılında Milli Savunma Bakanlığı Ordular Sıhhiye Dairesi Başkanlığı yaptığı sırada generalliğe terfi etti. İstanbul Tabip Odasının ilk başkanıdır. 1933’te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde öğretim üyesi iken 1952 yılında emekliye ayrıldı. 11 Temmuz 1963 tarihinde vefat etti. Detaylı bilgi için Bkz. Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 74.

⁶² Sağlam, 1935, 11.

hakkıyla yaptığı sırada aledderecatı rütbe-i askeriyesi Mirlivalığa yükseltildi (1907).⁶³

1891 yılında Maarif Nezareti'ne bağlanan Tıp Fakültesi'nde Üçüncü Dahiliye Seririyat Havacesi(hocası) unvanıyla Haydarpaşa'da kaldı.⁶⁴ Haydarpaşa'daki mektepte inşası tasarlanmış olan seririyat pavyonları henüz bitmediğinden dolayı mektep binasının üst katında oluşturulan seririyat ve laboratuvarında görev yapan Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, derslerinde başarılı oldu.

Gayet temiz giyinen, hastalara ve mesai arkadaşlarına karşı saygı dolu ifadeler kullanarak konuşan Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, talebelerine daima sorular sorarak onları düşünmeye sevk ederdi. Talebeleri ve asistanları kendi fikrine muhalif düşünceler öne sürdükleri zaman onlara kesinlikle kızmaz, hatta ortaya yeni bir fikir attıklarından dolayı mutlu olurdu.

Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, hastalarına karşı oldukça kibar ve o dönemde hiç alışık olunmayan bir tarzda konuşurdu ve bu durum ise öğrencileri arasında hayretle karşılanırdı. Bu durumu Tevfik Sağlam şu şekilde anlatmaktadır: “Önüne oturan hastaya ilk cümlesi “Geçmiş olsun Efendim” diye söze başlarken, “Baba neren ağrıyor?” gibi kelimelere alışık olan talebeler için bu durum yepyeni bir şeyi teşkil ediyordu. Bir köylüye “siz” diye hitap eden hocalarının nazik muamelesi talebede bir gariplik hissi uyandırıyor. Hocalarının bu denli titiz ve dürüst çalışmaları, talebelerini daha da çok sinirlendiriyordu.

Ders esnasında cümlelerini yarıda kesip çetrefilli konuşabiliyordu. Ancak ondaki bu çetrefilliğin kendisine has bir cana yakınlığı vardı. Ders sırasında fırsat bulduğunda bir fıkra ya da hikâye anlatmayı seviyordu.

Şakadan ve espriden çok hoşlanan Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, kesinlikle küfür kullanmazdı. En ağır kullandığı kelimesi ise “eşek” idi.⁶⁵ Bu kelimeyi pislîği kötölemek amacıyla sıkça kullanır ve örnek olarak da derslerinde tîfûsten bahsederken insanlar değil, eşekler bitlenir derdi.

⁶³ BOA, Y.MTV., 303/40. (18 Ekim 1907)

⁶⁴ Nuri, 1956, 369.

⁶⁵ Es, H.F, “Tanımadığımız Meşhurlar: Süleyman Numan Seslendi: Lütfen Aşırmanın Efendim!”, *Akşam Gazetesi*, (16 Ağustos 1945), s. 5.

Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, Erzurum'da görevi başında iken tifüse yakalanır. İstanbul'a döndüğü zaman bunu duyan öğrencisi ve yakın dostu ona vaktiyle derste bitlenen eşektir derdiniz, yoksa tifüs bittene geçmez mi diye sorduğunda hakikaten de büyük bir insan olan Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey, öğrencisini de kırmamaya özen gösterdikten sonra demek ki ben de öyleymişim ki bitlendim diye yanıt verdiği bilinir.

Görevi esnasında bulunduğu şartlar dolayısıyla tifüse yakalanmamak da pek mümkün değildi. Bir müddet sonra hocasına bu nüktesini hatırlatan öğrencisi, tifüse yakalanarak ölmesi üzerine Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey bu duruma oldukça üzüldü.

Bu dönemde Doktor Binbaşı Süleyman Numan Bey'in asıl çalıştığı yer Gülhane iken aynı zamanda Tıbbiye-i Askeriye ve Tıbbiye-i Mülkiye'de de haftanın belirli günlerinde çalıştığı da görülmektedir.

16 Mart 1905'te kaim-makam⁶⁶ (Osmanlılarda binbaşı ve miralay arasındaki askeri rütbe), 7 Ocak 1914'te ise miralay oldu.⁶⁷

Doktor Miralay Süleyman Numan Bey'in bu mesleki başarısı saray tarafından dikkate alındı. Daha yeni miralay olduğu sırada dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'in değer verdiği bir saray mensubunun, konsültasyonu için saraya davet edilen Doktor Miralay Süleyman Numan Bey, saraydan çağrılıyor olmasına oldukça şaşırıldı. Çünkü II. Abdülhamid ile şimdiye kadar hiçbir teması olmadı.

Davet edilmesinin sebebi ise; Sultan II. Abdülhamid'in çok ehemmiyet verdiği sultan efendilerden birinin hayatının tehlikede olmasıydı ve Sultan II. Abdülhamid her ne pahasına olursa olsun hastanın iyi edilmesini istiyordu.

Konsültasyon için saraya davet edilen Doktor Miralay Süleyman Numan Bey'in fikirleri, oradakilerce de kabul görürken konuşmalarını kelimesi kelimesine dinleyen II. Abdülhamid, bu denli nazik ve genç doktordan oldukça memnun kaldı. Tüm bunlar olurken padişah bir iradede bulunarak şunları söyledi: "*Kendisine mirlivalığı tebliğ ediniz.*"⁶⁸ Hastanın yanından ayrılan Doktor Miralay Süleyman Numan Bey, daha sonra bir odaya alınarak kendisi önce selamlandı ve

⁶⁶ BOA, İ.TAL., 360/9. (16 Mart 1905)

⁶⁷ BOA, BEO., 4246/318404. (7 Ocak 1914)

⁶⁸ Es, H.F, "Tanımadığımız Meşhurlar: Sarayda Yapılan Mühim Bir Konsültasyondan Sonra", *Akşam Gazetesi*, (23 Ağustos 1945), s. 5.

daha sonra da “Paşa” olduğu ilave edildi. Mirivalığa dair olan irade sözlü olarak kendisine tebliğ edildiği için Doktor Miralay Süleyman Numan Bey, yeni üniformasıyla sokağa çıkmaya başladı.

Ay sonu geldiğinde Seraskerlik Dairesi’nden gelen evrakta Süleyman Numan Bey, miralay olarak gösteriliyordu. Bir türlü paşa olduğuna dair irade saraydan çıkmıyordu. II. Abdülhamid her ne kadar Süleyman Numan Bey’e mirliva rütbesinin tebliğ edilmesini istemişse de padişahın bu iradesi birtakım sebeplerden ötürü gerçekleşmedi. Sebebini ise Hikmet Feridun Es şu şekilde açıklamaktadır:

“Sultan Abdülhamid, yapılan konsültasyondan sonra dairesine çekildiğinde Doktor Miralay Süleyman Numan Bey hakkındaki iradesini ertesi gün sabah yazdıracaktı. Lakin ertesi gün Sultan’a gelen jurnallerden birinde; o dönem Konya’da sürgün bulunan hainlerden olan Ebüzziya Tevfik’in, son zamanlarda İstanbul’da bazı kişiler ile münasebete girdiği ve bunların başında da Doktor Miralay Süleyman Numan Bey’in geldiği yazılıyordu. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit, derhal doktorun Yemen’e sürülmesini istedi.

Onun bu emri verdiği sırada huzurunda bir de serasker vardı. Talihin cilvesine bakın ki o zamanlar Serasker Paşa’nın müthiş inatçı bir hemoroidi vardı ve gitmediği doktor kalmamıştı. Onun hastalığının tedavisi ile de Doktor Miralay Süleyman Numan Bey ilgileniyordu ve Serasker Paşa’yı memnun edecek sonuçlar alıyordu. Hastalığının çaresini doktorunda bulan Serasker Paşa, derhal onu Sultan II. Abdülhamid’e müdafaa ederek sürgünden kurtulmasını sağladı.

Bu olayın üzerine de kimse çıkıp da Sultan’a şu kişi için böyle bir iradeniz olmuştu, yazalım mı diye de sormadı. Çünkü herkes sürgünden kurtulduğu için şükretmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Yaşanılan bu olaydan sonra da Doktor Miralay Süleyman Numan Bey, bir daha saraya çağırılmadı.”⁶⁹

Doktor Miralay Süleyman Numan Bey’in yaşamış olduğu bu durum, hayatındaki en önemli üzüntülerinden biri olduğu açıktır. Çünkü şifahi iradeden sonra, Miralay Süleyman Numan Bey, Paşa üniformasıyla gezerek herkes kendisine “Süleyman Numan Paşa” diye sesleniyordu. Mektuplar bile bu şekilde gelirken Seraskerlik Dairesi kayıtlarında ve devlet kütüklerinde rütbesi miralay

⁶⁹ Es, 23 Ağustos 1945, 5.

olarak geçmeye devam ediyordu. Ancak 18 Ekim 1907 tarihinde Doktor Miralay Süleyman Numan Bey, mirliva rütbesine terfi edebildi.⁷⁰

⁷⁰ BOA, Y.MTV., 303/40. (18 Ekim 1907)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN TIP FAKÜLTESİ YILLARI

1903 yılında Tıbbiye-i Askeriye olarak hizmet vermeye başlayan ve daha sonra ise Tıbbiye-i Mülkiye'nin de aynı bina içerisine getirilmesiyle Tıp Fakültesi oluşturuldu.

Oluşturulan bu fakülteye, Süleyman Numan Paşa ile on arkadaşı da dahil edildi. Fakültede Emraz-ı Umumiyenin yanında Dahiliye Seririyatı hocalığına başlayan Süleyman Numan Paşa, 1909 yılında çıkan Tasfiye-i Rütüb Kanunu⁷¹ gereğince rütbesi kaim-makamlığa indirildi ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tıp Fakültesi'nde yapılan reform sonucu⁷², 30 Eylül 1909 tarihinde kadro dışı kaldıysa da ertesi yıl 3 Haziran 1910'da tekrar fakülteye görevine geri dönebildi.⁷³

Aynı yıl içerisinde çıkmaya başlayan "Osmanlı Seririyat Mecmuası'nda" Süleyman Numan Paşa'nın arkadaşlarıyla birlikte derginin neşir heyetine katılarak "Seririyat Dersleri" adı altında kaleme aldığı yazıları vardır.⁷⁴

Farklı okulların tek bir çatı altında birleştirilmesi⁷⁵ beraberinde fakülte içerisinde birtakım grupların oluşmasına da sebep oldu. Özellikle gruplar arasında göze çarpan iki grup vardı ki bunlardan ilki; Cemil Paşa⁷⁶ etrafında toplanan

⁷¹ Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanun Layiha (1907), TBMM Kütüphanesi, 107, 24.06.1907.

⁷² Osmanlı Devleti'nde 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sırada Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'nin muallimleri toplanarak askeri tıbbiyenin ıslahı için Harbiye Nezareti'ne yazı yazdılar. Harbiye Nezareti ise Mektebin ıslahı işini, Mektebe bıraktığını bildirdi. Yapılan ilk toplantıda iki okulun birleştirilerek tek çatı altında toplanması kararı alındı. Oluşturdukları muallimler meclisi 29 Haziran 1909 tarihinde toplanarak, 14 Kasım 1909 tarihine kadar tatil kararı aldılar. Ayrıca Bkz. BOA, MF.MKT., 1139/72. (7 Eylül 1909)

⁷³ As, 2015, 108.

⁷⁴ Mecmuada çıkan yazıları için Bkz. Şekil-1/Şekil-23 aralığındadır.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Cemil (Paşa) Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 95-101.

⁷⁶ Cemil Paşa (Topuzlu) (1866-1958): 6 Mart 1866 yılında Salacak Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Yusuf Ziya Paşa'dır. Annesi Siruzizade Kazasker Hacı Tahir Efendi'nin kızıdır. Cemil Paşa, Üsküdar'daki Paşakapısı Askeri Rüştiyesinde ve bir süre de Mekteb-i Sultani'de okudu. Annesinin erken vefatı üzerine babası ile birlikte Şam'a gitti. Paşakapısı Askeri Rüştiyesinden aldığı belge ile Şam Askeri Rüştiyesinin son sınıfına kaydedildi. İstanbul'a döndüklerinde Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisine yazıldı. 1882 yılında mezun olduktan sonra Gülhane'deki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye yazıldı. Buradaki Anatomi hocası Mazhar ve Fizyoloji hocası Şakir Paşaların asistanlığını yaptı. 1886 yılında yüzbaşı rütbesi ile diplomasını aldı. 1887 yılında ihtisas için Paris'e gitti ve 1890 yılında İstanbul'a döndü. 1891 yılında ise Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Seririyatı Hariciye Muallim Muavinliğine atandı. Aynı yıl Gülhane Askeri Tıbbiye Mektebi'nin eğitim kadrosuna katıldı. 25 Ocak 1958 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Detaylı bilgi için bkz. Paşa (Topuzlu), 1951, s. 25-242.

Süleyman Numan Paşa, Asaf Derviş, Ziya Nuri, Tevfik Recep gibi genç hocalardan oluşuyorken diğer grupta; Besim Ömer⁷⁷ başta olmak üzere Esat Paşa, Akil Muhtar⁷⁸ ve İsmail Derviş gibi isimleri görmek mümkündür.

İki grup arasında yaşanan gerginlik kısa bir süre sonra talebelere de sirayet etmeye başladı. 1911 yılı başlarında Cemil Paşa'nın Mısır'a gidecek olmasından dolayı yerine vekaleten Süleyman Numan Paşa'yı görevlendirmesi ile bu durumdan rahatsız olan Besim Ömer Paşa, grubunu harekete geçirdi. Yaşanan bu gerginlikler, dönemin asayiş kuvvetlerini fakülteye getirecek noktaya kadar vardı.

1911 yılında bir gün talebeleri, Süleyman Numan Paşa üzerine kışkırtmaya başladılar ve hocanın hiçbir zaman sarf etmediği bir sözü kullanarak talebeye grev yaptırmaya başladılar. Olay bazı asistanların Süleyman Numan Paşa'dan kendilerine ait oda istemelerinden ve buna karşılık Süleyman Numan Paşa'nın buna razı olmaması üzerine taraflar arasında tartışmaların başlamasına sebep oldu.

Tartışma esnasında Süleyman Numan Paşa'nın sarf etmiş olduğu "infect" kelimesi farklı bir şekilde algılanarak ve öğrenciye söylenmiş olduğu aksettirildi. Bu durum üzerine talebeler hocanın dersine gelmiyor, Süleyman Numan Paşa ise sanki durumdan hiç haberi yokmuş gibi itina ile dersine devam ediyordu.

Bununla da bir yere varamayacaklarını anladıklarında, son ders günü talebeleri galeyana getirterek harekete geçirdiler. Tıp Fakültesi öğrencileri

⁷⁷ Besim Ömer (1861-1940): İstanbul'da doğdu. Babası Nardalı Ömer Şevki Paşa'dır. Gülhane Askeri Rüştiyesinde aldığı eğitimden sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye girdi. Tıbbiyeden yüzbaşı rütbesi ile mezun olduktan sonra Haydarpaşa Tatbikat Hastanesi'nde göreve başladı. Paris'te bulunduğu sıralarda Prof. Dr. Budin ve Prof. Pinard'ın derslerini takip ettikten sonra bu hekimlerin notlarını Türkçeye çevirtti. Paris'teki ihtisasını tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Besim Ömer, Askeri ve Mülki Tıbbiye'de sivil tıbbiye hocalığına atandı. 1892 yılında ilk Kadın-Doğum Kliniğini açarak bu konu ile alakalı pek çok eseri tercüme etti. 1895 yılında ebe okuluna tayini ile birlikte modern ebeliğin kurucusu oldu. Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun kurucu üyelerinden biridir. Verem Savaş Derneği ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasında önemli rol oynadı. Tıp Fakültesi'nde verdiği dersler ve yazıları mevcuttur. 19 Mart 1940 tarihinde Ankara'da vefat etti. Detaylı bilgi için bkz. Yeşim, Özmen, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi (1861-1940) Dr. Besim Ömer Akalın", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2004-2005;10-11, s. 1-17.

⁷⁸ Akil Muhtar (1877-1949): Askeri Tıbbiye İdadisi ve Demirkapı Askeri Tıbbiyesini bitirdikten sonra 1896 yılında İsviçre'ye giderek, 1902 yılında ihtisasını tamamladı. İhtisası sonrasında 13 yıl daha Cenevre Üniversitesi'nde tahsiline devam ederek doçentliğe kadar yükseldi. 1908 yılında ülkeye geri döndükten sonra Tıbbiye'de önce Hıfzıssıhha Muallimi ve 1 yıl sonra da asıl uzmanlık alanı olan Farmakodinami ve Tedavi Kliniği müderrisi oldu. 1933 yılında ise Ordinaryüslüğe yükselerek, 1944 yılında emekliye ayrıldı. 1946 yılında milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 12 Mart 1949 tarihinde vefat etti. Akil Muhtar'ın yazmış olduğu 264 adet eseri vardır. Detaylı bilgi için bkz. Fethi, Erden, *Türk Hekimleri Biyografisi*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1948, s. 173.

ayaklanarak Süleyman Numan Paşa'nın istifasını istediler.⁷⁹ Bu esnada Süleyman Numan Paşa hala dersine devam ediyordu. Ders bitiminde tehditkâr bir tavır sergileyen talebelerinin arasından geçerek sanki hiçbir şey olmuyormuş gibi gayet soğukkanlı bir şekilde oradan uzaklaşmayı başardı.⁸⁰

Yaşanan bu olaylar Üsküdar Mutasarrıfı Faik Bey'in beraberinde getirdiği kolluk kuvvetleri tarafından bastırıldı. Süleyman Numan Paşa, talebelerine hiç kızmamış sadece bu tip olaylara alet oluşlarına üzülüyordu.

Dr. Cemil Topuzlu'nun hatırasını kaleme alan Sabih Alaçam, Tıbbiye-i Mülkiye'nin fakülte oluşunu şu şekilde anlatmaktadır:

“(...) Bir gün hastanede otururken Dr. Süleyman Numan ve Asaf Derviş Paşa merhumlar geldiler. Bana: Biz biliyorsun Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’de muallimiz. Sen de oranın seririyatı hariciye muallimliğini kabul et. Mademki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye’yi ıslah eyleyemedik, Tıbbiye-i Mülkiye’yi fakülte haline koyalım, hep beraber çalışalım. Teklifi kabul ettim.

Birkaç gün sonra Kadırga’ya gittim. Lakin oranın hali de büsbütün perişan idi. Hocalar da birbirinin aleyhinde idi. Süleyman Numan Paşa’ya: Burada da nasıl çalışacağız? dedim. Sen sabırlı ol. Şimdi Maarif Nazırının yanından geliyorum. Bize istediğimiz gibi bir kadro yapmak salahiyetini verdi. (...) Haydi işe başlayalım. Cevabını verdi.

O gün Süleyman Numan Paşa, Ziya Nuri, Asaf Derviş ve birkaç muallim arkadaşımızla toplandık. Evvela ben söz aldım: “Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyeyi meşrutiyetin ilanı üzerine ıslah edip fakülte haline koymak istedik. Lakin muvaffak olamadık. Arzu ederseniz Tıbbiye-i Mülkiye’nin adını değiştirelim. Avrupa’da olduğu gibi fakülte unvanını verelim. Muntazam bir kadro yapalım. (...) dedim ve nazırın vaadini anlattım.” Süleyman Numan Paşa: “Fikrinize iştirak ediyorum. Yalnız fakülte kelimesine taraftar değilim. Tıp medresesi tabirini kullanalım. Muallim yerine de müderris diyelim. Sözlerini söyledi.

Ekseriyet benim fikrimi tasvip etti. (Fakülte unvanı muhafaza edilmiş, yalnız muallim tabiri yerine müderrislik kabul olunmuştur.) Gürültüsüzce bir de kadro yaptık. Birkaç kişi açıkta kaldı. Arkadaşlar beni duvayyen (şimdiki

⁷⁹ BOA, DH.H., 1/45. (27 Şubat 1911)

⁸⁰ Sağlam, 1935, 23.

dekanlık) seçtiler. Nezaret bütün bu icraatımızı muvafik gördü. Böylece 1908 senesinin İlkteşrininde Tıp Fakültesi kurulmuş oldu.”⁸¹

Fakat tüm bunlar yaşanırken Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyedeki hocalar küplere bindiler. Onlar fakültenin kurulmasıyla hepten açıkta kalacaklarını düşünüyorlardı. Hükümet bu olaylara son vermek adına 1909 senesi Haziran-Temmuz aylarında Maliye Nazırı Cavid Bey, bütçe görüşülürken bir emrivaki yaparak Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyenin ödeneğini Tıp Fakültesine geçirdikten sonra, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye böylece Tıp Fakültesine bağlandı. Fakat muallim kadrosu bir türlü tanzim edilemiyordu.

Nihayetinde Cemil Paşa, Hasan Rıza Paşa ve diğer muallimlerle birlikte Haydarpaşa’daki mektepte bir araya gelerek Tıp Fakültesinin 27 kişilik kadrosunu oluşturmayı başardılar.⁸²

Muallim maaşları 2 000 ve 3 000 kuruş olarak kabul edildi.⁸³ Maaşlardan artan 60 000 altını ise Haydarpaşa’da hastane ve laboratuvar yapılması için harcanmasına karar verildi.

Tıbbiye-i Askeriyenin ilhakından sonra Cemil Paşa istifa etti ve daha sonrasında kendisini tekrar duvayyen olarak seçtiler.

3.1. Balkan Savaşları ve Süleyman Numan Paşa’nın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nin dağılma olasılığı Balkan Devletlerini harekete geçirdi. 8 Ekim 1912’de Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ birleşerek Trablusgarp Savaşı ile uğraşan Osmanlı Devleti’ne karşı savaş açtılar. Ordularını iki ayrı gruba bölen Osmanlı Devleti; Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan’ın taarruzlarına karşı ağır yenilgiye uğratıldı. Yanya ve İşkodra dışında, Batı Trakya tamamen boşaltıldı. 29 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı orduları bazı bölgelerde başarılı olsalar bile, Çatalca önlerine kadar çekilmek zorunda kaldılar.

⁸¹ Alaçam, S., “İsmi Gizli Tutularak Kurulan Bir Mekteb: Dişçi Mektebi”, *Son Posta Gazetesi*, (İkincikanun 15, (18 Ocak 1939), s. 8. ayrıntılı bilgi için Bkz. Alaçam, S., “İsmi Gizli Tutularak Kurulan Bir Mekteb: Dişçi Mektebi”, *Son Posta Gazetesi*, (İkincikanun 15, (18 Ocak 1939), s. 8-10.

⁸² Topuzlu, 2002, 105.

⁸³ Alaçam, İkincikanun 15, 10.

Balkan Devletleri kazandıkları başarılarından sonra birbirlerine düşecekleri anda, büyük devletlerin araya girmesi sonucu 17 Aralık 1912’de Londra Barış Konferansı toplandı. Çıkar çatışmaları konferansın uzamasına sebep olurken, 30 Mayıs 1913’te imzalanan Londra Antlaşması ile I. Balkan Savaşı sona erdi.

Bulgaristan, I. Balkan Savaşı’ndan istediği toprakları alamadığını öne sürerek 29 Haziran 1913’te Sırbistan ve Yunanistan’a saldırdı ve böylece II. Balkan Savaşları başlamış oldu. Savaşı başlatan Bulgaristan; Yunanistan, Romanya ve Sırbistan karşısında yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de bu fırsatı değerlendirerek Keşan, Enez, Uzunköprü ve Karaağaç’ı alarak Edirne’ye girdi.⁸⁴ Bulgaristan’ın barış isteği üzerine 29 Eylül 1913’te İstanbul Antlaşması imzalanarak Edirne, Osmanlı Devleti’ne geri verildi ve Meriç Nehri, Türk-Bulgar sınırı oldu.

Süleyman Numan Paşa’nın vatanındaki asker hekimliği Balkan Savaşları’nda başladı. 1912 yılında girilen Balkan Savaşları aniden patlak verince hükümet hemen umumi seferberlik ilan etti. Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti için yer yer yenilgiyle sonuçlanırken meydana gelen birkaç hareket harbinden sonra İşkodra, Edirne ve Yanya’da mahsur kalınan bir harpten sonra Çatalca cephesinde mevzi muharebesi şeklinde cereyan etmeye başladı.

Çatalca hattı kısa bir cephe olmasına karşın arkasında İstanbul gibi koca bir şehir bulunuyordu ve buraya da demiryolu aracılığıyla ulaşım sağlanabiliyordu. Böyle olmasına karşın ordu, İstanbul’un yakınlığından yeterince faydalanamadı. Bir de Çatalca hattında ortaya çıkan kolera salgını, binlerce kişinin ölümüne sebep oldu.

Balkan Savaşları’ndaki yenilgiler Türk ordusunun bütün zayıf noktalarını ve eksikliklerini gözler önüne serdi ve Osmanlı Devleti’nin dağılmasını daha da hızlandırdı.

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti’nde genel olarak felaketlerle sonuçlanırken savaş boyunca iâşe, sağlık vb. konularda ordunun durumunu anlamak adına Yemen’den çağrılan Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa, Osmanlı Ordusunun durumunu hatıratında şöyle anlatmaktadır:

⁸⁴ Ergin Ayan, *Mütarekeden Mücadeleye*, Karadeniz Dergi Yayınları, Ankara, 2010, s. 38.

“Orduyu gerçekten acınacak bir halde buldum. Karargâhın yerleştiği Hadımköyü’ne giderken Yeşilköy İstasyonu’nda binlerce kolera hastasının ölümlerle kucak kucağa, açıkta yattıklarını gördüm. Doktor Bafralı Yanko Bey’e çıkışmak istedim. Yanındakilerin toplam olarak beş kişiden ibaret, hastaları ise 5 500 kişi olduğundan fazla bir şey beklenilmemesi gerektiğini söyledi. Pertev Paşa ile savaş hatlarına gittik. Bir binbaşya durumu sordum. Son nefese kadar çalışılacağını, fakat asker aç olduğundan zorlukla silah kullandığını söyledi. Gerçekten savaşın başlamasından beri ağzına et koymayan askerinin, kuru ekmek bile bulamadığı günler vardı.”⁸⁵

Hal böyle iken Kızılay Genel Merkezi, 10 Ekim 1912’de hastanelerin hemen kurulması kararını alarak, derhal Kızılay tarafından açılacak olan hastanelerin yerleri tespit edilmeye başlandı. Bazıları seyyar hastane olmak üzere Lüleburgaz’da 150, Edirne ve Selanik’te 200, Üsküp’te 140, Yanya, Manastır ve İşkodra’da 100 yataklı sekiz tane hastane açmak üzere sağlık heyetleri yola çıkartıldı.⁸⁶

Demiryollarının bozulması sonucu yolların kapanması ve Yunanlıların adaları işgal etmesi ile Yanya, Manastır, Lüleburgaz ve Alasonya’da hastane açmak ne yazık ki mümkün olmadı.⁸⁷ Açılması planlanan hastaneler içerisinde yalnızca Üsküp Hastanesi hizmete geçebildi.

Savaş sonrasında ordu geri çekilirken, sıhhi malzemelerinin çoğu da düşman eline geçmiş bulunuyordu.

Kızılay Esir Komitesi, Balkan Devletleri Kızılhaçlarından Türk savaş esirlerinin listelerini temin etmeye çalışıyordu. Yunanistan tarafından gönderilen listeye göre sadece 275 subayın ve Karadağ tarafından gönderilen listede ise 92 subayın ismi Kızılay’a bildiriliyordu. Kızılay’a gönderilen esir listeleri, gazetelerde yayınlanarak varsa akrabaları haberdar edilmek isteniliyordu. Sonrasında bir araya getirilerek tamamlanan esir listelerine göre; Yunanistan’da 60 000, Bulgaristan’da ise 70 360 Türk esirinin bulunduğu anlaşıldı.⁸⁸

⁸⁵ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak 2017, C. 1, s. 154.

⁸⁶ Mesut Çapa, “Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 1990, S. 1, s. 91.

⁸⁷ Çapa, 1990, 92.

⁸⁸ Bulgaristan tarafından Edirne’de bulunan Türk esirlerine; erler ve subaylar Tunca üzerindeki adacıkta Sarayıcı’nda toplattırıldı. Kısmen bataklık olan bu adacıkta binlerce insanın toplanması,

Balkan Savaşları yaşanırken Süleyman Numan Paşa, kaim-makamlık rütbesindeydi.⁸⁹ Aynı zamanda savaş esnasında bölgede görevlendirilen asker hekimlerden de bir tanesiydi. Kolordu başhekimisi olarak orduda görevlendirilen Süleyman Numan Paşa, Yanya Kalesi sertabipliğine tayin edildi.⁹⁰ Bu emri aldığı sırada Selanik'te bulunan Süleyman Numan Paşa, vakit kaybetmeden derhal Yanya'ya doğru harekete geçti ve savaş boyunca da orada kalmaya devam etti.

Beş arkadaşından oluşan ekibiyle (Dr. Reşat Rıza, Şevket Celal, Osman Celal ve Dr. Refik Münir⁹¹)⁹² Yanya'ya doğru hareket ettiler. Selanik ve Manastır

Bulgarlarca bir emniyet tedbiri olarak yorumlansa da bu tedbir oldukça zalimdir. Edirne'de Tunca Adası'nda 5 000 esir Türk askeri öldürüldü. Sarayıçi'nde 15 000 esir Türk askeri ve 5 000 ahalinin çoğunluğu açlık, süngü darbeleri ve kurşunla şehit edildiler. Yabancı muhabirlerin ölüm ve elem adası adını verdikleri bu adacıkta, Türk esirlerinin durumu tüyler ürpertici facialarla doludur. Dr. Rıfat Osman'ın hatıralarında: "Sukutun ikinci günü, Mihâl Köprüsü üzerindeki evimden misafirim Dilaver Hazar Bey'le birlikte, on Bulgar askeri ile alınarak Sarayıçi'ne götürülmek üzere uzaklaşırken, eşyalarımın, kitaplarımın yağma edilmekte olduklarını görüyordum. Sarayıçi'nde adalet kasrının yanına vardığımızda şark cephesi zabitan ve efradının ekserisinin yerlerde yatmakta ve yağmakta olan hafif yağmur altında ıslanmakta olduklarını gördüm. Zabitan ve efradımız bütün geceyi aç oldukları halde yağmur altında geçirmişlerdir. Sarayıçi'nde başlayan tahammülsüz esaret hayatının ikinci günü, zabitan bir ekmeğin dörtte biri verildi. Efrat ise aç. Birkaç saat ıslanması ile yenilmesi mümkün olan bu ekmeğin kim bilir kaç gün önce pişmişlerdir, üst kabukları yemyeşil, içleri küf kokulu, kurtlu... Saray içinde efrat arasında günlük 20-30 kişi ölmeye başladı." Fransız Journal Gazetesi muhabiri Sarayıçi'nin durumunu şöyle anlatıyor: "Esirler henüz hayatta gördüğüm 140 ceset toplamışlardı. Esirlerin bir kısmı hendek kazmaya memur edildi. Onlar vazifelerinin bitmesinden önce kendilerinin gömülecekleri derin ve geniş mezarlar kazıyorlardı. Diğerleri büyük yığınlar teşkil eden cesetleri taşıyorlardı. Bazı defa ölmüş düşüncesi ile hendeğe atılmak üzere kaldırılanlar birdenbire hareket ediyor ve o zaman ayrı tarafa konuyordu. Oh! Çok zaman değil birkaç dakika sonra, zayıf bir ses cesetler donmuş bu karanlık derinliklerden zayıf bir inilti onun da son nefesini aldığını bildiriyor." Bunlar yapıldı. Bkz. Aşkın, S., *Balkan Savaşlarında Edirne*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2007, s. 97-99.

⁸⁹ Süleyman Numan Paşa'ya ilk kaim-makamlığın verildiği tarih 16 Mart 1905'tir. Miralaylığa yükselişi 7 Ocak 1904 ve Mirlivalığa terfii oluşu 18 Ekim 1907'dir. Lakin, 24 Haziran 1907'de çıkan Tasfiye-i Rütbe Kanunu gereğince Süleyman Numan Paşa'nın rütbesi kaim-makamlığa indirilmiştir. Bundan dolayıdır ki Balkan Savaşları esnasında kaim-makam rütbesiyle orduda hizmet etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. BOA, BEO., 4246/318404. (7 Ocak 1904), BOA, Y.MTV., 303/40. (18 Ekim 1907)

⁹⁰ Sağlam, 1935, 25.

⁹¹ Refik Münir (1881-1940): Şam'da doğdu. Kolağası Ahmet Münir Bey'in oğludur. Askeri Tıbbiyeden yüzbaşı rütbesi ile diplomasını aldıktan sonra Gülhane'de stajını yaparak, üç sene asistan sıfatı ile Nisaiye servisinde ihtisasını tamamladı. Mühassıs olduktan sonra Fakülteye, Kadırga Veladethanesi'ne Hoca olarak tayin edildi. Aynı zamanda hastabakıcılık ve Ebe Mektebi muallimi oldu. Balkan Savaşlarında askere alınarak Kumandan Esat Paşa'nın maiyetinde Yanya'ya sevk olundu. Bulgaristan'da hasta bulunan üseranın tedavi ve memleketlerine sevk etmek üzere Süleyman Numan Paşa'nın maiyeti ile birlikte Rusçuk'a gitti. İstanbul'a döndüğünde Gülhane Hastanesi'ne, Nisaiye Hocası oldu, bir süre sonra da hastanenin müdürü ve sertabibi oldu. Refik Münir'in "Fenni Velade", "Çocuk Beslemek", "Gebe Usulü Muayenesi" adlı eserleri vardır. Prof. Dr. Refik Münir, Harp Liyakat ve Hilal-i Ahmer, Alman ve Avusturya Madalyaları ile taltif edildi. Detaylı bilgi için bkz. Fethi, Erden, *Türk Hekimleri Biyografisi*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1948, s. 291.

yoluyla ve daha sonra da Manastır'dan temin ettikleri araç vasıtasıyla Süleyman Numan Paşa ve ekibi Yanya'ya vardı.⁹³

Yanya'ya vardıklarında Loros⁹⁴ işgalci güçlerin ellerine çoktan geçmişti. Savaş neticesinde birçok hasta ve yaralı vardı. Hiç vakit kaybetmeden hasta ve yaralılar için hastane tahsisi işine koyuldular. Gureba Hastanesinin ameliyathanesinden yararlanmak amacıyla ağır ve ameliyata muhtaç olan hastaları bir araya toplayarak tedavileri için Dr. Reşat Rıza görevlendirildi. Dr. Şevket Celal, yığılmış hasta ve yaralıların yerleştirilmeleri için bina tahsisi konusunda görevlendirildi. Kısa bir zaman içerisinde Sultaniye, Papazoğlu ve İtalyan Yetimhanesi hastaneye dönüştürüldü.

Dr. Süleyman Numan Paşa halk ve asker arasında çıkan veya çıkabilecek olan bulaşıcı hastalıklara karşı her türlü tedbiri almaktan da geri kalmadı.

⁹² Keskingil, M., "Yanya Harbi ve Süleyman Numan", Sağlam, T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 53.

⁹³ Keskingil, 1935, 52-55.

⁹⁴ Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralmasına yol açan 93 Harbi, Yanya vilayetini de etkiledi. 93 Harbi sonucu Tırhala Sancağı, Yanya vilayetinden ayrıldı. Akabinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan sınır düzenlemesinin ardından Tırhala sancağı, Osmanlı yönetiminden tamamen ayrıldı. Yanya vilayetinde bulunan Preveze sancağındaki Narda kasabası Yunanistan'a bırakıldı. Narda kasabasının Yunanistan'a bırakılmasıyla Hristiyanların yaşadığı köylerden bazıları Osmanlı Devleti'nin sınırlarında kaldı ve burada kalan ahalinin dini ihtiyaçları giderilmeye çalışıldı. 1881 Haziran'ında yapılan Berlin Antlaşması ile Narda kasabasının Yunanistan'a teslimi sonucu Osmanlı yetkilileri bölgeden göç edecek muhacirlerin yerleşmeleri için uygun bölgelerin arayışına girdi. Göç etmek zorunda kalan muhacirlerin yerleşmeleri için bir kasabanın kurulması uygun görülerek Narda kasabasının hemen karşısında kalan Loros adında yeni bir yerleşim yerinin teşkili için çalışılarak Müslüman muhacirler için bir İslam Beldesi kuruldu. Kurulan Loros kasabası, Preveze sancağında olan Narda kasabasının yerine geçerek, Narda kasabası yerine Loros kasabası, Narda kazası yerine de Loros kazası olarak mülki taksimatta yerini aldı. Böylece muhacirlerin iskanı için kurulan Loros kasabası, Loros kazasının merkezi oldu. Bkz. BOA, İ.DH., 1295/2-101964. (14 Kasım 1881). BOA, DH. ŞFR., 225/148. (9 Temmuz 1898). BOA, ŞD., 2090/31. (8 Nisan 1882). BOA, ŞD., 2091/9. (24 Mart 1884).

Görsel.2: Yanya teşkilatı sırasında Süleyman Numan Paşa. (*Akşam Gazetesi*, 23 Ağustos 1945.).

Bu dönemde içerisinde buldukları yokluk karşısında hekimliğini asla aciz bir vaziyete sokmayan Dr. Süleyman Numan Paşa, seyyar hastane sertabibine aynen şu tezkereyi yazdı:

“Yanya,20 Mart 329

Dr. Mahir Bey'e

Sihhati tammede olanlardan 200'e karib asker sevk olunacağını yazıyorsunuz, fena değil, fakat bu yavrucuklar fevkalade kuvvet bulmadan çıkarılmasalar daha iyi olur. Bir de üç tabip gönderiyoruz, istihdam ediniz. Her gün etibba ağır hummalı bir hasta gördüler mi size haber versinler, böyleler için bir tecrit çadırı veya iki mutlak hazır olsun, böyleler hemen oraya nakil edilir ve böyle hummalı hasta zuhur eden çadır kordon altına alınmalıdır. Yunan ordusunda ve şehirde salgın sehaya iltihabı vardır. Birdenbire hastalananlara termometre konacaktır.

Süleyman Numan”⁹⁵

⁹⁵ Keskingil, 1935, 55-56.

Balkan Savaşlarının ilk başlarında, sağlık hizmetlerinin yetersiz kalması sonucu salgın hastalıklar dolayısıyla ciddi derecede kayıpların yaşandı. II. Balkan Savaşlarında daha tedbirli davranılarak yaşanan kayıpların önüne geçilmek istendiğinden, Sıhhiye Dairesi ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kolera ve tifo aşılı yapılarak salgınların büyük tahribatlara yol açmadan önlenmesi sağlandı.

Yaşanılan tüm zorluklara rağmen sonuna kadar direnen, iaşe malzemeleri tükenene kadar mücadele eden Yanya, Edirne ve İşkodra oldu.⁹⁶ I. Balkan Savaşlarında Yanya Kalesi, Vehip Bey ve Esat Paşa komutasında askeri malzemeleri tükenene kadar direndi ve 6 Mart 1913'te teslim olmak zorunda kaldılar.⁹⁷

Yanya Kalesi savunulurken yaralanan Türk askerleri ilk önce Preveze'ye götürüldü ve daha sonra İstanbul ve İzmir'e getirildi. Preveze'ye götürülen yaralı sayısı 2 350 kişi idi ve bunların içerisinde 500'ü askerlerden oluşuyordu.⁹⁸ I. ve II. Balkan Savaşları döneminde, Kızılay tarafından yaptırılan hastanelerde 36 772'den fazla hasta ve yaralı tedavi edilirken, hastane kayıtlarının düşman eline geçmesi sonucu Yanya, Edirne, İşkodra ve Üsküp dahil diğer hastanelerde ne kadar hasta ve yaralının tedavi edildiğini öğrenmek mümkün olmadı.⁹⁹

6 Mart 1913'te Yanya'nın düşüşüne kadar olan bu süreçte hastane malzemelerini tüm yetersizliğine rağmen, Süleyman Numan Paşa ve ekibi 25 385 hasta ve yaralıyı tedavi ederek, savaş boyunca 25'ten fazla hastaların barınmasını sağlayacak evler açarak yatak sayısını da 6 697'ye kadar ulaştırdılar.¹⁰⁰

7 Mart 1913 tarihinde Süleyman Numan Paşa, düşman ordusu sertabibine müracaat ederek yevmi ihtiyaçlarını bildirdi. Daha sonra hala hastalıkla mücadele edenlerin iyileşene kadar tedavilerini tamamlayıp iyileşenlerin esir karargahlarına dönmelerine, yaralı ve sakat kalanların ise İstanbul'a sevk edilmelerine de imkân sağladı.¹⁰¹

⁹⁶ Türk orduları bozguna rağmen Çatalca hattında büyük başarılar göstererek; İşkodra'da Hasan Rıza Paşa, Edirne'de Şükrü Paşa, Yanya'da Esat Paşa ve denizde Hamidiye süvarisi Rauf Orbay subay ve askerleri ile büyük ün kazandılar. Bkz. Çapa, 1990, s. 90.

⁹⁷ Kadircan Keskinbora, "Yanya Cephesinde Hekim Yardımı: Dr. Süleyman Numan ve Balkan Felaketinde Sağlıkçı Desteği", *Lokman Hekim Dergisi*, 2018, S. 8(1), s. 87.

⁹⁸ Çapa, 1990, 100.

⁹⁹ Çapa, 1990, 96.

¹⁰⁰ Keskingil, 1935, 54-56.

¹⁰¹ Keskingil, 1935, 56.

Görsel.3: Yanya’da Süleyman Numan Paşa 1912-1913.

Süleyman Numan Paşa ve ekibinin akıbeti Yanya’nın düşüşünden sonra İstanbul’da merak konusu oldu. 11 Mart 1913’te Osmanlı Merkez Kızılay Komitesi, Belgrad’da bulunan Uluslararası Kızıllaç Temsilciliği’ne gönderdikleri mektup ile Süleyman Numan Paşa ve ekibinin durumunu öğrenmek istediler. Uluslararası Kızıllaç Temsilciliği tarafından 2 Mayıs 1913 tarihli gelen cevapta, Süleyman Numan Paşa ve ekibinin gayet sağlıklı oldukları ve Yanya Askeri Hastanesi’nde çalışmalarına devam ettikleri bildirildi.¹⁰²

Bölgeden ekibi ile ne zaman ayrıldıkları tam olarak bilinmemekle birlikte son hekim kafilesinin Preveze yolu ile Yanya’ya 8 Mayıs 1913 tarihinde ve oradan da İstanbul ve İzmir’e doğru yola çıktığını¹⁰³ belirten Kemal Özbay’ın ifadelerinden Süleyman Numan Paşa ve ekibinin de 2/8 Mayıs tarihleri arasında bölgeden ayrılmış olmaları muhtemeldir. Süleyman Numan Paşa’nın dönüşünden sonra, Yanya’da göstermiş olduğu üstün başarılarından dolayı 22 Mart 1914 tarihinde Altın İmtiyaz Madalyası ile onurlandırıldı.¹⁰⁴

¹⁰² Kızılay Arşivi, 226/208. (2 Mayıs 1913)

¹⁰³ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, Yörük Basımevi, İstanbul Matbaası, İstanbul 1976, C. 1, s. 103-104.

¹⁰⁴ As, 2015, 111.

Başarılarıyla adından sıklıkla söz ettiren Süleyman Numan Paşa, 24 Aralık 1913'te Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Reisliğine ve Ordu Sıhhiye Müfettişi Umumiliğine getirildi.¹⁰⁵ Süleyman Numan Paşa bir yandan fakülteadaki derslerine devam ederken, diğer taraftan askeri sıhhiyenin ıslahı için çalıştı.

3.2. Süleyman Numan Paşa'nın Bulgaristan'da Bulunan Türk Esirlerine Hizmetleri

Tam da bugünler yaşanırken Bulgaristan'daki Türk esirleri esaret ve sefaletle uğraşırken bir de bulaşıcı hastalıklarla, savaş meydanlarından çok bakımsızlık yüzünden can kayıpları yaşıyordu.

Kızılay Usera Komisyonu'na Bulgaristan'da bulunan Türk esirlerinin listelerinin gönderilmesi üzerine¹⁰⁶, komisyon tarafından esirlerin yerleri öğrenildikten sonra Türk esirleri ile aileleri arasında haberleşme sağlanarak, aileleri tarafından gönderilen paralar Türk esirlerine ulaştırılmaya çalışıldı.¹⁰⁷

Esirlerin sağlık durumları ile ilgilenen Usera Komisyonu, Ruscuk'taki çadırlarda 600'den fazla Türk esirinin bulunduğunu ve hasta olan esirlerden her gün 15'ten fazla esirin vefat ettiğini, acilen sağlık malzemelerine ve tabiplere ihtiyaç duyulduğunu Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bildirdi.¹⁰⁸ Bu haberler Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi tarafından duyulunca, Sofya'ya tayin edilen sefir vasıtasıyla yaşanan olaylar merkeze aktarıldı.

Gümüşsuyu Hastanesi'nde başhekim olan Süleyman Numan Paşa, telefonla aranılarak Askeri Sıhhiye Dairesi'ne çağrıldı ve 1913 yılı Ekim/Kasım aylarında¹⁰⁹ Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nde toplanmış bulunan komisyonda Bulgaristan'da bulunan esirlerimize nasıl ve ne şekilde yardım edilebileceği konusu gündeme geldi.

Komisyon, General İsmail Besim başkanlığında oluşturuldu. Kendisi Bulgaristan'daki durumun vahameti karşısında geniş bir yardım tasarladığından,

¹⁰⁵ Sağlam, 1941, 4.

¹⁰⁶ Kızılay Arşivi, 279/5. (23 Mart 1913)

¹⁰⁷ Kızılay Arşivi, 69/8. (24 Haziran 1913)

¹⁰⁸ Kızılay Arşivi, 69/5. (tarihsiz)

¹⁰⁹ Boysan, M., "Bulgaristan'da Süleyman Numan", Sağlam, T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 36.

40-50 doktorla birlikte mühim miktarda malzemeyle büyük bir kadro hazırlayıp bölgeye göndermek istediğini dile getirdi.

Süleyman Numan Paşa, General İsmail Besim'in bu düşüncesinin sonuçsuz kalacağını düşündüğünden kendisinin seçeceği beş arkadaşıyla birlikte, kâfi miktardaki malzemeyle bu işin kendisine bırakılmasını istediğini kaydeden Dr. Mazlum, General İsmail Besim'in: *"Bu iş yalnız bir ilim ve hocalık işi değil. Vaziyet tahmin ettiğinizden çok daha ağırdır, muvaffak olamazsınız."* cümlesini kaydederek Süleyman Numan Paşa'nın ise buna karşılık olarak da; *"Süleyman Numan nerede çalışırsa muhakkak muvaffak olur."* şeklinde bir çıkış yaptığını belirtmektedir.¹¹⁰

Tarihler 23 Ekim 1913'ü gösterdiğinde yani komisyon toplantısından iki gün sonra, Süleyman Numan Paşa ve ekibinin Bulgaristan'a doğru yola çıktığını¹¹¹ Dr. Mazlum belirtmektedir. Buna göre Sıhhiye Dairesinde yapılan toplantının tarihinin ise 21 Ekim 1913 olması muhtemeldir.

Gittiklerinde gördükleri manzara ise şu şekildeydi: Esirlerimizin büyük çoğunluğu Rusçuk'taki "Usera Kampında" idiler. Bu kampın idaresine ise bir bölük, memur edilerek; Bölük Komutanı Yüzbaşı Nastef, Teğmen Paşaf, Teğmen Esen Simyanof isimlerindeki görevli memurlardan oluşuyordu.¹¹² Lakin bu ismi geçen memurların görevleri orada bulunan bütün esirlerin sonları gelene kadar beklemektir.

60 metre mesafede kalan Bulgar doktorlar hastaları muayene etmek bir yana yanlarına dahi yaklaşmayarak sıhhiye onbaşlıları aracılığıyla hastalar hakkında bilgi almakla yetinmekteydiler. Rusçuk'taki Bulgar hekimler lekeli tifonun havadan geçtiğine inandıklarından hastalığın havadan kendilerine geçmemeleri için metrolarla uzakta duruyorlardı.¹¹³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reis-i Muallim Doktor Besim Ömer, Rusçuk'taki durumu şu şekilde anlatmaktadır:

"Muharebe esnasında Bulgaristan ve Rusçuk civarındaki esirlerimizin bulaşıcı hastalık ve bakımsızlık yüzünden çoğunun telef olduğu haberi alınınca

¹¹⁰ Boysan, 1935, 37.

¹¹¹ Boysan, 1935, 37.

¹¹² Boysan, 1935, 38.

¹¹³ Sağlam, 1941, 78.

bölgeye Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin eşyası ve para yardımıyla birlikte Sofya yoluyla Doktor Muallim Süleyman Numan Paşa'nın başkanlığı altında Teşrin-i evvel sene 329'da Sirkeci'den hareket eden seçkin heyet, 12 Teşrin-i Evvelde Rusçuk'a varışlarının ertesi günü vazifelerine derhal başladılar."¹¹⁴

Süleyman Numan Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bölgedeki durum hakkında şöyle bir rapor verdi:

"Esirler arasında birçoklarının hasta ve hatta ağırca hasta oldukları halde sağlamlar arasında bırakıldıkları ve şerait-i sıhhiye nokta-ı nazarından son derece sefil ve acınacak bir halde oldukları görüldü. Hastaları teftiş ederken hakikaten ağlanacak bir manzara karşısında bulunduk ki böyle bir facia ve sefaletin diğer misline belki Çin kıtlık felaketine uğrayanlarda tesadüf olunabilir.

Hastane ittihaz edilen çadırların altında her cins hastalıklarla ma'lul, açlıktan son dereceye gelmiş biçarelerin karma karışık topraklar üstünde serilmiş oldukları, kimisinin can çekişmekte kimisinin ise öldüğü halde orada upuzun yatmakta, birtakım ölülerin de açığa çekilip bırakılmış bir halde olduklarını gördük. Ahali-i İslamiye son derece himmet sarf ederek topladıkları iane ile hastalara her türlü muavenette bulunmuşlar ve hala bulunmaktadır.

Evvela hastalar bu karışıklıklardan kurtarıldı, ayrıldı. Lekeli hummalıları bir yere, tifolular başka bir mahale, ishaller çadırlara, kangrenliler ise diğer bir mahale tefrik olundu. Hastalar tamamen soyulup temizlendikten sonra Hilal-i Ahmer Cemiyetinden verilen çamaşırlar giydirildi. Temiz yataklara yatırıldı. Eşya ve çamaşırlar götürdüğümüz etüvden (buhar kazanından) geçirildi."¹¹⁵

Süleyman Numan Paşa, Rusçuk'ta bulunan esirlerimizin ne kadar ağır şartlar altında yaşadıklarını vermiş olduğu raporda ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Durum o kadar korkunç bir boyuttaydı ki salgına yakalananlar kurtulamıyor, yaşayanlar ise yakalanıyordu. Hatta bazıları vardı ki kendilerini ağaca asarak intihar etmiş vaziyette bulunuyor ve bu gibi vakalar tekrar ediyordu.¹¹⁶

Hal böyle iken Süleyman Numan Paşa, ilk iş olarak küçük bir çadırli hastane kurarak ekibi arasında iş bölümü yaptı.

¹¹⁴ Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık ve Osmanlı Şirketi, İstanbul 1330, s. 140.

¹¹⁵ Ömer, 1330, 141.

¹¹⁶ Boysan, 1935, 37.

Buna göre: Tifüse yakalanan hastalara bakması için Dr. Yüzbaşı Tevfik Sağlam'ı, Tifolu hastalara bakması için Dr. Yüzbaşı İzak'ı, diğer hastalar için Dr. Rıza'yı, Cerrahi servisine Operatör Yüzbaşı Mazlum'u, Nukaha servisine Dr. Yüzbaşı Refik Münir'i, eczane ve tahlil işlerine ise Eczacı Kimyager Yüzbaşı Nail'i ve temizlik işlerine ise Makinist Şükrü'yü¹¹⁷ memur etti. Kendisi ise bizzat hasta alma ve muayene yerinin başına geçti.

İlk günlerde 40-50'yı bulabilen ölüm vakaları 10 ila 15 gün içerisinde normal şeklini almaya başladı. Kampta kurulan temizleme servisini, Süleyman Numan Paşa sıklıkla denetleyerek küçücük bir tedbirin bile ihmaline fırsat vermeden çalışmaya devam etti.

Görsel.4: Teftiş ve tetkik seyahati sırasında Süleyman Numan Paşa. (*Akşam*, 16 Ağustos 1945.).

Bölgedeki sıhhi durum Bulgar Hükümeti'ne bildirildi. Artık ölümlerin durduğunu, yeni hastalığa yakalanan ya da hastalığa uğrayan kimselerin kalmadığı belirtildi. Bulgar Hükümeti bunlara inanmayıp kampta ölenlerin olduğunu, hatta onları gizlice gömdüklerini düşünerek kampa kendi doktorlarından oluşturdukları bir teftiş heyeti göndermeye kalkıştılar.

Süleyman Numan Paşa gelen bu heyeti kabul ederek, oluşturdukları kurumu ve umumi durumu gösterdi. Gelen teftiş heyeti yerinde yaptıkları

¹¹⁷ Boysan, 1935, 39.

incelemeler neticesinde hayrete düşerek, kendilerine daha önceden bildirilen neticenin de doğruluğunu böylelikle görmüş oldular.

Hal böyle iken Dr. Mazlum, gelen teftiş heyetinin şaşkınlığını belirterek, Süleyman Numan Paşa ile gelen heyetin aralarında geçen konuşmayı şu şekilde anlatmaktadır: “*Bu işte nasıl muvaffak oldunuz?* şeklinde soru yönelten heyete, Süleyman Numan Paşa: *Sizin gibi 60 metre uzaktan değil, pek yakından hatta hastalarımızla kucak kucağa temas ederek çok çalışmakla!* yanıtını verdikten sonra kendisine yöneltilen: *Salgından korkmadınız mı?* sorusuna ise kendisine has tavrı ile: *Hekimler ne salgından ne de hastalıktan korkmaz.*”¹¹⁸ diye yanıtlar veren Süleyman Numan Paşa’nın bu cevapları karşısında, Bulgar hekimleri başlarını önlerine eğerek gitmekten başka çare bulamadılar.

Buradaki hastalar iyileşir iyileşmez İstanbul’a sevkleri gerçekleştirildi. Doktor Süleyman Numan Paşa ve beraberinde bulunan heyet görevini tamamlayarak Bükreş yoluyla Dersaadete, 1 Aralık 1913’te yurda geri dönmek üzere hareket ettiler.¹¹⁹

Görsel.5: Rusçuk esirler kampındaki bir teftişi sırasında Süleyman Numan Paşa (*Akşam Gazetesi*, 19 Ağustos 1945.).

Heyet-i Sıhhiye Reisi, Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Rusçuk’taki yardımcıları karşısında: “(...) *aç, çıplak, kimsesiz Türk yavrucaklarının bakılmalarını temin*

¹¹⁸ Boysan, 1935, 41-42.

¹¹⁹ BOA, HR.SFR.04., 629/57. (1 Aralık 1913)

ettiğinizden doğrusu sizlere ilelebet şükür borçlusuyuz. Yine tekrar ederim, avdetimde Hilal-i Ahmer ne yaptı demeyerek, İslamların Hilal-i Ahmer'e verdikleri paraların ne kadar hayırlı işlere yaradığını ve elimden ne gelirse o cemiyete her İslam'ın borçlu olduğunu öğretmeye çalışacağım."¹²⁰ diyerek teşekkür etti.

Sofya Sefiri Fethi Bey ise Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Reisi Muallim Doktor Besim Ömer'e gönderdiği yazışmada şöyle diyordu: "*Cemiyet-i muhteremelerinin ibraz edegeldikleri müessir celile-i vatanperver-aneye bir zamime-i faika olmak üzere bu defa Rusçuk ve Vidin'de metruk kalmış olan hastegan-ı üseranın emr-i tedavisi zimmında izam buyrulan heyet erkanı muhteremesinin her biri ifayı vazifede reislerinin eserine bil-iktifa geceli gündüzlü çalışarak bir çok vatani evladı kurtarmaya muvaffak olmuş olduklarından...*"¹²¹ dolayı cemiyete teşekkür etti.

Döndükten üç hafta sonra 7 Ocak 1914 tarihinde, Süleyman Numan Paşa ikinci kez miralaylığa terfi etti ve Enver Paşa tarafından 24 Aralık 1913'te¹²² Sıhhiye Dairesi Reisliği ve Ordu-yu Hümayun Sıhhiye Müfettişi Umumiliği görevi de verildi. Bu durum bazı kesimler tarafından sürpriz olarak karşılandı.

Bu görevlendirmeye herkes bıyık altından gülerken, bu makama getirilecek en uygun kişilerin uzun senelerce orduda görev yapmış yüksek rütbeli generaller, subaylar varken, üniversiteden bir hocanın bu göreve getirilmiş olması oldukça yadırgandı.¹²³

Süleyman Numan Paşa I. Dünya Savaşı'nda Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi başkanı olarak ordu sıhhiye hizmetinin başarılı bir şekilde ve büyük bir düzen içerisinde yürütülmesini sağladı.

¹²⁰ Ömer, 1330, 141.

¹²¹ BOA, HR.SFR.04., 273/39. (3 Kasım 1913)

¹²² Sağlam, 1941, 4.

¹²³ *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, "Sıhhiye Dairesi Reisi Merhum Süleyman Numan Paşa", C. 65, S. 13-16, 1936, s. 151.

3.3 I. Dünya Savaşı Sırasında Süleyman Numan Paşa'nın Askeri Hekimlik Faaliyetleri

Fransız Devrimi ve Sanayi Devriminin yaşanması XIX. yüzyılda siyasi, sosyal ve ekonomik dengeleri alt üst ederken I. Dünya Savaşı'nın da meydana gelmesinde etkili oldu. 1879 Fransız Devriminin yaşanması ile birlikte Avrupa'da yayılmaya başlayan ulusçuluk akımının etkisiyle yeni devletler kurularak sınırlar değişti.

Büyük bir üretim patlamasına yol açan Sanayi Devrimi ile de sömürgeci devletlerin yeni pazarlara olan ihtiyaçlarının artması, Avrupa'daki büyük devletler arasındaki ekonomik rekabeti arttırarak devletler arası bloklaşmaya yol açtı. Ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında Üçlü İttifak Bloğu oluşurken İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Üçlü İtilaf Bloğu oluştu.

Avusturya Veliahdı Arşidük Ferdinand'ın eşi ile birlikte Saray-Bosna'yı 28 Haziran 1914 tarihinde ziyareti esnasında gerçekleştirilen bir suikast olayı sonucu ilk kıvılcım atılmış oldu. Yalnızca bu olayın intikamını almak için Sırbistan'a savaş açma kararı sonucu I. Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında başlamış oldu. Rusya'nın Sırbistan'ı yalnız bırakmamak amacıyla savaşa katılması ve Almanya'nın da Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa girmesi kaçınılmaz oldu.

28 Temmuz'da Belgrad'ın bombalanması sonucu Sırbistan'a savaş açıldı. Böylece Rusya, Avusturya-Macaristan'a, Almanya ise Rusya ve Fransa'ya, İngiltere'de Almanya'ya savaş açtı. Böyle bir ortamda herkes savaşın kısa sürede biteceğine inanırken savaş, dört yıl uzadı.

Büyük devletler açısından bir güç olarak görülmeyen Osmanlı Devleti, ittifak yapabileceği bir ülke bulma arayışına girmek zorunda kaldı. Oluşturulan Üçlü İtilaf Bloğu, Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaya sıcak bakmamakla birlikte, Osmanlı Devleti de ittifak yapmak zorunda bırakıldığı Üçlü İttifak Bloğuna dahil olmaya sıcak bakmıyordu. Osmanlı Devleti'nin ittifak yapmak amacıyla Üçlü İtilaf Bloğuna ayrı ayrı yaptığı teklifler reddedilince, yalnız kalmamak için Almanya'nın da dahil olduğu Üçlü İttifak Bloğu ile anlaşma yapmak zorunda kaldı.

3 Ağustos 1914'te Almanya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan ittifak antlaşması sonucu; Almanya ve Rusya arasında eğer bir savaş başlarsa, Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa katılacağına kararı alındı.

Osmanlı Devleti 2 Kasım'da Rusya ile, 5 Kasım'da İngiltere ve Fransa ile savaşa girmesi sonucu savaş alanı genişledi.¹²⁴ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte, İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışarak Çanakkale Deniz Savaşlarını, 18 Mart 1915 tarihinde başlattı. İngiliz ve Fransız donanmaları, Çanakkale dış tabyalarını topa tuttuktan sonra karaya asker çıkarmaya başladılar. Çanakkale müstahkem mevkiğinde Türk askerlerinin vermiş olduğu karşılıklar sonucunda düşman orduları 7 zırhlısını ve pek çok askerini kaybetti.

Yeniden taarruza geçen İngiliz ve Fransız birlikleri güney kısımlara asker çıkartmaya başlayınca burada oldukça çetin ve kanlı muharebeler yaşandı. Arıburnu mevzilerinde düşmana geçit vermeyen Yarbay Mustafa Kemal, düşmanı durdurup karşı taarruza geçerek düşman ordusuna büyük kayıplar yaşattı.

Çanakkale Savaşları'nda Türk ordusu, düşmana geçit vermeyerek İstanbul'u işgal etmelerine izin vermedi. 9 Ocak 1916 tarihinde büyük deniz harekâtı son buldu.

Seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte sağlık hizmetlerini yürütebilmek amacıyla Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiye Teşkilatı kuruldu. Bu kuruluşun başına Süleyman Numan Paşa, yardımcılığına ise Alman Profesör Mayer getirildi.

Talebesi ve mesai arkadaşı olan Tevfik Sağlam, Süleyman Numan Paşa'nın harbe gidişindeki intizamı şu şekilde anlatıyor:

“Seferberlik emrini alınca, Süleyman Numan'ın o zaman Ayasofya'da bulunan evine koştuk. Süleyman Numan'ın sözleri bugünkü gibi aklımdadır. “Efendiler seferberlikte münakaşa yoktur. Yalnız emre itaat vardır. Nereye tayin edildik ise bir an önce gidip işe başlayacağız. Çabuk yola!..”

Süleyman Numan, bu sefere muntazam bir manevraya gider gibi tertemiz hazırlandı. Meşin kılıflı, müthiş bir mikroskopu vardı. Hatta onu da beraberinde aldı. O zaman ki kafamla hocanın bu şekilde yola çıkmasını biraz garip bulmuş ve samimiyete güvenerek: “Hocam manevraya gider gibi bir haliniz var.” demiştim.

¹²⁴ Sina Akşın, *Türkiye'nin Yakın Tarihi I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1997, s. 111.

Gülerek: "Hayhay efendim!" diye yanıt vermişti. (...) Süleyman Numan, bu sözleriyle harbe gidiş hakkında kıymetli bir ders vermiş oluyordu."¹²⁵

Sahra Sıhhiye Umumiliğine getirilen Süleyman Numan Paşa öncelik olarak kadro ve teşkilat düzenlemelerine giderek kolordu, fırka ve hastane baştabiplerini değiştirerek işe başladı. Her birinin yardımcılığına ise Almanya'da asker hekimliği eğitimini alan birer tabip yüzbaşı atadı.¹²⁶ Ülkedeki tüm hastaneler buldukları bölgelerde görevli olan kolorduların emrine girdi.

Genel olarak en büyük sıkıntı yeterli sağlık personelinin olmamasıydı. Personel açığını kapatmak için ilan edilen seferberlik yasası gereği 20-45 yaşları arasındaki tüm sivil hekim, diş hekimleri, eczacılar, emekli olmuş ya da istifa etmiş olan tanınmış doktorları göreve çağırdılar.

Silah altına alınan bu personeller, Gülhane Tıp Mektebi'nde ve Seririyatı Hastanesi'nde eğitim görmeye başladılar.¹²⁷ Savaş boyunca Tıbbiye mezunları, staj yapmadan cephelere sevk edileceklerdi.

Süleyman Numan Paşa, Alman Askeri Heyeti ile İstanbul'a gelen Dr. Mayer'i yeni tayin edilen hekimlerle görüştürerek, onların görgü ve bilgilerini arttırmaya çalıştı. Ordudaki tabip sınıfının moral ve motivasyonunu arttırıcı bir önlem olarak Mahmut Şevket Paşa döneminde beyaz sırmaya dönüştürülen tabip subayların rütbe alametlerini, hekimlik bilgisinin ise bir ihtisas olduğu gerekçesiyle sarıya dönüştürerek tabip subayların yardımcı sınıf kadrosunu asli sınıf haline getirdi.¹²⁸ Böylelikle hekimlerin taşıdıkları askeri rütbelerin gerçek yerlerine geçirilmesi sağlanmış oluyordu.

Süleyman Numan Paşa'nın yaptığı bu düzenlemeler sayesinde, Harbiye Nezareti Dairesi'nin Levazımat-ı Umumiye Dairesi Reisi İsmail Hakkı Paşa'yı kendi safına kazandırmış oldu. İsmail Hakkı Paşa, başkumandan vekiline vekalet ettiği için dolayı her yerde etkin bir nüfuza sahipti. Böylelikle bütün orduda sıhhiye teşkilatı istenilen şekilde yürütülebilecekti.

Süleyman Numan Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile de ilişkilerini koruyarak azami ölçüde malzeme yardımı görmeye başladı. Ayrıca Gülhane'de

¹²⁵ Es, 22 Ağustos 1945, 5.

¹²⁶ *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, 1936, 147.

¹²⁷ Necmettin Özçelik, *Sağlık Ordusu*, İstanbul, Ekim 2008, s. 47.

¹²⁸ *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, 1936, 149.

yapay uzuv yapabilecek şubeler kurarak, sıhhi malzeme konusunda da Hilal-i Ahmer Cemiyetiyle de sıkı ilişkiler içerisinde oldu.¹²⁹

Savaşın ilk dönemlerinde, Süleyman Numan Paşa'nın aldığı önlemlerden birisi de kolera ve tifo aşılardır. Salgınlara karşı yapılan bu uygulama sayesinde ordudaki hastalık bir hayli azaltıldı.

Savaş esnasında özensiz bakımın, sıhhi personel ve yatak sayılarının yetersizliğinin, cephe gerisindeki hastanelerde ne kadar kayıplara yol açabileceğini Balkan Savaşlarında tecrübe eden Süleyman Numan Paşa, İstanbul'daki hastanelerin yatak sayılarını arttırmak için uğraştı. Çanakkale Savaşı başladığı zaman İstanbul hastaneleri, 10 000 yaralı kabul edebilecek bir hale getirildi.

Haydarpaşa ve Sirkeci'de iki Sevk-i Mecruhin Komisyonu teşkil eden Süleyman Numan Paşa, komisyonların emrine hasta nakliye araçları vererek cepheden gelen yaralıların düzenli bir şekilde yara ve hastalığın niteliğine göre hastanelere sevk edilmelerini de sağladı.

Görsel.6: Çanakkale yaralılarının 14 Mayıs 1915'te İstanbul Sirkeci İstasyonu'nda indirilişi. (Fezullah Akben, *Sağlık Ordusu*, Gündüz Kitapevi-Sahaf Yayınevi, İstanbul, Ekim 2008, s. 70.).

¹²⁹ Askeri Sıhhiye Mecmuası, 1936, 150.

Görsel.7: Çanakkale yaralılarının İstanbul Hastanelerine sevki için Sirkeci'den taşınmaları. (Akben, 2008, s. 71.).

Elbise, iâşe ve tedavi göze çaracak şekilde muazzam ilerliyordu. Hastanelerde herkes iâşe sıkıntısı çekerken et, şeker, pirinç vs. düzenli olarak veriliyordu.

Süleyman Numan Paşa, vekili Enver Paşa ile birlikte Irak, Suriye-Filistin ve Kafkas Cephelerini sık sık denetleyerek varsa eksikliklerin giderilmesi için çalıştı.

1917 yılında Umumi Karargâh, üçüncü orduyu teftiş ediyordu. Denizden yapılacak teftiş için iki motör tahsis edildi. Bu motörlerden bir tanesi bozulduğundan herkes ötekine sığınmaya başladı.

Başkumandanın dahi bulunduğu bu motörü bir eşkıya reisinin oğlu idare ediyordu. Bu durumu görmek bile Süleyman Numan Paşa'yı oldukça öfkelenirdi.

Giresun'dan, Karahisar'a gelene kadar saatlerce yaya olarak yürüdüler. Nakil vasıtası bulamadıklarından dolayı yük arabaları üstünde, çamurlar içerisinde seyahat ediyorlardı. Bu sırada Süleyman Numan Paşa'nın yanında bulunan Tefvik Sağlam ile Osman Şevket Paşa, otlar üzerinde yatmak zorunda kaldılar.

Seyahatleri esnasında memleketteki teşkilatsızlığı görüyorlardı. Büyük maceralarla geçen bu seyahatleri sırasında, Süleyman Numan Paşa üzerinde bir de bit buldu.

Seyahatleri bitip de Süleyman Numan Paşa ve arkadaşları karargâha geldiklerinde, Enver Paşa'yı sofrada başında sanki hiçbir şey olmamış gibi gördüler. Hikmet Feridun Es, gazetesindeki yazısında bu olayın devamını şu şekilde aktarıyor:

“... Paşa, geç kaldınız, bir şey mi oldu? sorusu üzerine Süleyman Numan Paşa: “Daha ne olacak efendim? Topal eşekle kervana karıştık. Harp yapıyoruz!” yanıtını verdi.”¹³⁰ Süleyman Numan Paşa, seyahati boyunca ülkede gördüğü teşkilatsızlığın giderilebilmesi için cephede ve cephe gerisinde yürüteceği çalışmaları hızlandırdı.

Süleyman Numan Paşa, asistanı ve meslektaşı olan Tefik Sağlam'ı, Şark Ordular Grubu Sağlık Müfettişi olarak tayin etti.

Özellikle Kafkas Cephesindeki hareketin bir kısmında 3. Ordu Komuta Heyetinin yanında yer alarak yedek sıhhi malzemelerin cepheye hızlı bir şekilde ulaşmasını hem de yaralı ve hastaların Hasankale üzerinden Erzurum'a nakledilmelerini de sağladı.

Doğu Cephesindeki askerler hijyenik olmayan koşullarda savaşıyorlardı. Kafkas Cephesindeki büyük salgın Sarıkamış Harekâtı sonrasında başlayarak Erzurum vilayeti cepheden dönen hasta ve yaralı askerlerle dolmaya başladı.

Tifüs, hummayı racia ve lekeli tifo salgını en yüksek noktaya ulaştı. Salgından yalnızca askerler değil, doktorlar ve siviller de etkilendi.

Sahra Sıhhiye Müfettişi Süleyman Numan Paşa bile lekeli tifoya yakalanarak bir süre Erzurum'da tedavi gördü.¹³¹ Hikmet Feridun Es, Süleyman Numan Paşa'nın Hasankale'de bulunduğu sırada tifüse yakalanmasını ve sonrasındaki gelişmeleri şu şekilde anlatmaktadır:

“Umumi Harp seneleri... Hasankale. Hafız Hakkı'nın bütün karargâhı, ahçılarına varana kadar tifüs içinde. Müthiş bir mücadele devam ederken Süleyman Numan Paşa, bir teftişten dönüşünde ensesinde bu mahluktan iki tane buluyor. Hayatındaki en sinir bozucu olay olmasına rağmen sağlığını derhal kontrol altına alıyor. Bir akşam ilk tifüs belirtisini vücudunda görünce: Lütfen bir entari ve bir tertip Karlsbad tuzu, diyor.

¹³⁰ Es, 26 Ağustos 1945, 5.

¹³¹ Sağlam, 1941, 11.

Sanki hastalık beklenen bir misafirmiş gibi en büyük intizamla karşılıyor. Müshilini içerek yatağına giriyor ve kendisine yapılacak şeyler hakkında talimatlar vererek etrafındakilere: Bu kadar programlı surette hasta olmak ve hasta yatağına girmek görülmemiş bir şeydir.”¹³²

Bu hastalık içerisinde bol miktarda su içilmesi gerekiyordu. Halbuki Süleyman Numan Paşa, her şeyi ayarladığı gibi su içmeyi de ayarladı. Kendisine fazla miktarda su içirmek son derece önemli olduğundan Emirberi Mustafa'ya: “Kaç bardak su içerirsen, her bardak için 1 kuruş!” dedi. Emirberi Mustafa hem efendisinin sağlığı için bol miktarda su içiriyor hem de bu işten epeyce bir miktarda para kazanıyordu.

Tedavisi bitip de görevine tekrar başladığı zaman bölgede bulunan doktorlar için şu kararı aldı:

“Tifüs atlatan tıp elemanları bünyeye zayıf düşmüş ve moralce çöküntüye uğradıkları için temiz, savaş çalkantısından uzak, güneşli yerlerde dinlenerek kısa sürede eski sağlıklarına kavuşabilirler.

Bu amaçla ilgili personelin İstanbul'a gönderilmesi ve yerlerine yeni doktorlar gönderilmesi planlanmıştır.

Bilginize.

Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi

Süleyman Numan Paşa”

Erzurum ve Hasankale Askeri Hastanelerinde bulunan doktorların ortak karar olarak verdikleri yanıt ise:

“Erzurum ve Hasankale'ye gelen her doktorun tifüse yakalanması kaçınılmazdır. Ülkenin büyük özverilerle yetiştirdiği doktorlarını ölümün kucağına atmak doğru değildir. Tifüs geçirerek bağışıklık kazanan bizler için artık tehlike yoktur. Bizler burada kalmaya razıyız.”¹³³ diyerek ortak kararlarını belirttikten sonra çalışmalarına devam ettiler.

Önü bir türlü alınamayan tifüs salgını çok geçmeden ülkenin iç kesimlerine doğru da yayılmaya başladı. Salgının bu denli yayılmasına ise harekât

¹³² Es, 25 Ağustos 1945, 5.

¹³³ Remzi Erdem, Eski Bir Kitabın Düşündürdükleri: “İlaçla Akılcı Tedavi” ve “Klinik Farmakoloji” Kavramlarına Doksan Üç Yıl Öncesinden Bir Bakış ve Eylem Adamı Bir Bilimci “Dr. Tefik Salim”, *Türk Farmakoloji Derneği Bülteni*, Temmuz-Eylül 2011, S. 109, s.18

esnasında esir alınan Rus askerlerinin Sivas'taki kamplara sevk edilmesi neden oldu. Salgından etkilenen esirlerin, hastalığı iç bölgelere kadar taşınmaları salgını daha da büyük bir tehdit haline getirdi. Bu sebepten ötürü esirler önce muayene edilip daha sonra iç bölgelere gönderilmeye başlandılar.

Sahra Sıhhiye Müfettişi Süleyman Numan Paşa'nın önerileri ile iki günde bu salgından kurtulacağına inanan Tahsin Bey, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'dan acilen çay, şeker, bulgur ve askerlerin çamaşırlarını yıkayabilmesi için sabun gönderilmesini istedi.

Erzurum'da bulunan sabun ve şeker tükenmek üzereydi. Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer Cemiyetlerinin ortak çalışmalarıyla Erzurum'a 100 000 okka şeker ve 25 000 okka sabun gönderilebilirse orduya ve memleketin sıhhi durumuna büyük hizmet yapmış olacakları kabul edilecekti.¹³⁴

Salgınların başında tifüs hastalığı gelmekteydi. Tedariki yeterince yapılamayan savaş meydanlarında temizlik ihtiyaçlarını karşılayamayan askerlerin bitlenmesi kaçınılmaz oluyordu. Tifüs, bitler aracılığıyla bulaşan bir hastalık olduğundan kısa sürede ordunun tamamını etkisi altına aldı.

Ordu bünyesinde bulunan görevli doktorların dahi ölümlerine neden olan salgınlarla mücadele edilebilmesi için Erzurum'a gönderilen Tefik Sağlam, salgınların kontrol altına alınabilmesinde oldukça etkili oldu. Öncelikli olarak tüm sağlık kuruluşları hızlı bir şekilde dezenfekte edilip, kurulan aşı üretim merkezleriyle bölgesel bir aşı üretildi.¹³⁵

¹³⁴ Süleyman Tekir, "Sarıkamış Harekâtı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, Ek Sayı 1, 267-287, s. 275.

¹³⁵ Tefik Sağlam tarafından hastalardan alınan kanla ilk aşı Mart 1915'te Hasankale 'de üretildi. Yapılan etkin mücadele sonucunda salgın kontrol altına alındı. Hummayı racia bit ile bulaşan bir diğer hastalık olmasından dolayı Neosalvarsan adlı ilaç sayesinde hastalığın kesin tedavisi yapıldı. Çiçek aşısı ordunun sevk edildiği tüm noktalarda yapıldığından hastalık büyük salgınlara neden olmadı. Detaylı bilgi için bkz. Sağlam, 1941, 76-110.

Tablo.1: Rakamlarla 3. Orduda Tifüs

Sene	Tifüse Yakalanan	Hayatını Kaybeden	Hayatını Kaybedenlerin Oranı (%)
1915(10 Ay)	9489	4377	46.1
1916	6641	2060	31
1917	2912	791	27.2
1918(9 Ay)	577	82	14.2
Toplam	19619	7310	37.3

Kaynak: (Tevfik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, Askeri Matbaa, İstanbul 1941, s. 90.).

Tablo 1’de görüldüğü gibi tifüse yakalanan ve hayatını kaybedenlerin sayısı önemli bir fark ile yıllara göre gitgide azalmaktadır. Hastanelerde sıkı bir dezenfeksiyon çalışmalarının yapılması ve kıtalarda alınan şiddetli tedbirler sayesinde salgın hastalığın önü alınabildi.

3 Ekim 1915 tarihinde kurulan Türk-Alman Derneğinin yönetim kurulunda yer alan Süleyman Numan Paşa’nın¹³⁶ burada bulunmasında hiç şüphesiz Almanya’da geçirdiği altı yıl etkili oldu.

Savaş döneminde, Berlin’deki Cerrahi kongresine katılarak, cephedeki sıhhiye teşkilatını görmek amacıyla oluşturulan Sıhhiye Heyeti’nin başkanlığına, Başkumandanlık Vekaleti tarafından görevlendirilen Süleyman Numan Paşa, 11 Nisan 1916 tarihinde Berlin’e hareket etti.¹³⁷

I.Dünya Savaşı boyunca kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirmiş olan Süleyman Numan Paşa’nın asistanı ve meslektaşı Tevfik Sağlam bu konuda şunları yazmaktadır:

“(…) Umumi harp Türk hekimliğine rüşt ve kıyafetinin beratını verdi. Bu harpte sıhhiye-i askeriye başında Süleyman Numan kudret ve karakterinde bir insan olmasaydı o zaman yetişmiş olan insanlar ikinci ve üçüncü derecedeki işlerde körlenmiş ve bu büyük yerler müttefiklerimizin büyük bir istekle gönderecekleri ecnebler elinde kalmış olacaktı. İşte Süleyman Numan’ın hiçbir

¹³⁶ As, 2015, 113.

¹³⁷ As, 2015, 114.

hizmeti olmasa, yalnız bu muvaffakiyeti kendini Türk hekimliği tarafından ebediyen takdis ettirmeye kafidir... ”¹³⁸

I. Dünya Savaşı esnasında harbin bütün ağırlığını üzerine almış bulunan ordunun bu zor zamanlarında sıhhi teşkilatı elinde bulunduran Suleyman Numan Paşa, vaziyeti derhal kavrayarak giriştiği bu yolda muvaffak oldu.

¹³⁸ Sağlam, 1935, 28-29.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN MALTA'YA GÖNDERİLMESİ

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra İngilizlerin yaptıkları ilk iş I. Dünya Savaşı'nda Türk ordularının başında bulunup kendilerine karşı savaşmış olan komutanları tutuklayarak hapsedmek oldu. Kontrolleri altında bulundukları İstanbul'u da resmen işgal edince bölgeye iyice yerleştiler.

Hem işgallere karşı gelip halkı örgütleyen devlet ve siyaset adamlarını hem de Anadolu'da başlayan kurtuluş hareketine katılmalarını önlemek için Anadolu'dan uzaklaştırmak istediler. Bundan dolayı da en uygun gördükleri yer Malta Adası idi.

İlk sürgün kafilesinin gönderilmesi 28 Mayıs 1919'da başladı ve sayıları 145'i bulan sürgünler Malta'da hapsedildi.

Mondros Ateşkesinden hemen sonra İtilaf Devletleri oluşturdukları listeleri Osmanlı Devleti'ne verdiler. Onlara göre bu listede yer alan kişilerin bir kısmı Ermeni tehcirinde etkin rol almış olanlar, bir kısmı savaş suçlusuna ve diğerleri ise savaş zamanında İtilaf Devletleri esirlerine kötü davrananlardı.

Tevfik Paşa Hükümeti döneminde başlayan bu tutuklamalar, Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde artarak adeta insan avı gibi devam etti. Tutuklamalar şu şekilde gerçekleştirildi: İstanbul'da 1919 yılında bazı kişilerin tutuklanmalarıyla başladı.

İngilizler cephelerdeki ve sınır boylarındaki Türk komutanlarını tutuklarken, 25 Ocak 1919'da Dr. Reşit Bey'in tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğünden kaçmasıyla birlikte, Tevfik Paşa Hükümeti hemen harekete geçerek ittihatçıları tutuklama çabasına girdi.

30 Ocak 1919'da ani bir baskın yaparak eski nazırlardan ve önde gelen ittihatçılardan 34 kişiyi tutukladı. İstanbul'da tutuklananların birçoğu Bekirağa Bölüğü adı verilen Harbiye Nezareti Cezaevine gönderildi.

Tevfik Paşa Hükümetinden sonra gelen Damat Ferit Paşa Hükümeti, 10 Mart 1919'da İttihatçıların önde gelen isimlerinden 20 kadar kişi tutukladı.

Malta'ya sürgün edilmeden önce yakınları, Süleyman Numan Paşa'nın ve arkadaşlarının tutuklanacakları haberini alarak yanına geldiler. Hikmet Feridun Es, bu olayı yazısında şöyle anlatıyor:

“Üç gün sonra sizi tevkif edecekler. Kaçınız! dediler. Süleyman Numan Paşa ise şöyle cevap verdi: Hayır efendim... Zannetmiyorum efendim.

Daha sonrasında her şey Süleyman Numan’a anlatıldı ve tutuklanacaklarına kani oldu. Tüm bunlara rağmen bir sonraki gün Harbiye Nezaretindeki görevine gitmekte bir sakınca görmedi. Büyük ve meşhur bir adamı görmesi gerekiyordu. Odasında ittihatçı arkadaşları olan Süleyman Numan Paşa, gittiği yerde uzunca bir vakit kaldı.

Tekrar odasına döndüğü zaman kapıyı kapayarak, odasında kendisini merakla bekleyen arkadaşlarına ciddi bir selam verdi ve: Mevkufuz efendim! dedi. Odadakiler ilk başta şaka yaptığı zannettiklerinden şaşkınlardı. Fakat daha sonra iş anlaşılacak Süleyman Numan Paşa’nın şaka yapmadığını, hepsinin tutuklu olduğunu anladılar. Süleyman Numan Paşa, kötü olaylar karşısında son derece intizamlı ve neşe ile karşılaşmasını çok iyi bildiğinden: Yalnız şimdi bu işi tanzim etmemiz lazım efendim. dedi.”¹³⁹

Ne var ki ihtiyaçlarını almaları için bile evlerine uğramalarına izin verilmedi. Tüm bunlara rağmen Süleyman Numan Paşa sürgüne, termosu, matarası ve kitaplarıyla birlikte gitti. Arkadaşları bu konuda: Harbe ve sürgüne, Avrupa’ya yola çıkar gibi gidilmişti dediler.

Süleyman Numan Paşa bundan bahsederken: İnsan hapisaneye de gider, sürgüne de gider efendim. Avrupa’ya da gider. Hayat programında bunlar için de ayrı ayrı muntazam cetveller ayırmalı, derdi.

En felaketleri zamanlarında bile hayatındaki intizamı bozmak istemezdi. Malta’ya giderken ahırında güzel atları kalan Süleyman Numan Paşa’ya yanındakiler şöyle sordu:

“Atları satalım değil mi efendim? Tereddütsüz bir şekilde: Hayır efendim, satılmayacak! At merakı güzel ve medeni bir zevktir! Bunları söyleyerek Malta’ya doğru yola çıktı. Malta’daki arkadaşları ondan bahsederken: Malta’ya ilk gittiğimiz günler ekserimiz yeisliydik. Zira hakikaten ümitsiz günler yaşıyorduk. Memleket karanlık. Daha henüz ümit ışıkları belirmemiş. Bu sırada Süleyman Numan vücutları değil, ruhları tedavi etti. Çok ümitli, gayet neşeliydi.

¹³⁹ Es, 25 Ağustos 1945, 5.

Konuşmasından doyulmayacak derecede zevk alıyorduk. Hepimiz için teselli kaynağı oldu. Adeta bize yaşama enerjisi verdi.”¹⁴⁰

1919 yılının şubat ayı içerisinde Darülfünun’da işgal sürecinden etkilenerек burada görev yapan Askeri Sıhhiye Müfettişi Dr. Süleyman Numan Paşa, Bekirağa Bölüğüne gönderildi.¹⁴¹ Derslerin yapılması engellenerek kontrol altına alındı.

Bugünlerde İngilizler, Bekirağa Bölüğünde bulunan Türk tutuklularını Malta’ya gönderme konusundaki hızlarını arttırmaya başladılar. İngilizler listedeki 19 kişinin daha tehlikeli olduklarını öne sürerek isimlerinin karşısına yıldız işareti koydukları 59 kişilik bir liste hazırladılar ve bu listenin dışında da 40 kişilik yeni bir liste oluşturdular.

İsimlerinin yanına yıldız konulmamış olan bu listede Dr. Süleyman Numan Paşa da vardır.¹⁴² Daha sonra bu listeye 8 kişi daha eklendi ve toplamda 67¹⁴³ kişilik yeni bir grup oluşturularak, 28 Mayıs günü Prenses Ena gemisiyle Malta’ya doğru yola çıkartıldılar.

30 Ocak 1919’da Kaçak İsmail Hakkı’ya tıbbi sertifika vermekten dolayı tutuklanan Süleyman Numan Paşa 5035/A/67 no’lu¹⁴⁴ Türk listesine göre tutuklama sebebi olarak katliamlarda suç ortaklığı yaptığı şeklinde geçiyordu. İngiliz askeri yetkilileri tarafından 28 Mayıs 1919’da teslim edilenler arasında yer alırken, sürgüne gönderildi. Malta’ya sürülen Dr. Süleyman Numan Paşa listede şu şekilde geçmektedir:

2732 – Dr. Süleyman Numan Paşa: Ordu Sağlık Müfettişi

İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na rapor edilen suçlamalara göre Süleyman Numan Paşa, zehirlenmiş olan bölgenin Sağlık Müdürü idi. 1915 yılında Taşkışla

¹⁴⁰ Es, 25 Ağustos 1945, 5.

¹⁴¹ Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976, s. 58.

¹⁴² Osman Akandere, ” Azerbaycan Sovyet Hükümeti’nin Milli Mücadele Yıllarında İngilizler Nezdindeki Bir Teşebbüsü: Malta’daki Türk Esirlerinin Serbest Bırakılması Meselesi”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.65, Güz 2019, s. 8.

¹⁴³ Malta Sürgünleri adlı eserinde Bilal Şimşir, Prenses Ena adlı İngiliz gemisinin 28 Mayıs gecesi 78 sürgün götürdüğünü, bunların 67’sinin Bekirağa Bölüğünden alındığını, İngilizlerce dağıtılan 11 kişilik Kars Şurası üyelerinin İngiliz Yüksek Komiserliğince değil, askeri makamlarca tutuklanıp sürüldüğünü ifade etmektedir. Amiral Calthorpe’un bu 11 kişiyi Türk makamlarına bildirmedikten dolayı olacak ki, ilk sürgün kafilesi bugüne kadar 67 kişi olarak bilindiğini, çeşitli yayınlarda da hep 67 kişi olarak geçtiğini ve yanlış olduğunu belirtmektedir. Bkz. Şimşir, 1976, s. 107.

¹⁴⁴ Yeghiayan, V., *Malta Belgeleri İngiltere Dışişleri Bakanlığı “Türk Savaş Suçluları” Dosyası*, (Çev.: J. Değirmencier), Belge Yayınları, İstanbul, Aralık 2007, s. 95.

Baraka Hastanesine kapatılan savaş esirleri ile ilgili suçlanarak, İngiliz savaş esirlerine karşı yaptığı mezalim sonucu tutuklanarak sürgün edilmesine karar verildi.

Bunlar dışında Süleyman Numan Paşa hakkında yapılan bazı suçlamalar ise şu şekildedir: Patrikhane tarafından 1920 Eylül ayında çıkartılan listede Ermenilere karşı yapılan zulme katılan yüksek rütbeli subaylar arasında adı geçerken, aynı zamanda Ermeni askeri tıbbiye subaylarının öldürülmesinden de sorumlu tutuldu.¹⁴⁵

26 Ekim 1920 tarihinde Patrikhane tarafından verilen Süleyman Numan Paşa hakkındaki notlar ise şöyledir: Dönmeler diye adlandırılan Selanik Yahudilerine mensup olduğu, babası Debreli Numan Ağa'nın Bayındırlık Bakanlığına bağlı yol inşaatlarındaki personelinin ustabaşısı olduğu, 1891 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olarak eğitimlerini tamamlamak için Türk Hükümeti tarafından Berlin'e gönderilenler arasında ve o zamanlarda Avrupa'ya gönderilen Türk öğrencileri arasında ispiyonculardan olduğu ve Türk otokritik rejimine karşı katılımları sonucu jurnalleri Sultan Abdülhamit'e yolladığı yazılıyordu.

Jurnalleri neticesinde Berlin'den dönüşte kendisine, en iyi şekilde donatılmış bir klinik açması sağlandı ve Tıp Fakültesi'ne de tayini bu sayede gerçekleşti.¹⁴⁶ Ayrıca; Genel Savaş patlak verdiği zaman Alman severliğinden dolayı Sağlık Dairesi'nin başına getirilerek savaş esirlerinin bitkinlik ve sağlıksız çevre koşulları yüzünden ölümlere sebep olmakla suçlanıyordu.¹⁴⁷

Soruşturma Konseyi'nde olan Mustafa Paşa'nın listesine göre; Süleyman Numan Paşa halkın sağlıklı kesimini salgınlardan korumak için bunun tek yolunun Erzurum, Sivas ve Erzincan bölgelerinde yaşayan halkın aralarında bulunan hastaları zehirleterek öldürmeleri için sıhhiye personellerine emir verdiği yazılıydı.

Yine aynı şekilde Süleyman Numan Paşa için İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi¹⁴⁸ olarak Ermenilerin katledilmeleri ve sürülmeleri konusunda cemiyet

¹⁴⁵ Yeghiayan, 2007, 95.

¹⁴⁶ Yeghiayan, 2007, 96.

¹⁴⁷ Yeghiayan, 2007, 97.

¹⁴⁸ Her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olduğu yazılmış olsa da yapılan araştırmalar sonucunda bu fikri destekleyen herhangi bir bilgiye rastlanılmadı.

üyeleri ile sıkı bir uyum içerisinde olduğunu ve Patrikhane tarafından orduda kayıtlı olan Ermeni hekimlerinin öldürülmelerinden sorumlu tutuluyordu.

Ermeni hekimlerinin çeşitli ordu birliklerine tayini, Ordu Sıhhiye Dairesi'nin başı olduğundan Süleyman Numan Paşa'nın özel imtiyazına bağlı tutuluyordu. Bu sebeple 1915 ve 1916 yıllarında Ermenilere karşı nefretin en fazla olduğu bölgelere onları göndererek ölmelerine zemin hazırlamış olduğu, bu bölgelerde ölen Ermeniler ile ilgili herhangi bir soruşturma açmadığı yazılıyordu.¹⁴⁹

İngilizler, "Türk Savaş Suçluları" listesini hazırlarken Amerika'dan yardım istediler. 14 Şubat günü Lord Curzon, Amerika'daki Büyükelçisi John W. Davis'e bir nota vererek İngiliz savaş suçlularına karşı kötü davranmış olan Türk görevlileri hakkında bilgi istedi.

16 Nisan 1919'da Amerikalılar 5 kişilik bir listeye karşılık verdiler. Listede yer alan kişilerin arasında Dr. Süleyman Numan Paşa da vardır ve şu şekilde aktarılmıştır:

*"Süleyman Numan Paşa – Taşkışla barakalarında görevli askeri doktor olarak İngiliz tutsaklarına iyi bakmamış. Tutsakların bağlamaları için 1915 baharında buyruk vermiş. Tutsakların ziyaret edilmelerini iki ay süre ile yasaklamış. Taşkışla barakaları gayri insani imiş, Paşa'nın kendisi "Prusya ülkeleriyle dolu" imiş."*¹⁵⁰

Bu liste Londra'ya ulaştığı zaman İngiltere Dışişleri görevlilerinden olan Mr. Edmons, yıldızlı ve yıldızsız kişilere göz atarak şunları not etti: "(...) Ordu Sıhhiye Hizmetleri başı Süleyman Numan Paşa, birer yıldızı hak edecek kadar önemlidir."¹⁵¹

6 Aralık 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği, Malta sürgünlerini ilk kez sınıflara ayırarak ayrıntılı bir liste çıkarttılar. Sürgünler liste (A), (B)ve(C) şeklinde üç sınıfa ayrıldı. Süleyman Numan Paşa'nın adı ilk listede şöyle geçmektedir:

A- Zulüm Yapmış Olmakla Suçlananlar (16 kişi)

¹⁴⁹ Yeghiayan, 2007, 97.

¹⁵⁰ Şimşir, 1976, 74.

¹⁵¹ Şimşir, 1976, 98.

2732 – Süleyman Numan Paşa: Ordu Sağlık Müfettişi¹⁵²

Yargılamalar başlamadan önce İttihat ve Terakki dönemine ait bazı evraklar incelemeye alınarak harp sürecince sarf edilmiş olan örtülü ödeneye ait defterler ve cetveller, Meclis-i Mebusan Başkatibi Mustafa Asım Bey'e teslim edilmesi sadareten istenildi. Yapılan incelemeler sonucunda paranın yasal olmayan işler için harcandığı anlaşılarak, harcanılan paranın hükümetçe geri alınması 18 Aralık'ta emredildi.

Harbiye Nezareti gizli ödeneğin incelenmesinin yapıldığı sırada Malta'da bulunan Süleyman Numan Paşa'ya ve beş arkadaşına,¹⁵³ toplam 1 080 000 kuruş verildiğine dair kayıtlara rastlanıldığından, bu şahıslara paraların hangi amaçlarla alınıp nerelere harcandığının sorulmasına 1 Temmuz 1920 günü karar verilecekti.

Zor koşullarla gerçekleşen yolculuktan sonra sürgünler Malta'ya vardıklarında işkence gibi bir hareketle karşılandılar. Bir binanın duvarının dibine yan yana sıralandılar. Karşılarına geçip de silahlarını kendi üzerlerine doğru çeviren askerleri görünce, Malta'ya idam edilmeye geldiklerini düşündüler. Gözlerini kapayarak dua etmeye başlayanlar, bir süre sonra gözlerini açtıklarında bunun korkunç bir oyun olduğunu gördüler.¹⁵⁴

Salvador Kalesi, fiziki olarak oldukça kötü bir durumdaydı. Burada birçok böcek bulunuyordu. Geceleri ışık yakmak yasak olduğundan böceklerle kör mücadeleler yaşanıyordu. Bu kalede taştan oymaya benzer beş tane yer odasıyla birlikte üç tane de büyük koğuş vardı. Süleyman Numan Paşa burada iki numaralı odada kalıyordu.

Süleyman Numan Paşa, kimi sürgün arkadaşlarına kabuğu ve çekirdeği ile birlikte kilolarca üzüm yediriyor, kimilerinin beslenme şekillerini düzenleyerek sıhhatlerini korumalarına yardımcı oluyordu. Bunlarla da sınırlı kalmayıp, zindandaki bütün şişmanları hatta biraz göbeklileri bile zayıflatıp uygun bir hale getirmek için, bütün böyle olanları her sabah uygun bir saatte soyundurarak yürütüyor ve güneş banyosu yaptırıyordu.

¹⁵² Listedeki diğer isimler için bkz. Şimşir, 1976, 218-220.

¹⁵³ Bahsi geçen beş arkadaş: İbrahim Bey, Ahmet Agayef Bey, Rıza Bey, İsmail Canbulat Bey ve Talat Bey'dir.

¹⁵⁴ Mithat Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 133.

Görsel.8: Malta sürgün günleri sırasında Süleyman Numan Paşa. (*Akşam Gazetesi*, 26 Ağustos 1945.).

Süleyman Numan Paşa'nın hayatında burada da oldukça büyük bir düzen vardı. Belli saatlerde yatar, kalkar, yemeğini yiyerek her gün tenis oynar, güneşte gezer ve her gün soğuk su ile yıkanır.

Boş zamanlarında yabancı dilini geliştirmek için İngilizce ve İtalyanca eserler okurdu. Charles Dickens'in *Pickwick* 'in Evrakı adlı eserini bitirdiçe, yeni baştan okur¹⁵⁵ ve bu eserin herkes tarafından okunup ezberlenmesini isterdi. Ahmet Emin Yalman, Süleyman Numan Paşa'nın sürgündeki odasıyla alakalı şunları anlatmaktadır:

"(...) Süleyman Numan Paşa'nın odasında her zaman her şey yerli yerindeydi. Ne yerlerde ne de hiçbir tarafta toz yoktu. Yemek takımları, yemek vakti masa üzerinde toplanır, işi bitince hepsi tertemiz bir halde yerli yerine konurdu. Su musluğunda daima bir parça tülbent bağlı dururdu. Suyun tozu, toprağı buna süzülürdü. İnsan her aradığını bu düzenli odada kapalı gözle bulabilirdi. Malta'da çok olan sinekler bile bu odaya yaklaşmazdı.

(...) Süleyman Numan Paşa'nın Maltız uşakları da bu kadar intizama hiç taraftar değillerdi. Bir müddet dişlerini sıkarak, böyle titiz bir efendiye hizmet için

¹⁵⁵ Ahmet E. Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I (1888-1922)*, Rey Yayınları, İstanbul, 1970, s. 562.

*insan takatinin üstünde gayretler sarf ederlerdi. Neticede ya kendileri ümitlerini keserek çekilir yahut kovulurlardı. (...)*¹⁵⁶

Süleyman Numan Paşa, temizliğini ve düzenini değiştiremeyeceği için onu memnun eden tek bir uşağı vardı. Bu uşak diğerleri gibi haftalık istemeyerek, karın tokluğuna çalışırdı. Kitap okumaya merakı olan uşak, bazen işlerini ihmal eder gibi olurdu. Süleyman Numan Paşa, uşağı maaşlı bir adammış gibi çalıştırırdı.

Belli bir zaman geçtikten sonra Süleyman Numan Paşa ile uşağı artık beraber çalışamayacaklarını anladılar. Bu olayla ilgili olarak Ahmet Emin Yalman, Akşam Gazetesi'ndeki yazısında şunları anlatmaktadır:

*“Süleyman Numan Paşa'nın odasına uğramıştım. Yeni bir Maltız hizmetçi burada iş görüyordu. Gülerek anlattı: Uşağı kovmaya karar verdim. Bu sabah müthiş bir kabahatini keşfettim. Şu çiçeklerin yaprakları üzerindeki tozu almayı unutmuş. Artık buna tahammül edemezdim. Derhal uşağı kovmak, yeni bir uşak bulmak lazım geldi.”*¹⁵⁷

Görsel.9: 1918- 1921 yıllarında Malta'da olan Süleyman Numan Paşa. (*Akşam Gazetesi*, 22 Ağustos 1945.).

¹⁵⁶ Yalman, 1970, 563.

¹⁵⁷ Es, 22 Ağustos 1945, 5.

Süleyman Numan Paşa, Malta'da bulunduğu zamanlarda en çok istediği şey mesleğine ait ortam hazırlamaktı. Bundan dolayı İngilizlerden izin alarak, Malta Tıp Fakültesi'ne öğrenci olarak yazıldı. Zindan dışına çıkabileceği vakitlerde, üniversiteye giderek İngilizce ve İtalyanca verilen dersleri dinler, ameliyat odasında bulunarak sınıf arkadaşlarıyla konuşur ve eksiklerini tamamlardı.

7 Mart 1921 tarihinde, Türk ve İngiliz delegeleri masa başına oturdular. Görüşme, İngiltere Dışişleri Bakanlığında yapılıyordu ve Türkiye'yi Ankara Hükümeti Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile İstanbul Hükümetinin Londra temsilcisi Mustafa Reşit Paşa temsil ediyordu.

İngilizler bir anlaşma tasarısı hazırladılar. Hazırladıkları tasarıda, Anadolu'da tutuklu 21 İngiliz yurttaşına karşılık, bazı Malta sürgünlerinin serbest bırakılacağını öngördüler. Bekir Sami Bey ise 21 İngiliz tutsağına karşılık, Malta'da buluna 120 Türk sürgünlerinin toptan serbest bırakılmalarını istedi. Sadece böyle bir anlaşma imzalayabileceğini ve başka bir anlaşma yapmaya da yetkisinin olmadığını ekledi.

İngilizler, Malta sürgünlerini sınıflara ayırdığından Bekir Sami Bey böyle bir sınıflamayı kabul etmedi. Savaş suçlusuz sayılanların ve yargılanmak istenilenlerin de aslında suçsuz olduklarını, haksız yere Malta'da tutulduklarını savunarak örnekler verdi. Sürgünler içerisinde eğer suçlular varsa bunların kendi hükümetlerine teslim edilmeleri gerektiğini ileri sürerek, Ankara Hükümeti'ne teslim edilmelerini istedi. Ancak İngiliz delegesi Lindsay buna yanaşmayınca ilk görüşme sonuçsuz kaldı.

11 Mart günü yeniden yapılan görüşmede Bekir Sami Bey, bazı arkadaşlarının da etkisiyle talimatının da dışına çıkmaya karar vererek bazı sürgünlerin İngilizlerin elinde kalmasına razı geldi.

Malta'da kalacak olan sürgünlerin sayısını elinden geldiğince azaltmaya çalıştı. İngilizlerin suçlu sayarak, serbest bırakılmalarına razı olmadıkları sürgünler arasından 27 kişinin de serbest bırakılmasını istedi.

2732- Süleyman Numan Paşa da bu kişiler arasındaydı.¹⁵⁸ Bekir Sami Bey'in listesini alan İngiltere Dışişleri Bakanlığı, telgrafla İstanbul Yüksek

¹⁵⁸ Listede adı geçen diğer kişiler için Bkz. Şimşir, 1976, 349-350.

Komiserliğine başvurarak bahsi geçen 27 kişinin serbest bırakılıp bırakılmayacağını sordu. Yüksek Komiserlik ise 27 kişinin içinden sadece 17'sinin serbest bırakılmalarında bir sakınca görmediğini, ancak beş kişinin suçlu olduklarını, gerekirse serbest bırakılabileceklerini bildirdi.

16 Mart 1921 tarihinde antlaşma yapılarak, 22 İngiliz tutsağına karşılık Malta'da tutuklu bulunan 64 sürgünün serbest bırakılması öngörüldü. Süleyman Numan Paşa, burada antlaşma dışında yani Malta'da bırakılacak kişiler arasında yer alıyordu. Bekir Sami Bey'in yapmış olduğu antlaşma onaylanmamışsa da yarı yarıya uygulandı.

Ankara Hükümeti'nin öncülüğünde Sakarya Zaferinin üzerine, İstanbul'daki İngiliz makamları hemen harekete geçerek İngiliz tutsaklarını kurtarabilmek amacıyla Malta sürgünlerinin bir an önce serbest bırakılmaları gerektiğini Londra'ya bildirdiler. 19 Eylül'de Lord Curzon, İngiltere'nin bütün Malta'da bulunan sürgünlerini serbest bırakacağını ve sekiz sürgünün de yargılanmasından vazgeçtiğini İstanbul Yüksek Komiserliğine bildirdi. Tutsak değiş tokuşu için görüşmelerin başlaması emrini verdi.

21 Eylül'de General Harington ve Sir H. Rumbold, İstanbul Hükümeti Hariciye Nazırı İzzet Paşa'ya birer nota vererek, tutsak değiş tokuşu için aracılık etmesini istediler.

İngilizler, doğrudan Ankara Hükümeti ile ilişki kurmayıp İstanbul Hükümetini araya sokmak istiyordu. Ancak Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin aracılığını kabul etmeyerek, görüşmelerin Ankara Hükümeti temsilcisi Hamit Bey ile yapılması gerektiğini bildirdi.

28 Eylül 1921 tarihinde Ankara Hükümeti'nin bu görüşü İngiliz Yüksek Komiserliğine bildirildi ve görüşmeler ertesi gün, Yüksek Komiser Rumbold ve Ankara Hükümeti temsilcisi Hamit Bey ile masa başına oturuldu.¹⁵⁹

Tutsak değiş tokuşu¹⁶⁰ 30 Ekim 1921'de yapılacaktı. 25 Ekim Çarşamba günü Malta'daki sürgünler yola çıkartıldılar ve yurtlarına geri döndüler.

¹⁵⁹ Şimşir, 1976, 391.

¹⁶⁰ Tutsak değiş tokuşu ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşir, 1976, 392-395.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA'NIN ÜLKEYE GERİ DÖNMESİ VE VEFATI

Süleyman Numan Paşa, sürgünde olduğu Malta'da diğer sürgün arkadaşlarıyla birlikte 1 Kasım 1921'de İnebolu'ya geçti. Burada Ankara'daki Sıhhiye Reisi Dr. İbrahim Tali Bey'e çektiği telgrafta: "Geldim, ihtiyarladım. Burada bir hafta istirahat edebilir miyim?" diye haberdar etti. İbrahim Tali Bey'den ise şu yanıtı aldı: "İhtiyarlığınızı kabul edemeyiz, arzu buyrulduğu gibi istirahat edilmesini rica ederim." dedikten sonra Süleyman Numan Paşa istirahate çekildi.

Dinlendikten kısa bir süre sonra, 14 Kasım 1921'de İnebolu'dan Ankara'ya hareket eden Süleyman Numan Paşa, Ankara'ya vardığında İbrahim Tali Bey tarafından Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e götürüldü.

Süleyman Numan Paşa, Ordu Sıhhiye Reisi'ni yapmak istediğini bildirdi. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Ordu Sıhhiye Reisi'ni yapacak yetişmiş genç doktorlar bulunduğunu, geçirdiği zor ve yorucu durumlardan sonra kendisinin bilim alanında daha verimli olacağını belirttiğinden sonra Süleyman Numan Paşa İstanbul'a dönerek, Tıp Fakültesi'nde çalışmaya başladı. Burada Seririyat-1 Dahiliye hocalığı yapan Süleyman Numan Paşa, bazı fakülte kliniklerinin Avrupa Yakasına nakli kararlaştırıldığından 28 Nisan 1923 tarihinde kendi isteğiyle askeri hekimlik vazifesinden emekliye ayrıldı.¹⁶¹

Süleyman Numan Paşa, 1924 Eylül ayında Gureba Hastanesi Baştabipliğine tayin edildi.¹⁶²

Bu hastanenin harap ve bakımsız bir halde olduğunu biliyordu. Vazifeye başladığı zaman yapacağı işleri bir bir düşündü. Kararlarında o kadar kesindi ki, Tıp Fakültesinin Tedrisat-1 Seririyasınının Gureba Hastanesine nakli sırasında bir sömestr faal surette vazife yaparak iki cepheden çalışmaya başladı.¹⁶³

Eski binada değişiklik yaparak daha iyi duruma getirmek için hemen işe koyulmak ve yeni pavyonları ikmal ederek buralara tamamen yerleşmek istiyordu.

¹⁶¹ As, 2015, 115.

¹⁶² 1924-1925 yılları arasında Gureba Hastanesi'nin 8. Başhekim, Süleyman Numan Paşa'dır.

¹⁶³ Nuri, 1956, 370.

Bu konuda Süleyman Numan Paşa: “*Bu tasavvurlarımı yapabildiğim gün kendimi dünyanın en bahtiyar bir insanı sayarım.*”¹⁶⁴ derdi.

1924-1925 ders yılında Tıp Fakültesi'nin son iki sınıfı staj dolayısı ile Gureba Hastanesi'ne geldiklerinde Süleyman Numan Paşa, hemen işe koyuldu. Yeni pavyonlar tamamen tahliye edilirken, bu binaları yapan inşaat müessesesi bir mühendis göndererek, pavyonların inşaatının bitirilmesine ait proje ve planlar hazırladı.

Diğer taraftan eski binanın çatısı akıyordu ve yağmurlu havalarda koridorlarda şemsiye ile dolaşılıyordu. Bundan dolayı bir takım çatı işleri yapılarak kiremitleri değiştirildi.

Hastanenin Vatan Caddesi üzerindeki cephesinin zeminden alçak olması ve sadece alt kısımlarının oyularak bırakılmasından dolayı, koridorlar ve koğuşlarda rutubetler meydana geliyordu. Bu koridorlara tavan yapılarak, çok sık pencerelerle bahçeye açıldı ve iç duvarların hemen bir buçuk metre uzağına kalın bir duvar örülerek toprak ile hastane arasındaki temas ortadan kaldırıldı. Böylece hastanede oluşan rutubet sorunu çözüme kavuşturuldu.

Üç odalı laboratuvar odası inşa edilerek buraya birçok malzeme alındı. Kapı ve pencereler değiştirildi ve hastanenin şark cephesi koridorları sökülerek yerlerine mozaikler yapıldı. Avrupa'daki muteber müesseseler ile yapılan görüşmeler neticesinde Berlin'deki Siemens firmasından röntgen makinesi de alındı.¹⁶⁵

Tazyikli su meselesi hastanenin en büyük ihtiyaçlarından biriydi. Hastaneye Kırkçeşme'den su akıyordu ve tazyik olmadığından, bu sudan hastanenin alçak kesimleri yararlanabiliyordu. Bundan dolayı ameliyathane, laboratuvar ve pavyonlara su gitmiyordu. Büyük bir su kulesiyle hastanenin her tarafına tazyikli su gönderilerek, bütün koğuşlar linolyum ile döşendi.

Süleyman Numan Paşa'nın hastanede yaptığı bazı tamir ve değişikliklerin yanı sıra, bazı adetleri de kaldırdığı söylenir. Mesela, hastane başhekimisi gözetiminde iyileşen hastalar ana kapı önünde toplanıp yollukları verilir ve

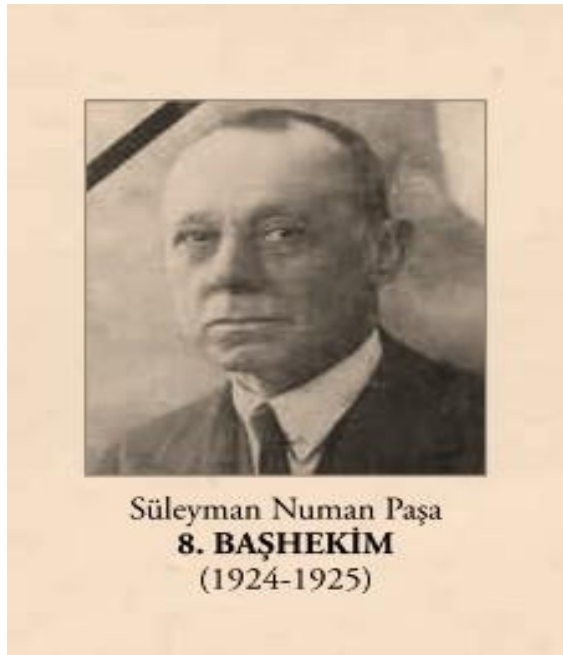
¹⁶⁴ Eti, Ö.L., “Süleyman Numan Son Ödevi Başında”, Sağlam T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 61.

¹⁶⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 11/49-2., (19 Ekim 1924)

camide dua edilerek memleketlerine gönderilirdi. Süleyman Numan Paşa ise bu adeti kaldırdı.

Bir gece Süleyman Numan Paşa, Bezmialem Valide Sultan'ı rüyasında görür ve gördüğü rüyayı kaldırdığı adete yorarak, Bakırköy Hâkimi merhum Cemil Bey'e şöyle anlatır: *“Bir gece rüyamda Bezmialem Valide Sultanı yeşil feraceli ve elinde bir şemsiye olduğu halde yanıma geldi. Elindeki şemsiye ile başıma vurmaya başladı. Az kalsın beni öldürecekti.”*¹⁶⁶ diye anlattı.

Birinci sömestr sonunda öğrenciler yeniden Haydarpaşa'ya dönünce Süleyman Numan Paşa'da görevini, Ömer Lütfi Bey'e devrederek başhekimlik görevinden ayrıldı.

Görsel.10: Gureba Hastanesi 8. Başhekimi Süleyman Numan Paşa

Tüm bunların yanı sıra, Süleyman Numan Paşa ve yakın mesai arkadaşı olan Tefik Sağlam ile birlikte, Ankara'da Birinci Milli Türk Tıp Konferansı hakkında ilk teşebbüsatta bulunarak, meslektaşlarının kongre heyetine alışmalarını sağlamak için çalıştı.

Tıp Encümeninin ihya ve idamesi için de mesai harcamaktan geri durmadı. Süleyman Numan Paşa, Milli Türk Tıp Kongresini toplamak için çalışmalara başladıysa da kısa bir süre sonra karaciğer kanserine yakalanarak yatağa düştü.

¹⁶⁶ Ataseven, 1984, 90.

Ziyaretine gelen meslektaşları ve arkadaşlarını üzmemek için hastalığından çok az bahseden Süleyman Numan Paşa, 20 Temmuz 1925 tarihinde Gülhane’de yapılan ameliyattan sonra hayata gözlerini kapadı. Talebeleri ve sevdiklerinin omuzları üstünde, saygıyla İstanbul’da Sultan II. Mahmut Türbesi haziresine defnedildi.

Mezar taşında arkadaşlarından olan, Dr. Sami Çörçöp’ün şu kıtaları yazılıdır:

“Her kim olsan eylemez tebdil hilkat hükmünü
Gayesi peyvestedir hiçiye mevcut olmanın
Asrının üstadı tıbbiyken yine hak oldu bak
Kabridir zahir bu yer Doktor Süleyman Numan’ın.”

Süleyman Numan Paşa’nın vefatından sonra kız kardeşleri Raife Hanım ve Mahide Hanım, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e vefat haberini verirken kendilerine, abilerinin hizmet-i vataniyesinden bir maaş ve Selanik’te bulunan emlaklarına karşılık bir ev tahsis edilmesini talep ederek:

“Azizim, reisi cumhurumuz ve muhterem paşamız; büyük kardeşimiz, yegâne hamimiz Süleyman Numan Paşa biraderiniz öldü. (...) Biz şimdi iki hemşire kimsesiz, meskensiz ve parasız binaenaleyh pek elim bir vaziyete düştük. Diyolar ki kanunen ağabeyinizden, bize eytam maaşı tahsis edilemezmiş. (...) ne yapalım diye düşünürken hemşire-i fehimaneleri Makbule Hanım Efendi bizi taziye ve teselliye koştı. (...) Zat-ı fehimanelerine arz-ı hal edersek kanımca hal-i müesser olacağını gerek hemşirelik gerek hukuk-i kadime ve hepsinden ziyade alem-i şahiye-i kadirşinas haneleri dolayısıyla (...) bizlere mesela hidemat-ı vataniyye tertibinden münasip bir maaş tahsisi ve Selanik’teki emlakımıza mukabil, münasip bir emlakın itasına emir ve ferman buyurmak suretiyle taltif buyuracağınıza şahikası şüphesi bulunmadığını söylediler. Yüreğimize serilen bu ümit ve teselliyatın verdiği kuvvet ve cesaretle işte zat-ı fehimanelerine takdim-i maruzat ve arz-ı ubudet eyliyorken milletin hayır saadeti olan zat-ı fehimanelerine de ömür ve afiyet ve temenni-i muvaffakiyet temenni eylerim.”¹⁶⁷

Raife Hanım’a, Süleyman Numan Paşa’nın zeametinden tahsis edilen maaşın ödenmesine dair Harbiye Nezareti Celile’sine yazılan:

¹⁶⁷ BCA, A.III-1-9, D.87, F.1-177.

“Raife Hanım’ın biraderi defterhane-i ahiri-i kitabesinden Arif Efendi uhdesinde bulunan zeamet bedelinden kendisine şehriye 250 kuruş tahsis ederek, ita etmekte olduğu halde bu kere vefatı ciheti ile zeameti mezkûre, oğluna ita olunmuş olduğundan mezkûr 250 kuruşun kendisine ita ettirilmesi binaenaleyh takdim eylediği ruzmal-ı meznun buyurulmak üzere leften ihmal kılınmış olmakla ihtizasının icrası mutevakıf-ı behiyeleridir.”¹⁶⁸

Raife Hanım’ın vefatı dolayısı ile oğluna devredilen 250 kuruşluk maaş ödeneğinin çıkmasıyla Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e yazdıkları dilekçe ile istekleri gerçekleşmiş oldu.

5.1. Süleyman Numan Paşa İçin Yapılan Anma Törenleri

Süleyman Numan Paşa’nın vefatından sonraki ilk ve ikinci on yılda meslektaşları ve öğrencileri tarafından anma törenleri yapıldı. Vefatından sonraki ilk onuncu yılında Gülhane’de bir anma töreni yapılacağı gazeteler vasıtasıyla şu şekilde duyuruldu:

“Süleyman Numan

Büyük alim için bir ihtifal hazırlandı.

Eski Tıbbiye ve Gülhane Tatbikat Mektebi profesörlerinden merhum Süleyman Numan Paşa’nın 10’uncu ölüm yılı münasebetiyle 27 Temmuz Cumartesi günü saat 10’da Gülhane Hastanesinde bir toplantı yapılacak ve tıp alemimize büyük hizmetleri dokunan merhumun adı ve hatıraları saygı ile anılacaktır.

Gülhane Tatbikat Mektebi ve Hastanesi Müdürlüğünden;

Merhum büyük hocamız Süleyman Numan’ın 10’uncu ölüm yıldönümü 27 Temmuz Cumartesi’ye rastlamaktadır. Büyük hocanın hatıralarını anmak üzere o gün saat 10’da bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Meslektaşların ve halktan isteyenlerin gelmeleri rica olunur.”¹⁶⁹

¹⁶⁸ BOA, A.MKT.NZD., 253/42. (8 Mart 1858)

¹⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Temmuz 1935, s. 2.

Yapılan anma töreninde Doktor Süreyya Hidayet, Doktor Süheyl, General Tevfik Sağlam ve Doktor Akil Muhtar söz alarak konuşma yaptılar. 28 Temmuz 1935'te yapılan anma törenini Baha Ener şöyle aktarmaktadır:

“27-Temmuz-935 cumartesi günü saat 10'da Gülhane Hastanesi ders salonunda Süleyman Numan'ın ölümünün onuncu yıldönümü münasebetiyle bir toplantı yapıldı. Mesleğin yüksek simaları, Gülhane hocaları, asistan ve stajyerler salonu doldurmuştu. Saat 10.10'da Müdür Süreyya¹⁷⁰ açış söylevini söyleyerek toplantının başkanlığını Tevfik Sağlam'a bıraktı ve bulunanları ölünün yüksek hatırasını tazizen bir dakika ayakta sükuta davet etti.

Tevfik Sağlam kürsüye çıkarak Shh. Ve İç. Mv. Bakanı Refik Saydam'ın¹⁷¹ gönderdiği yazıyı Süreyya Hidayet'in okuyacağını bildirdi. Bu yazıda merhumun hayatı canlandırılmış, kati ve şuurlu icraatı ortaya dökülmüştür.

Shh. İş. D. Rs. General Mazlum'un gönderdiği yazı¹⁷² yine Süreyya Hidayet tarafından okunmuştur. Bu yazıda Süleyman Numan'ın Bulgaristan'da

¹⁷⁰ Bahsi geçen Müdür Süreyya, hastane Başhekimisi Doktor Süreyya Hidayet'tir. Kendisinin törenindeki açış konuşması ise şöyledir: “Süleyman Numan, Türk tababetinde büyük bir inkılap vücuda getirmiştir. Modern kliniğin mesaisi Süleyman Numan vasıtası ile Türkiye seririyatına girmiştir. Gülhane'yi kuran Alman profesörü Rider, Süleyman Numan'ı Gülhane seririyatına koymuş ve o suretledir ki Gülhane'de Leyden Kliniğinin bir nüvesi vücuda getirilebilmiştir. Süleyman Numan, modern tababet usullerini gerek kliniğinde ve gerek özel hastaları üzerinde büyük bir nezahet ve isabetle incelemesi sayesinde zamanında her hekimin gıpta ve gaye edineceği derecede büyük bir şöhret kazanmıştır.” Süreyya Hidayet bundan sonraki konuşmasında Süleyman Numan Paşa'nın askeri hekimlik hayatından ve I. Dünya Savaşı'nda işbaşında bulunarak bunun yalnız memleket için değil, askeri ve sivil hekimlik için bir nimet olduğunu söyleyerek şu şekilde konuşmasına devam etti: “Süleyman Numan, Genel Savaşta işbaşına getirdiği genç arkadaşlarının mesaisinden azami istifade edilmesini temenni etmiştir. Türk hekimliği genel savaştaki muvaffakiyetini iftiharla anarken Süleyman Numan'ı en başta hatırlar. Sevgili hocamı modern klinik mesaisini, asker hekimliğini, temiz ve asil bir hekimlik yapmayı ve kâmil bir insan gibi düşünceyi bize öğretmeye çalıştığı için hatırasını ebediyen dimağımızda yaşatacağız.” Daha sonra Süleyman Numan Paşa'nın Malta'daki hayatını anlatarak sözlerine şu şekilde son verdi: “ulu Atatürk'ün yüksek dehasının ulusumuza armağan ettiği paha biçilmez inkılapların ancak bir kısmını görebildikten sonra 1925'te karaciğer kanserinin pençesinde ve sevdiklerinin aczi önünde gözlerini hayata kapadı.” b kz. Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1935, s. 5.

¹⁷¹ Refik Saydam (1881-1942): Askeri Tıbbiye'yi 1905 yılında bitirdikten sonra, Almanya'da ihtisasını tamamladı. Balkan Savaşlarının başlamasının ardından ülkeye geri döndü. I. Dünya Savaşı sırasında sağlık müfettişi yardımcılığı görevini üstlendi. Bakterioloji Enstitüsünü kurduktan sonra tifo, dizanteri, veba ve kolera aşılı ile tetanos ve dizanteri serumlarının da üretilmesini sağladı. Tifüse karşı hazırladığı aşı ile tıp literatürüne geçmeyi başardı. Türkiye'de koruyucu hekimliğin gelişmesine katkıda bulunarak, 1939-1942 yılları arasında da başbakanlık yaptı. Refik Saydam, bakanlık yılları esnasında Ankara'da, Erzurum, Diyarbakır ve Sivas'ta hastaneler, doğum evleri ve çocuk bakım evlerini kurdu. 1928 yılında, Ankara'da bulunan bugünkü Refik Saydam Hıfzıssıhha Mektebi'nin açılmasını sağladı. İstanbul ve Ankara'da Verem Savaş Dispanserleri açtırdı. Detaylı bilgi için bkz., Beyazıt, S., “Refik Saydam”, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Encyclopaedia-Ana Yayıncılık, İstanbul, 1992, (C. 19, s. 137-138).

esirler arasındaki bulaşıcı hastalıklarla muvaffakiyetli mücadelesi, yapıcı ve yaratıcı kudretleri General'in kendisine has olan canlı ve sevimli ifadesiyle izah olunmuştur.

Bundan sonra Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Profesörü Süheyl, hocanın umumi emraz derslerinden bazı parçalarını tekrarlamış, yüksek buluşlarını hatırlatmakla eski talebelerine eşsiz bir zevk tattırmıştır.¹⁷³ Daha sonra Tevfik Sağlam açık ifadesiyle ilim adamı, insan, asker Süleyman Numan şeklinde tavsif ettiği merhumun meziyetlerini birer birer saydı. Kendisini bilenler ve bilmeyenler de hocanın kemaline hayran kaldılar.

En son olarak kürsüye gelen Profesör Akil Muhtar da bir iki söz söylemekten kendini geri alamadı. Ve bidayetle iyi tanımadığı hocayı sonradan fevkalade bir insan olarak tanıdığını ve anladığını söyledi.

Tekrar kürsüye gelen Tevfik Sağlam toplantıya gelemeyenlerden Hamit Osman ve Zühtü Rıza'nın telgraflarını okudu ve Gülhane'nin bir koğuşuna "Süleyman Numan Koğuşu" adının verildiğinin, merhumun hayatı hakkında bir kitap neşredileceğinin ve senede bir gün Süleyman Numan ismi ile bir ders verileceğinin kararlaştırıldığını bildirdi.

Gelenlere ve toplantının yapılmasını kolaylaştıran Gülhane Heyeti İdaresine teşekkür ederek ihtifale nihayet verdi."¹⁷⁴

¹⁷² General Mazlum'un gönderdiği yazı: "Süleyman Numan Bulgaristan'da" başlığını taşıyan yazısıdır. Detaylı bilgi için bkz. Tevfik Sağlam, *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 36.

¹⁷³ Doktor Süheyl'in anma töreninde yaptığı konuşma: "*Süleyman Numan iyi ve vazih öğreten bir hoca idi. Tababetin felsefesini iyi anlamış ve kendi hayatındaki derecesini iyi ihata etmiştir. Tıp Tarihine ve onun künhüne çok iyi vakıftır. Süleyman Numan, asri Türk tababetinin evlasyonunda bir merhaledir. Süleyman Numan'ın dersleri 19. asır başında tıp tarihimizi aydınlatacak malumatı havidir. Şahsi müşahedeleri çok kuvvetlidir. Derste misalleri hep bunlardır. Birbirine zıt fikirleri bir arada zikirle güzel bir fikir meydana çıkarırdı. Müdekkikti. Emrazı umumiyenin bütün mebahisini bugünkü gibi derin bir tetebbu mahsuli ile okutmuş ve esaslarını iyi tarif etmiştir. Türkiye'de tüberkülozun seririyatını çok iyi incelemiştir. Hastaların ve hekimlerin psikolojisine çok iyi vakıftır. İşte Süleyman Numan budur!*" Doktor Süheyl ayrıca, Süleyman Numan'ı her zaman anmak için madalyalar yapılmasını ve bir eser hazırlanmasını teklif etti. Bkz. *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1935, 5.

¹⁷⁴ Ener, B., "Süleyman Numan'ın Ölümünün 10'uncu Yılı Dönümünde Gülhane'de Yapılan Toplantı", *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, C. 4, S.9-12, 1935, s. 87-88.

Görsel.11: Süleyman Numan Paşa'nın ölümünün onuncu yıl dönümünde Gülhane'de yapılan anma töreni. (*Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1935).

Süleyman Numan Paşa'nın ölümünün yirminci yılı münasebetiyle yapılacak olan anma programı ise gazetelerde yerini şu şekilde alıyordu:

“Gülhane Askeri Doktor Tıbbiye Okulu ve Kliniği Baştabipliğinden;

Gülhane İç Hastalıkları Kliniği ve üniversite tıp fakültesi iç hastalıkları hocası büyük üstat merhum Dr. Süleyman Numan Paşa'nın ölümünün yirminci yıldönümü 27 Temmuz 1945 Cuma gününe rastlıyor.

Aynı gün saat 11'de Gülhane Askeri Doktor Tıbbiye Okulu Ve Kliniği konferans salonunda yapılacak anma törenine bütün meslektaşların onur vermeleri rica olunur.”¹⁷⁵

Yapılan toplantı ise *Cumhuriyet Gazetesi*'nde şu şekilde yerini aldı: *“Büyük tıp üstadı Süleyman Numan'ın ölümünün 20'nci yıldönümü münasebetiyle dün sabah, İstanbul Üniversitesinin Gureba Hastanesindeki İç Hastalıkları Kliniği amfisinde bir anma töreni yapılmıştır.*

Törende başta Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel olmak üzere, İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar, eski Sağlık Bakanı Dr. Hulusi Alataş, Rektör Tevfik Sağlam, eski Londra elçimiz Rauf Orbay ile şehrimizin birçok tanınmış profesör ve doktorları hazır bulunmuşlardır.”¹⁷⁶

¹⁷⁵ *Vakit Gazetesi*, 27 Temmuz 1945, s. 8.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1945, 1.

Anma töreni saat 11’de başladı ve merhum Dr. Süleyman Numan Paşa’nın anısına iki dakika saygı duruşunda bulunuldu. Rektör Tevfik Sağlam, kürsüye çıkarak projeksiyon vasıtasıyla hocası Süleyman Numan hakkında bir konferans verdi. Süleyman Numan Paşa’nın adı verilen laboratuvarın açılış töreni yapıldı.

Yapılan açılış töreninde söz alan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel: *“Bu, maziye hürmetten ziyade istikbale karşı bir vazife ve gençler için bir numunedir. Rektör dün talebesi olduğu hocasını bugün bu güzel eserle bir daha anmak büyüklüğünü gösterdi. Temenni edelim ki diğer ilim şubelerimiz de ölmüş olan hocalarının adlarına laboratuvarlar, sınıflar açsınlar, resimlerini duvarlara assınlar; bunları kendilerinden hassaten rica ediyorum.”*¹⁷⁷ diyerek genç tıbbiyelilere seslendi.

Görsel.12: Süleyman Numan Paşa’nın ölümünün yirminci yıldönümü dolayısıyla gerçekleştirilen anma töreni. (*Zaman Gazetesi*, 28 Temmuz 1945).

Daha sonra tıbbiyeliler Sultan II. Mahmut Türbesine doğru yola çıkarak merhum doktorun mezarını ziyaret ettikten sonra mezarının başına çelenkleri koydular.

¹⁷⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1945, 3.

ALTINCI BÖLÜM

6. SÜLEYMAN NUMAN PAŞA HAKKINDA YAZILAN ANILAR

Süleyman Numan Paşa, festen o kadar çok nefret ederdi ki ismini bile ağzına almazdı. Kendisi fesinden bahsederken ‘şapka’ kelimesini kullanırdı. Bu konuyla alakalı Ahmet Emin Yalman şunları anlatır:

“Fese, şapka dedikten hariç, Süleyman Numan Paşa ona başka tadilatlar da yaptırdı. Mesela şimdiki şapkaların kayışları içindeki bağları, Süleyman Numan Paşa kendi fesinin içine yaptırdı. Yani onunkisi fesin içi değil şapkanın içiydi. Zaman dolayısıyla dışını şapkaya benzetemediği fesinin içini şapkaya benzetebilmişti. Bundan dolayı Süleyman Numan Paşa'nın bütün meselesi buydu. Garp zevkini pek erken benimseyen Süleyman Numan Paşa, şapkayı daha sıhhi daha güzel olduğu için isterdi. Ama ne yazık ki Süleyman Numan Paşa, o çok sevdiği şapkayı sürgünde geçirdiği zamanlar hariç, çok kullanmadan vefat etti.”¹⁷⁸

Yukarıdaki anıda da olduğu gibi Süleyman Numan Paşa, yaşamını tam bir Garplı alim olarak geçirdi. ‘İnkılabın büyüğü, küçüğü, adisi, yükseği olamaz’ derdi. Şark hayatında kötü bulduğu her şeye değişiklik yapmak isterdi. Mesela, Malta’daki alaturka yüz numara tuvaletlere çok sinirlenirdi:

‘Esasen bunlar gayet gayri sıhhidir. Hayatımızdaki ıslahatın buralardan başlaması lazımdır.’¹⁷⁹ derdi. Kamp idaresindekilerin hareketi Süleyman Numan Paşa’yı iyice sinirlendirdi. Alafranga tuvaletlerin iyi kullanılmadığını gören kamp idaresi, birkaç tane daha alaturka yüz numara tuvalet yaptırarak bunları ikiye ayırdılar. Üzerlerine de levha asarak ‘Garp’ ve ‘Şark’ kelimelerini yazdılar. Süleyman Numan Paşa sürekli bu konu üzerinde konuşurdu. *‘Bir kitlenin medeniyet ölçülerinden biri de bu gibi yerlerin temiz ve sıhhi olmasıdır.’¹⁸⁰* derdi.

Bu dönemde Aka Gündüz, Malta’da arkadaşları arasında bazen Karagöz oynatırdı. Herkesten bahsedilip de Süleyman Numan Paşa’ya sıra geldiğinde, bu ıslahat meselesi esprili bir şekilde ortaya konulurdu. Süleyman Numan Paşa asla bu sözlere kızmaz, hatta kendisi: *‘Daha iyi... O feci, mikrop yuvası, hastalık*

¹⁷⁸ Es, 26 Ağustos 1945, 5.

¹⁷⁹ Es, H.F., “Tanımadığımız Meşhurlar: İçilen Her Bardak Su İçin 1 Kuruş!”, *Akşam Gazetesi*, (25 Ağustos 1945), s. 5.

¹⁸⁰ Es, 25 Ağustos 1945, 5.

*memba-ı alaturka yüz numaralarının kaldırılması hakkındaki fikirlerime iyi bir propaganda oluyor' derdi.*¹⁸¹

Şakayı, hazır cevaplığı sevdiği kadar, yukarıdaki örnekte olduğu gibi kendisi hakkında yapılan nüktelerden de çok hoşlanırdı. Bu konuyla alakalı Dr. Çörçöp Sami¹⁸² ile aralarında şöyle bir olay geçti:

"Dr. Çörçöp Sami, o müthiş alaycı kalemiyle Süleyman Numan hakkında uzun bir şiir yazmak istemişti. Maksudını Süleyman Numan'a şöyle anlattı: Hoca... Siz bu rejimlerle, mesela katiyen alkol içmeksizin ve son derece muntazam yaşayarak daha uzun müddet ömür sürebilirsiniz. Buna hiç şüphe etmiyorum. Hayatınız o kadar muntazam geçiyor ki, Azrail'i uzun müddet kapınızda bekletebilirsiniz. Zaten her zaman 'çok yiyen az yer, az yiyen çok yer' demez misiniz? Uzun yaşamak için hayatta, her şeye riayet ediyorsunuz. Halbuki ben bunun aksini yapıyorum. Sizden önce ölüp gideceğime kimsenin şüphesi yoktur. Belki merak edersiniz içinizden: Acaba ben ölseydim Çörçöp hakkında ne yazardı? dersiniz. Ben sizi meraktan kurtarmak için hakkınızda avans olarak, yani peşinen bir mersiye yazdım. Size okuyacağım... dedi.

Süleyman Numan, Çörçöp'ün her mısrasında birçok iğneler, hatta çuvaldızlar olduğunu bilirdi. Buna rağmen, kendisi hakkında ölmeden yazılan mersiye o kadar memnun oldu ki bunun okunacağı gece arkadaşlarına da bir ziyafet çekti. Bu ziyafette Çörçöp Sami'ye: Şimdi demek ben öldüm. Mersiyemi oku bakalım. dedi. Çörçöp her zamanki gibi nüktelerle dolu manzumesini okudu. Birçok mısralarla Süleyman Numan'a takılıyordu. Fakat bu hocayı katiyen kızdırmadı. Hatta pek çok verdiği için kendisinin Karlsbad tuzu hakkında yazılan mısralara¹⁸³ bile kızmazdı. Her manası ile ileri insandı."¹⁸⁴

Süleyman Numan Paşa'nın vefakarlığına gelince, Malta'da bulunan bir politikacımız şöyle anlatıyor:

¹⁸¹ Es, 25 Ağustos 1945, 5.

¹⁸² Çörçöp Sami, Dr. Sami Mortan'dır. Şairin hayatı hakkında bilgi için bkz. Veli Behçet Kurdoğlu, *Şair Tabibler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s. 334-338.

¹⁸³ Karlsbad tuzu hakkında yazılan mısralar:

*"Sanma yalnız Berlinü Paris'te asrı hazırın
Sahibi kudret etıbbası, Koch'u ya Rour'su var.
Ey ecel kork, bizde de Doktor Süleyman Numan'ın
Sel de Karlsbad gibi her derde bir darusu var. 1905. Çörçöp Sami"*

¹⁸⁴ Es, 22 Ağustos 1945, 5.

“Malta’da yemek yiyorduk. İyi şeyleri seven Süleyman Numan için güzel şeyler hazırlanmıştı ve Süleyman Numan’ın da keyfi vardı. Bu sırada Enver Paşa’dan bahis açıldı. Sofradakiler şiddetle onun aleyhinde bulundular. Süleyman Numan susuyor ve renkten renge giriyordu. En felaketli anlarında bile hislerini frenlemesini ve kızmamasını bilen bu ilim adamı feveran edip bir yanardağ vaziyetine giriyordu. Birdenbire çatalını bıraktı. Hayatında pek nadir olan sinirli dakikalarını yaşıyordu. Etrafında en sevdiği arkadaşlarına şöyle dedi: Enver Paşa, belki fena bir insan olabilir. Lakin bari biz arkadaşları ondan şikâyet etmeyelim. Bu şikâyet hakkını başkalarına bırakalım. Bizim, Enver’den şikâyete hakkımız yoktur. Ve o günü en sevdiği yemeklerden bile ağzına tek lokma koymadı.”¹⁸⁵

Süleyman Numan Paşa, hayatı boyunca dürüst, vefalı ve kalbi temiz bir insan olarak yaşadı. Doktorluk mesleğine siyasetin asla hâkim olamayacağı bilincindeydi ve hayatının hemen hemen her safhasında bu şekilde hareket etti. Aşağıda anlatılacak olan olay da bunun açık örneğidir:

“Ebülhüda¹⁸⁶’nın yıldızı korkunç derecede sönmüş, kendi yakalanmış ve tevkifhaneye atılmıştı. En yakınları bile onunla temas etmekten katiyen kaçınıyorlardı. İşte bu sırada Ebülhüda fena halde hastalandı. Bunu duyan

¹⁸⁵ Es, H.F., “Tanımadığımız Meşhurlar: Eyvah. İki Ay Daha Cahil Kalacağım!”, *Akşam Gazetesi*, (19 Ağustos 1945), s. 5.

¹⁸⁶ Hama ile Halep arasındaki Maarretünnu’man kasabasının Hanşeyhun köyünde doğdu. Ebü’l-Hüda künyesi ile tanınır. Aslen Rifai-Sayyadi şeyhi olmakla beraber bazı eserlerinde Halidi nisbesini de kullandığı görülür. Ancak Halidiyye tarikatıyla ilişkisi konusunda bilgi yoktur. Küçük yaşta tahsil için Maarretünnu’man’a gönderildi. 1860’larda Sayyadi nisbesini kullanmaya başladı. 1867’de Hanşeyhun’da Rifailer ile Kadiriler arasında çıkan anlaşmazlığı gidermek için Dımaşk’a giderek kendisinin de bir Rifai olduğu belirtilen Dımaşk müftüsü Maarretünnu’manlı Emin Cüdi’den yardım istedi. Bu ziyaretinden sonra Ahmed es-Sayyad Türbesi türbedarlığını ve Hanşeyhun’un yönetimini üstlendi. 1870’lerde İstanbul’a gitti. 1874’te Halep nakibüleşraflığına tayin edildi. Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilişinden sonra Halep nakibüleşraflığı görevinden alınarak, 31 Ağustos’ta II. Abdülhamid’in tahta çıkması üzerine eski görevine getirildi ve Haremeyn payesi verildi. Aynı yılın sonlarında Halep müftüsünün torunu ve arkadaşı ile birlikte İstanbul’a giderek saraya kabul edildi. Devlet tarafından kendisine 1878’de üçüncü rütbe Mecidi, 1882’de birinci rütbe Mecidi, 1892’de Altın Liyakat Madalyası ve 1893’te Murassa’ Mecidi nişanı ile taltif edildi. II. Abdülhamid’e yakınlığı sebebiyle yoğun eleştirilere maruz kalan, bir tarikat şeyhi olmaktan ziyade büyücü, falcı, yılançı gibi sıfatlarla anılan ve hakkında zındık olduğuna dair bir risale kaleme alınan Sayyadi, Meşrutiyet’in ilanından sonra Bekirağa Bölüğü’ne getirilerek sorgulandı. 28 Mart 1909’da Büyük Ada’da göz hapsindeyken vefat etti ve vasiyeti gereği Beşiktaş’taki dergahının haziresine defnedildi. 1937’de naaşı Halep’te yaptırdığı cami, konak ve zaviyeden oluşan külliyenin haziresine, babası Hasan Vadi ve kardeşi Abdürrezzak’ın mezarlarının yanına nakledildi. Buzpınar, T., “Sayyadi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, C. 36, s. 217-218. Ayrıca Bkz. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Abdülhamid’in Cinci Hocası Ebü’l-Hüda*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

Süleyman Numan kalktı. Hakkında yapılacak hiçbir dedikoduya zerre kadar ehemmiyet vermeyerek Sultanahmet'te tevkifhaneye gitti. Hasta mevkufu uzun uzun muayene ve tedavi etti. Bu suretle Süleyman Numan, tıptaki ileri telakkisini göstermişti. Hasta hastadır. Kim olursa olsun!”¹⁸⁷

Süleyman Numan Paşa'nın başarılarından rahatsızlık duyup, onu çekemeyenler de vardı. Yaşanılan bir olay sonucu hakkında yazılmış asılsız bir jurnal ile dönemin padişahı olan Abdülhamid'e gönderildi.

“Serasker Rıza Paşa'nın hastalanmasından sonra iradeyi tebliğ eden mabeyinci saraya gelerek duyduklarını söyledi. Ecnebi doktorlar bahsini duyan Abdülhamid, büyük bir telaşa girerek: Ecnebi doktorlara ne lüzum var? diyerek isimlerini saydığı doktorların, hemen konağa gidip diğer meslektaşlarına katılmaları gerektiğini irade etti.”¹⁸⁸ Akşama kadar hastanın odasında bütün doktorlar hazır bulundu ve hastaya sülük tutulması konusunda bütün doktorlar anlaştı. Ortada tek bir muhalif vardı. O da Süleyman Numan Paşa idi. Rıza Paşa'nın büyük oğlu bu durumdan şüphelenerek, doktorlardan birini köşeye çekti ve:

“Siz sabahleyin sülüğe hacet yok diyordunuz. Şimdi de buna lüzum gösteriyorsunuz. Niçin? Yoksa pederin halinde bir vahamet mi var? dedikten sonra doktor gülerek: Ne yapalım? Sizin padişah, hepimizden daha büyük doktor.”¹⁸⁹ Diye yanıt verdikten sonra hemen sülük getirildi. Doktor Ömer Şevki bu işi bizzat kendisinin yapacağını söyleyerek diğer doktorları odadan çıkarttı. Bu sırada Süleyman Numan Paşa, çok büyük bir tehlike atlattı. Orada bulunanlardan birisi, Abdülhamid'e bir jurnal gönderdi ve gönderdiği jurnalde:

“Mübarek ve mualiayı kalbi şahanelerine tulu eden her şeyde bir hikmet-i ali mevcut olduğu bahir iken Doktor Süleyman Numan kulları irade-i hümayunlarına rağmen Serasker Paşa kullarına sülük tutulmamasında ısrar ediyorlar, şiar-ı ubudiyetle kabil-i telif olmayan bu hali hasbessadaka arz eylerim ferman.”¹⁹⁰ Denildikten sonra Abdülhamid, kendisine gönderilen bu jurnalın gerçek olup olmadığını Seraskerin büyük oğlundan sordurdu: *“Ne münasebet.*

¹⁸⁷ Es, 19 Ağustos 1945, 5.

¹⁸⁸ “Serasker Rıza Paşa'nın Hastalığı Hakkındaki Rapor Nasıl Yazıldı?”, *Son Posta Gazetesi*, (Teşrinisani 8 (8 Kasım 1932), s. 8.

¹⁸⁹ *Son Posta Gazetesi*, Teşrinisani 8 8 Kasım 1932, 8.

¹⁹⁰ *Son Posta Gazetesi*, Teşrinisani 8 8 Kasım 1932, 8.

Bilakis o da tamamen diğer doktorların fikrindedir."¹⁹¹ Dedikten sonra Süleyman Numan Paşa'ya yapılmak istenilen darbenin önüne geçildi.

Süleyman Numan Paşa'nın özel hayatında olduğu kadar, mesleki hayatında da ne kadar intizam ve terbiye içinde olduğu meslektaşları kadar hastalarının da gözlerinin önündeydi. Süleyman Numan Paşa, Almanya'daki tahsilini bitirip memleketine döndüğünde, hastanelerde çalıştığı zaman yanında bulunan bazı meslektaşları hastalara; 'Gel buraya. Babanın adı? Senin adın?' tazında konuştuklarına şahit oldu. Lakin Süleyman Numan Paşa, hem kim olursa olsun son derece kibar davranarak; 'Geçmiş olsun efendim.' Kelimeleriyle söze başlardı. Hatta hastalar için 'velinimetimiz' derdi.

Onun hastalarla meşgul olması, hastalarla münasebeti meslektaşlarının dikkatini çekiyordu. Hastalara ne kadar önem verdiğini ve ne derece insanca muamele ettiğini gösteren şu olayı Hikmet F. Es şöyle aktarmaktadır:

*"Bir gün yanındaki doktorlardan biri muayene ettiği bir hastanın sırtından başını kaldırırken: Çok ağır. dedi. Vakıa bunu Fransızca söylemişti. Lakin Süleyman Numan adamakıllı sinirlendi. Ağır hasta yoktur efendim. Lütfen bunu böyle biliniz. dedi. Bir hastanın yanında onun hastalığının ağır olduğunu söylemek kadar Süleyman Numan'ı sinirlendiren hiçbir şey tasavvur edilemezdi ve: Doktor hasta odasından daima ümitli bir adam olarak çıkmaya mecburdur. derdi."*¹⁹²

Süleyman Numan Paşa, genç talebelerine son derece kıymet veren, arkadaş canlısı ve daima gençlerle meşgul olan bir ilim insanıydı. Hikmet F. Es bu konuyla alakalı eski yaveri ve yakın akrabasından şöyle bir hikâye duyduğunu anlatmaktadır:

"Tifüsün 13 günlük dalgın nöbetinden gözlerini açtığı zaman ilk sözü şuydu:

Eyvah!.. Tevfik'ten iki ay cahil kalacağım! Süleyman Numan aralarında adeta bir okuma yarışı bulunan genç muavini Tevfik Sağlam'dan bahsediyordu. Zira muavini fevkalade sever ve takdir eder: O Türk malzemesiyle meydana çıkmış bir Avrupalı doktordur... derdi.

¹⁹¹ *Son Posta Gazetesi*, Teşrinisani 8 8 Kasım 1932, 8.

¹⁹² *Es*, 16 Ağustos 1945, 5.

Hakikaten Süleyman Numan'ın en büyük eseri de muhakkak ki Tevfik Sağlam'dır. Ve bu işte 'Hocanın' emekleri boşa çıkmamıştır. Zira Süleyman Numan bahsi açıldığında Tevfik Sağlam'ı dinlemek bile insanda 'hoca-talebe' bağının bazen ne kadar derin olduğunu gösteriyor. Arkasında böyle bir talebe bırakmak bir 'hoca' için en imrenilecek şey olduğu kadar, mesleğin de en imrenilecek muvaffakiyet delilidir.

İsterdim ki bütün gençlik Süleyman'dan söz açıldığı zaman, Tevfik Sağlam'ı dinlesinler. Hocadan nasıl bahsedileceğini, hoca sevgisinin bir insanda nasıl şahlandığını gösteren çok iyi bir ders almış olurlardı.”¹⁹³

Tevfik Sağlam ise hocası Süleyman Numan Paşa'nın işinde de ne kadar titiz ve azimli olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“(...) Süleyman Numan iyi bir kütüphaneye malikti, çok okurdu ve ilim hareketlerini pek yakından takip ederdi. 1905'te Spiroketa pallida keşfedildiği zaman asıl alakadar olması lazım gelen seriryat ve laboratuvarlar buna inanmamış göründüler ve aramaya değer bulmadılar. O zaman Süleyman Numan seriryatı Spiroketa ve frengi ile çok uğraştı. Yatırdığımız muhtelif devirdeki frengi vakalarında muhtelif indifalarda, ifrazlarda, kanda aylarca Spiroketa aradık. Gündüz çalışır, akşam preparatları evine gönderir veya götürürdüm. Orada da kendisi bunlar üzerinde saatlerce çalışırdı.

(...) Süleyman Numan kanserin mikrobik olduğuna kanidir ve bu mikrobu bulmak için pek çok çalıştı. Birkaç sene süren bu mesaide tümörden ve kandan pek çok kültür yaptık. Bir zamanlar üretir gibi olduğumuz ince bir koküse, hoca pek çok ümit bağlamıştı. Bu kültürlerin taze ve boyalı müstahzarları üzerinde hoca saatlerce çalışırdı. Bizi de saatlerce uğraştırır ve uğraşmaya teşvik ederdi. O zaman bana yazdığı şu tezkeresi işin üzerine ne kadar düştüğünü gösterir:

¹⁹³ Es, 19 Ağustos 1945, 5.

Azizim Teyfik Bey,

Bak ben böyle gece yarısı da gelirim. Kanserlinin kanından yapılan kültürü laboratuvarından aldım. Milliyöleri kalmamış. Lütfen bu akşam bunları etüve koyunuz. Yarın sabah ben erken gelip kültürleri görürüz, azizim.

Çarşamba, saat 1.55,

Süleyman Numan¹⁹⁴

Dr. Şevki Osman Uludağ, hocası Süleyman Numan Paşa'nın nasıl ders verdiğini şu şekilde anlatıyor:

“Belli belirsiz olarak çarpık, kuru ve ince boyu ile derslane kapısından görünmesiyle muallim kürsüsüne çıkması bir olurdu, çabuk yürürdü. Derse başlamadan önce cebinden beyaz keten mendilini çıkartır, burnunun ucu ile oynar, sonra bu mendili gömleğinin kolalı kolu içine koyar, ellerini cebine sokar, baş ve şahadet parmakları ile burnunu bir daha tutar... Ve söyleyeceği bahse başlardı.

Kürsüde buldukça sandalyede oturmazdı, dimdik durur, ara sıra gezinerek söylerdi. Aytaç(hatip) değildi, Uz dilliği(talakatı) var denemezdi. Bununla beraber dersini açık söyler, talebeyi sıkmaz, kuvvetli kelimeler bulurdu. Talebenin ruhunu çok iyi bilirdi. Dersin en ciddi yerlerinde bütün talebede neşe uyandırmayı adet edinmişti. Mesela: Emraz-ı Umumiye dersleri verirken burnu kanamaları bahsi sırasında karşısında oturan talebeden birisine işaret ederek: Lütfen cebinizden mendilinizi çıkartınız da burnunuzu siliniz. demişti. Talebe mendili çıkarmadan önce burnumda bir şey mi var düşüncesiyle istemsiz olarak elini burnuna götürmüştü. Süleyman Numan: Hayır efendim, demişti. Burnunuzun yerinde olup olmadığını kontrol etmenizi değil, nasıl temizlediğinizi görmek istiyorum.

Talebe mendilini çıkardı, burnunu örttü ve mendilini parmaklarının ucu ile sıkarak güya temizlendi. Fazla nezaket buyuruyorlar. Ön sırada oturan başka bir talebeye işaret ederek: Lütfen, siz efendim? Bu defa da dershaneyi dolduran bir gürültü işitildi. Yavaş efendim, yavaş. Arkanızdaki arkadaşınızın afyonunu patlattınız. Hakikaten o esnada arkadaki talebe uyukluyordu. Ve Süleyman Numan birkaç talebeye daha burnunu temizlettikten sonra kolluğunun içine

¹⁹⁴ Sağlam, T., “Hoca, Hekim ve İlim Adamı Süleyman Numan”, Sağlam, T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 20-21.

*soktuğu mendilini çıkartarak: Burun bytle temizlenir, dedi ve önceden bir deliği kapatarak ötekini temizledi ve beri ki için de aynı Şeyi yaptı.*¹⁹⁵”

Talebelerinin yalnızca bilgisiyle değil her Őeyiyle ilgilenen Süleyman Numan Paşa, özellikle terbiyeleri, oturuŐ kalkıŐları ve söz söyleme Őekilleriyle de ilgilenirdi. Kendisinde olan tertip ve düzeni öğrencilerine de vermeye çalışırdı:

Talebelerinin görmeleri için sınıfa cam tüpünün içinde bir sıvı getirdi. Mesleki hayatı boyunca getirdiklerini hep birinci sıranın en baŐındakine verirdi. Bir gün olsun bunu ŐaŐırdıđı görülmedi ve aynı düzeni talebelerinden de beklerdi. Talebelerinden biri yanındakini atlayıp da tüpü daha aŐađıdakine verdiğinde hemen seslenir:

“Lütfen yanınızdakine veriniz efendim.” derdi. Talebe bu uyarıyı alıp da yanındakine verdiği sırada Süleyman Numan Paşa muhakkak: “Verirken de lütfen deyiniz efendim.” diyerek de eklerdi. Süleyman Numan Paşa daha o zamanlarda bile saygısızlığın ve terbiyesizliğin önüne set çekerdi.¹⁹⁶

Aynı zamanda Süleyman Numan Paşa, talebenin ruhunu zapt etmek için boyuna neşe yaratmakla kalmayıp heyecan uyandırmasını da çok iyi bilirdi. Mesela:

*“Veraset diye verdiği bir derste alkolden bahsederken bu etin bahsin, fikirlerde uyandırdığı yorgunluğu tamir etmek için o esnada muharip bulunduğumuz bir hkmetin memleketini ele almış ve o millet ruhiyatını incelemekle başlamış ve bütün talebenin dikkatini arttırmıŐ ve yarattığı heyecanı daima diri tutmaya çalışarak, her vakit güler yzli olduğu halde bu defa sararmıŐ bir yüzle ve dumanlanmış gözleriyle anlatmıŐ anlatmıŐ ve mkemmek bir veraset dersi vermiŐtir.”*¹⁹⁷

Sadece derslerde talebeleri üzerinde bu denli neşeli değildi. Süleyman Numan Paşa derslerde olduğu kadar, hasta üzerinde verdiği derslerde de neşeli olurdu. Hastayı talebesine muayene ettirerek, sorularını sorar ve talebenin sıkıŐtıđını gördüğünde başka bir talebeye dönerek:

¹⁹⁵ Uludağ, O., “Süleyman Numan Nasıl Ders Verirdi?”, Sağlam, T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 47-48.

¹⁹⁶ Es, 16 Ağustos 1945, 5.

¹⁹⁷ Uludağ, 1935, 49-50.

“Siz Doktor Bey, ne fikirdesiniz?” diye sorarak hastalığa birkaç talebenin tanı koymasını isterdi. Hasta muayene edildikten sonra mesela karaciğerin atrofik sirozu diye önemli bir teşhis koymaya kalkışıldığında, Süleyman Numan Paşa inceden inceye bu teşhisin dayandığı sebepleri sorardı. Talebe sıkılmaya başlayınca başka bir talebeye dönerek, yine aynı şekilde:

“Lütfen, siz Doktor Bey?” diye sorardı. Böylece tüm talebelerin fikrini alırdı. Çoğu defa da üzerinde konuşulan bu hastalık olarak ortaya çıkardı.

Dr. Şevki Osman, hocası Süleyman Numan’dan aldığı dersin nasıl geçtiğini şöyle anlatıyor:

“Biz sınıfımızda mülki asker talebe olarak yüz yirmi altı kişiydik. Diğer dersler için olduğu gibi, dahiliye dersleri için de üç postaya ayrılmıştık. Süleyman Numan postası hasta üzerinde olduğu gibi laboratuvarında da fazla çalışıyordu. Her hastanın idrarı, kanı, balgamı muayene olunurdu. Bu muayeneler belli bir sayıya çıktığı vakit Süleyman Numan talebesine bir çay ziyafeti verirdi. Netice olarak hocalık bakımından da Süleyman Numan zamanın en büyük adamlarından biridir.”¹⁹⁸ der.

Talebelerinden istediği tertip ve düzeni, yanında çalışan mesai arkadaşlarından da ister ve görünce de çok mutlu olur, bunu diğer mesai arkadaşlarına anlatırdı. Harbiye Nezareti Sıhhiye Reisliğinde bulunan Süleyman Numan Paşa muavinliğine tayin edilecek olan Refik Saydam için, Esat Paşa’ya muavinini tanıtmak lüzumunu hissederek şunları söyler:

“Ben intizamla çalışmak ve vazifeye bağlı kalmak hususlarında muavinim Refik Çırçır kadar, titizlik ve düşkünlük gösteren bir arkadaşa hiç tesadüf etmedim. Sabahleyin vazifesi başına dakikası dakikasına gelir, hemen işe başlar. Elindeki işini ertesi günü şöyle dursun, bir saat sonraya bıraktığı hiç vaki değildir. En büyük meziyeti; başladığı işi bırakmamak, büyük bir feragatle çalışarak o işi muhakkak surette başarmaktır. Çok memnunum kendisinden.”¹⁹⁹ diye anlatırdı.

Dr. Refik Saydam ise muavin olarak, Süleyman Numan Paşa’nın yanında çalışmaya başlayacağı ilk günü şöyle anlatıyor:

¹⁹⁸ Uludağ, 1935, 51.

¹⁹⁹ Vatan Gazetesi, 9 Temmuz 1942, 1.

“(…) Bir gün gazetelerde Harbiye Nezaretinde yine bir değişiklik olduğunu ve bunun neticesi hocanın da Sıhhiye Dairesi Reisliğine getirildiğini okudum. Anneme Süreyya Hidayet bakıyordu. Bize geldiği günlerden birinde, talebeliğimde polikliniğinde ve Gülhane Dahiliye Servisinde emrinde çalıştığım zamanlardan beri duyduğum hürmeti ve Yanya’ya hareketinden evvel, bir gün köprü üstünde kendisine tesadüfimde bana verdiği nasihatın teşekkürünü sunmak üzere, hocaya tebrike gitmek istediğimi fakat çekindiğimi söyledim. Süreyya birlikte gitmemizi teklif etti.

İlk işi çoktan beri kaldırılmış olan, üniformadaki sembolik rengi iade etmek olan hocanın yanına çıkabilmek için, eski siyah kadifeli cephe elbisemi ve daha tamir ettiremediğim çizmemi giyerek, Süreyya ile makamına gittim.

Onun görmezlikten gelmiş, fakat insana gördüğünü ve bildiğini çok iyi anlatan sevimli ve hareketli kabulüne şahit oldum. Kutladım ve saygılarımı sundum. Bana ertesi günü tekrar kendisini görmem gerektiğini söyledi. Ertesi günü gittiğim zaman, karşısında boş duran eski başkatibin masasını göstererek, oraya oturmamı emretti, oturdum. Zannediyordum ki beni bir yere memur etmek için bir şey yazdıracak, önümdeki kağıtları düzelttim ve bekledim. Meşguldü. Biraz sonra bir fırsat bularak, ne emrettiklerini sordum. Hiç, dedi. İşte işe başladın ya. Seni kendime muavin yaptım.

Kalktım teşekkür ettim. (...) Her şey yıkılıp göçtükten, kendisi dört duvar arasına atıldıktan sonra bile gösterdiği metanet ve bundan sonraki senelerin üzerine yıktığı felaket, onu asla sarsmadı; yad ellerde geçen hayatında dahi, birçoklarının kaybolmuş diye addettiği vatanına ümitle ve ertesi gün her iş bitiyormuş gibi neşe ile bağlı kaldı. Vatanın kurtulduğunu gördü ve kendi ıstıraplarını unutmuş gözükerek çok sevindi. (...) Onun bazen söylemek istemeyerek, hal ve hareketiyle telkin ettiği öyle ilhamları ve fikirleri vardı ki, vazifemizi bitireceğimiz güne kadar bize kâfi gelecek manadadır.”²⁰⁰

Horasancıyan Efendi’nin vefatıyla boşalan Seririyat-ı Mütenevvia-i Dahiliye Muallimliğine getirilen Süleyman Numan Paşa’nın katıldığı cenazede yaşananları Hikmet F. Es şu şekilde anlatmaktadır:

²⁰⁰ Sağlam, 1935, 31-33.

İngiliz sefareti önünde göze çarpan büyük kalabalık, İngiliz sarayının tam karşısındaki bir binaya birçok insan girip çıkıyordu. Meğerse burası devrin en meşhur doktoru olan Horasancıyan Efendi'nin eviydi. *“Cenazenin, daha doğrusu sandukanın kordonlarını tutanlar arasında eldivenli, dimdik, daha ziyade bir erkani harp zabitini andıran çok iyi giyinmiş bir Türk vardı. Tanımayanlar: Kim o? diye soruyorlar ve şu izahatı alıyorlardı: Süleyman Numan!.. Şimdi Horasancıyan'ın yerine onun dersini okutmak için, kürsüsüne geçecek. O günü Süleyman Numan, mezara kadar Horasancıyan'ın cenazesini takip etmişti.”*²⁰¹

Halbuki 1902 yılında hocasına bir meseleden dolayı biraz kırgındı. *Hadise şu ki: Süleyman Numan'ın birdenbire herkes arasında büyük bir şöhret kazanması bazılarını pek memnun etmemişti. Kendisine adeta sinirleniyorlardı. Gayet terbiyeli ve iyi bir insan olan Horasancıyan Efendi o meşhur nezaketi ile fakat hafif bir alayla Süleyman Numan'dan 'günün moda doktoru' diye bahsetmişti. Vakıa Süleyman Numan şakaya pek kızmazdı. Ama çok hassas bir adam olduğu için tabiatı ile alınmıştı. Buna rağmen Horasancıyan'ı yeryüzündeki son gününde mezarına kadar, hem de kordonunu taşıyarak hürmetle takip etmişti. O esnada ilmi ve hocasını takip etmekte idi. Bu da Süleyman Numan'ın vazifesiydi.”*²⁰²

Fahrettin Kerim Gökay, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında Süleyman Numan Paşa için şunları yazmaktadır:

“Genel Savaş yıllarında biz onu sırma paşa apoleti altında, dik omuzları ve mevzun boyu ile bir general olarak tanıdık. Başkumandan vekilinin görevini kazanmış, zarif giyinişi, cakalı pozları, buruşuk çehresinde gözlerini ufaltarak gülüşlerini, heceli ve kesik konuşmaları ile Süleyman Numan o vakit Umumi Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi sıfatı ile cepheden cepheye koşuyordu. Mütareke yıllarında Malta'dan seririyatına dönen, hayatından idbar günlerini de kibarlıkla hazmeden Prof. Süleyman Numan'ı da gördük. Fakat belli etmek istememesine rağmen içinde genel savaşın sızıları okunuyordu. O eski şakrak ve neşeli olarak tanıtılan Süleyman Numan değildir. Zorlama hareketleri, cebri tebessümleri muhitinde kolaylıkla anlaşılıyordu.

Türk ulusu, Ulu Önderinin gösterdiği yolda esaret zincirini kopararak kurtuluş bayramını yaptığı zaman onun da yüzü güldü. Malta'dan kurtulup geldiği

²⁰¹ Es, 19 Ağustos 1945, 5.

²⁰² Es, 19 Ağustos 1945, 5.

zaman ilk iş olarak Ankara'ya gitmesi şükranlarını, minnetlerini milletle ve millet başına sunmak içindi. (...) İstiklal güneşiyle gözleri parladı. Türkiye Tıp Encümeninde Milli Türk Tıp Kongresinin doğuşunu hazırladı. (...)

Genel Savaşta Türk hekiminin başarım gücü her vakit takdir edilmiştir. Sağlık ordusunun en zorlu postalarını Türk elemanlar ve bilhassa genç elemanlarla idare eden Süleyman Numan disiplinciliği ve en sevdiklerini en zor yerlere yollamak suretiyle gösterdiği kadirşinaslığı ile sıhhi muvaffakiyetlerimizi temin etmiştir.

Heyeti sıhhiyeyi ordunun temelli erkani arasına koymuştur; salgınları kökünden kurutmuş ve Genel Savaştan tecrübeli bir Türk sıhhiyesi çıkarmıştır. Onun seririyat hayatında da disiplinli çalışmasına şahidiz. Humma-ı Racia spirilini memleketimizde ilk tanıtan seririyata laboratuvarı ilk defa sokan odur...²⁰³

Bir başka meslektaşının kaleminden Süleyman Numan Paşa: “Merhum hocamız çok orijinal bir insandı. Daima mütebessim(gülümseyen) görünürdü. Tebessümü kendine adet edinmiştir, hatta ölüm döşeğinde bile, ince yapılı, boylu poslu, ahenktar yürüyüşlü idi. Merhumun başının teşekkülü de başka ve orijinal idi. Gözleri ufak ve münekkit(eleştirmeci), ağzı müstehzi(alaycı), hele burnu kendine mahsus bir biçimde ve yüzünün çerçevesine layık bir yapıda idi.

Nezaketi hali, nazik tavrı misvari, centilmen giyinişi tam manasıyla kibar ve zarif idi. Duygulu adamdı. Duygusu derin ve feyizli düşüncelere götüren hassasiyette idi. O medeniyetin zahiri dekorunu da manevi kuvvetlerini de benimsemiş ve kendine mal edinmişti.

Birkaç sene Avrupa'da kaldı, fakat bu az zamanda medeni muhitin çok feyzini almış ve zevkini çok iyi anlamıştı. Bu evsaf(nitelikler) ve tekamülle İstanbul'a döndüğü zaman yeni bir mektebin kürsüsünde tam bir hoca olarak yer aldı ve yerini doldurdu. O şakaları ile incidir, teşvikleriyle de insan yetiştirmek isterdi. Onun talebeleri onda her zaman sevgi ve muhabbet bulmuşlar, fakat vazifede ufak bir ihmali asla hoş görmediğini de öğrenmişlerdir.

Ukalalığa çatarı. Akıllı, çalışkanı ise de çok tutardı. (...) Süleyman Numan zemmi meth olarak tanıyan bir zattı. Hicve ise iptila ile alakası vardı. O,

²⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1935, 6.

fikir sanatkarlarını, kelime hokkabazlarını zevkle dinler ve onda hiciv edilenler için meth-u sena bulurdu. (...) Merhum şahsi muarızları hakkında da manası ile de dürüst hareket etmiştir. Ona karşı fena düşüncelere, zayıf zamanında değil, en kadir ve muktedir olduğu zamanda dahi af ile mukabele etmiş, samimi olarak iltifat etmiş ve zahmdide etmemiştir.”²⁰⁴

Süleyman Numan Paşa'nın Türk hekimliğine olan sonsuz inancını Tevfik Sağlam şöyle anlatmaktadır:

“Süleyman Numan'ın Türk hekimliğine olan inancı cali değildi. Hoca bu kanaatinde çok samimi idi. Pek erken ölümüyle neticelenen son hastalığı esnasında hayatını ve sıhhatini Türk arkadaşlarına tevdi etti. Ameliyatını bir Türk hocasına yaptırdı. Tedavisini bir talebesine bıraktı. Hayatında bir an bile bunların ilminden ve kudretinden şüphe etmedi, velev bir defa göstermek için bile olsa, Türk hekiminden başkasını istemedi.

Süleyman Numan son hastalığının teşhisini ve akıbetini biliyordu. Her gün kendisini ziyaret ettiğim zaman müşkül vaziyette bulunan hekimini sıkmamak için işi kısaca bitirir ve hiç hasta değilmiş gibi bahsi başka taraflara çevirirdi. Ziyaretine gelen ve teselli için söz bulamayan dostlarını üzmemek için hastalığından hemen hiç bahsetmezdi.

Otuz seneyi geçen hekimlik hayatımda ıstırapla çarpışan, ölümle karşı karşıya gelen pek çok insan gördüm. Bu vaziyette Süleyman Numan kadar büyüğünü ender olarak hatırlıyorum. Hocadan son dersimi ölüm yatağının başında aldım.”²⁰⁵

Doktor James Israel Sultan Reşat'ın ameliyatını kaleme aldığı hatıratında, Süleyman Numan Paşa için şunları yazmaktadır:

Osmanlı Devleti'nin Berlin'deki Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa, 10 Haziran 1915'te James Israel'i telefonla arayarak, kendisiyle görüşmek istediğini belirtti. Aynı gün içerisinde yapılan görüşmede Mahmut Muhtar Paşa, Sultan Reşat'ın mesanesindeki taşlar nedeniyle tedavisinin Dr. James Israel tarafından yapılması gerektiğini, bu sebeple de İstanbul'a davet edildiğini belirtti. Bunun

²⁰⁴ İbrahim, H., “Süleyman Numan”, Sağlam, T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 57-59.

²⁰⁵ Sağlam, T., “Büyük Süleyman Numan”, Sağlam, T., (Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 29-30.

üzerine James Israel, tüm pasaport işlemlerinin ardından bir gün sonra 11 Haziran 1915'te Berlin Zoologischer Garten Garı'ndan saat 16.20'de trenle İstanbul'a hareket etti.

Yolun 4 saatlik gecikmesi ile birlikte, 17 Haziran 1915'te saat 02.30'da İstanbul'a geldi. Kendisini, İstanbul Sirkeci Garı'nda Sultan Reşat'ın saray hekimi Hayri Paşa ile birlikte Osmanlı Ordusu Başhekimi Süleyman Numan Paşa karşıladı.

Araba ile Yıldız Palas'a giderek kendisi için hazırlanan Çit Kasrı'nda misafir edildi. Odasına geçtiği sırada sultanın yakını Sabit Bey tarafından karşılanarak, kendisine çorba ikram edilmek istendi. Yalnız James Israel, çok yorgun olduğundan ikramı kabul etmeyerek dinlenmek istedi.

Aynı günün sabahı 17 haziranda Hayri Paşa, Süleyman Numan Paşa, Akil Muhtar, İstanbul Almanya Hastanesi Başhekimi Orhan Bey, Ürolog Pappa ve kulak-burun-boğaz uzmanı Nicolas Taptas'tan oluşan altı kişilik hekimler heyeti ile Sultan Reşat'ın durumu görüşüldü.²⁰⁶

James Israel, kaleme aldığı bu hatıratında Türk hekimleri arasından özellikle Süleyman Numan Paşa'dan övgü ile bahseder. James Israel'e göre Süleyman Numan Paşa; bekar, otuz yaşları sonlarında, çok şık giyinen, ince yapıda olan, fevkalade kibar bir insan ve gayet güzel bir şekilde Almanca konuşuyordu.

Savaş zamanında genellikle lekeli tifo ile ilgilendiği için hastanelerdeki başarısını da böylece ortaya koydu. Almanya'da ünlü hocası Ernest Von Leyden'in yanında yetiştiğini ve Arnavutluk'tan gelen Müslüman bir Türk olduğunu aktarıyor.²⁰⁷ Doktor ücretlerinin olağanüstü derecede düşük olduğunu ve askeri maaşları dahil yılda 40 000 franktan fazla kazanmadıklarını da belirtiyor.

Sultan Reşat'a yaptığı ziyaretini ise şöyle anlatıyor: Sultan daha önceleri kilolu olan kısa boylu, soluk benizli bir zat. Bu zamana kadar kendi hekimlerine müsaade etmeyerek, James Israel'in onun prostatını senelik olarak muayene

²⁰⁶ James Israel, *Meine Reise zum Sultan (1915)*, Hentrichuhentrich Yayınevi, Postdam/Almanya, 2006, s. 9.

²⁰⁷ Israel, 2006, 13.

etmesine müsaade etti. Yapılan muayene sonucunda hastalığın seyri tehlikeli görüldü.

Sultan'ın saray hekimi Hayri Paşa ile birlikte Orhan Bey, Süleyman Numan Paşa ve Ürolog Pappa, Sultan Reşat'ın tedavisi için James Israel'in Berlin'den çağrılması gerektiği konusunda fikir birliğine varıp, kendisini İstanbul'a davet ettiklerini belirttiler. Daha sonraki günlerde yapılan konsültasyonlar sonucunda Sultan Reşat'ın ameliyatının yapılacağı kesinleşti.

James Israel, Sultan Reşat'ın ameliyatını hatıratında şöyle anlatıyor: Ameliyat, 24 Haziran sabah saat 9'da yapıldı. James Israel'in özel asistanlığını Orhan Bey ve Pappa yaptı. Eter narkozu, Refik Bey tarafından yapıldı. Ameliyatta bulunan doktorlar; Hayri Paşa, Süleyman Numan Paşa, Akil Muhtar ve Taptas vardı. Önceden yapılan Pantapon iğnesinden sonra narkoz iyi geçti. Mesane hava ile doldurulduktan sonra iki büyük taş çıkartıldı. Çıkartılan her iki taşın boyutu da aynı büyüklükte olup büyük taşın boyutu 5 cm, küçük taşın boyutu ise 4 cm'dir.

Mesaneyi muayene ederken intravezikal olarak prostatın çok büyümüş olduğu görüldü. Hastanın durumu daha iyi olsaydı prostatın alınması gerekirdi. Böbrek enfeksiyonları olası tehlikeleri göz önüne alınarak, prostatın alınmasından uzak duruldu. Hasta olan böbreğin düşünülmesi gerektiğinden mesane bir kalın boru yardımı ile drenaj yapıldı. Mesane yarası, drenaj borusunun ağzına kadar dikildi. Aynı şekilde karın da dikildi. Tentürdiyot yardımıyla drenaj borusunun çevresine gazlı bezle tampon yapıldı.

Sultan Reşat narkoza gayet iyi dayandı. Nabız atışlarında bir bozukluk olmayıp, tansiyonu çıkmayarak yakın zamanda uyandı. Narkozda çok az eter kullanıldı ve ameliyatta derin bir narkozun etkisini hemen göstermesi ile başlanılarak operasyon hızlı bir şekilde bitirilmek istendi.²⁰⁸

30 Haziran'da Süleyman Numan Paşa'nın rütbesinin generalliğe yükseltildiği haberini alan James Israel, Süleyman Numan Paşa'yı akşam yemeğine davet ederek bu olayı şampanya eşliğinde kutladılar.²⁰⁹

5 Temmuz'da Süleyman Numan Paşa'nın ricası üzerine, onunla birlikte Galata'daki hastane ziyaret ettiler.²¹⁰ Hastanede gördüklerine hatıratında değinen James Israel, 3 Ağustos'ta trenle Berlin'e geri döndü.²¹¹

²⁰⁸ Israel, 2006, 51.

²⁰⁹ Israel, 2006, 66.

Görsel.13: Sultan Reşat'ın ameliyatını gerçekleştiren hekimlerin, saray görevlileri ile çektiardikleri fotoğraf. <https://www.kbbefemera.blogspot.com/> (19.06.2021)

²¹⁰ Israel, 2006, 80.

²¹¹ Israel, 2006, 127.

YEDİNCİ BÖLÜM

7.1 Süleyman Numan Paşa'nın Osmanlı Seririyat Mecmuasındaki Seririyat Dersleri (1910-1914)

14 Mart 1910'da yayın hayatına başlayan Seririyat Mecmuası'nda Süleyman Numan Paşa'nın makaleleri mevcuttur. Daha sonra bu makaleler toplanıp, kitap halinde basıldı. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndaki etkin görevlerinden önceki dönemlerde yazdığı makaleler "Seririyat Mecmuası Külliyyatı" adı altında kitaplara basıldı. Basılan bu kitaplardan Süleyman Numan Paşa tarafından yazıldığı tespit edilen eserlerin künyeleri sırasıyla şunlardır²¹²:

Osmanlı Seririyat Mecmuası İçindekiler (1910-1914)

Seririyat Dersleri:

1.Sene (1326)

- Muallim Dr. Süleyman Numan, "İltihab-ı Sehaya-yı Müstevli", *Seririyat Mecmuası*, Mart 1326, Sene,1, Numara 1, s. 4-16.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, "Uzvi Arsenik Müstahzaratı", *Seririyat Mecmuası*, Mart 1326, Sene,1, Numara 1, s. 43-44.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, "Humma-yı Racia ve Tedavisi", *Seririyat Mecmuası*, Nisan 1326, Sene 1, Numara 2, s. 75-79.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, "Kızıl, Al Gömlek (Skarlatina)", *Seririyat Mecmuası*, Mayıs 1326, Sene 1, Numara 3, s. 97-109.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, "Arsenik Müstahzarat-ı, Müstahzarat-ı Uzviyye", *Seririyat Mecmuası*, Mayıs 1326, Sene 1, Numara 3, s. 138-139.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, "Kızılın Korunma ve Tedavisi", *Seririyat Mecmuası*, Haziran 1326, Sene 1, Numara 4, s. 145-158.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, "Lösemi, Sebeb-i Maraz ve Atoksil ile Tedavisi", *Seririyat Mecmuası*, Temmuz 1326, Sene 1, Numara 5, s. 203-207.

²¹² Cem Hakan Başaran, "Osmanlı Seririyat Mecmuası (1910-1914)", *Kebikeç*, 2019, S.47, s. 288-313.

- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Robert Koch (Nekroloji)”, *Seririyat Mecmuası*, Temmuz 1326, Sene 1, Numara 5, s. 224-230.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kolera (I)”, *Seririyat Mecmuası*, Ağustos 1326, Sene 1, Numara 6, s. 241-253.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kolera (II)”, *Seririyat Mecmuası*, Eylül 1326, Sene 1, Numara 7, s. 300-310.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kolera (III)”, *Seririyat Mecmuası*, Teşrin-i Evvel 1326, Sene 1, Numara 8, s. 337-362.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kolera (IV)”, *Seririyat Mecmuası*, Teşrin-i Sani 1326, Sene 1, Numara 9, s. 397-411.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kolera (V)”, *Seririyat Mecmuası*, Kanun-i Evvel 1326, Sene 1, Numara 10, s. 433-452.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Ernest Fon Leyden (Nekroloji)”, *Seririyat Mecmuası*, Kanun-i Sani 1326, Sene 1, Numara 11, s. 481-487.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Siroz (Teşemmü-i Kebed)’in Tedavisi)”, *Seririyat Mecmuası*, Şubat 1326, Sene 1, Numara 12, s. 561-567.

2. Sene (1327)

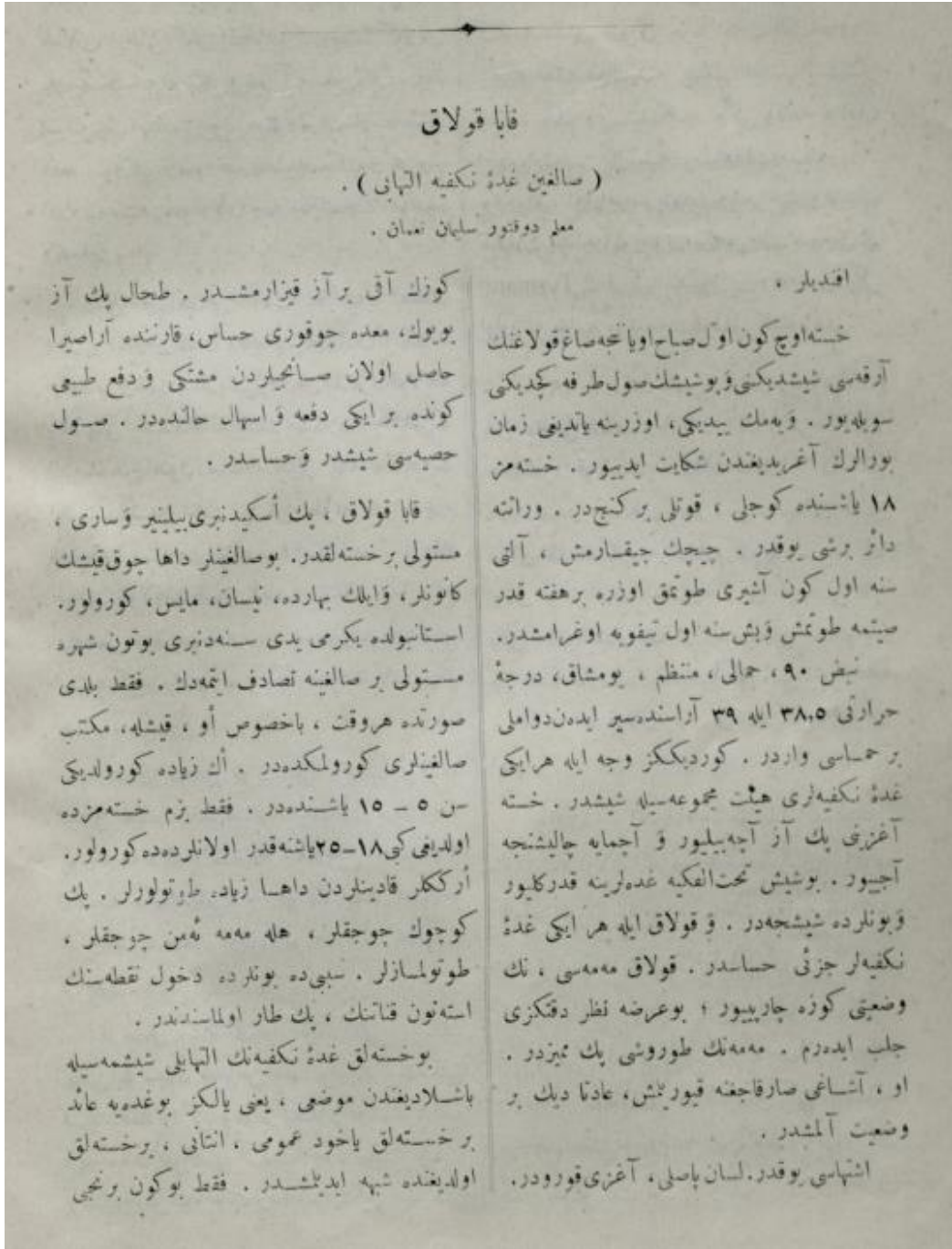
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kan Tükürme (Nefsü’ d-dem)”, *Seririyat Mecmuası*, Mart 1327, Sene 2, Numara 1, s. 20-27.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kan Tükürme (Nefsü’ d-dem)”, *Seririyat Mecmuası*, Nisan 1327, Sene 2, Numara 2, s. 67-71.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Te vessü-i Mide (I)”, *Seririyat Mecmuası*, Mayıs 1327, Sene 2, Numara 3, s. 113-117.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Te vessü-i Mide (II)”, *Seririyat Mecmuası*, Haziran 1327, Sene 2, Numara 4, s. 145-151.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Te vessü-i Mide (III)”, *Seririyat Mecmuası*, Eylül 1327, Sene 2, Numara 7, s. 303-312.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Muhit-i Kilyenin İltihab-ı Mütekayyihî (Paronefrit)”, *Seririyat Mecmuası*, Teşrin-i Evvel 1327, Sene 2, Numara 8, s. 360-363.

- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A’veri) (I)”, *Seririyat Mecmuası*, Teşrin-i Sani 1327, Sene 2, Numara 9, s. 385-391.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A’veri) (II)”, *Seririyat Mecmuası*, Kanun-i Evvel 1327, Sene 2, Numara 10, s. 433-442.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A’veri) (III)”, *Seririyat Mecmuası*, Kanun-i Sani 1327, Sene 2, Numara 11, s. 481-490.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Tazayyuk-i İklili (Kalbin sol üzeyn ve butayn deliğinin daralması)”, *Seririyat Mecmuası*, Şubat 1327, Sene 2, Numara 12, s. 529-534.

3.Sene (1328)

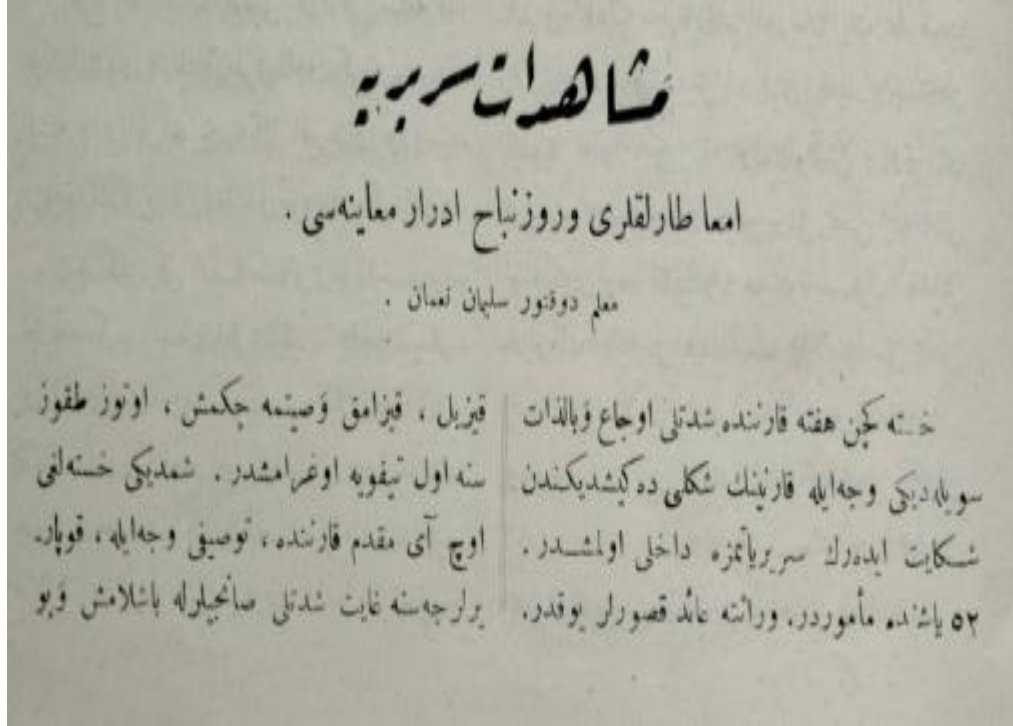
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kabakulak (Salgın, Gudde-i Nekfiye İltihabı)”, *Seririyat Mecmuası*, Mart 1328, Sene 3, Numara 1, s. 12-18.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “E’ma Darlıkları ve Rosenboch (İdrar Muayenesi)”, *Seririyat Mecmuası*, Mart 1328, Sene 3, Numara 1, s. 23-26.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Malarya ve Asab-ı Racia’nın Muzaaf Felci”, *Seririyat Mecmuası*, Mart 1328, Sene 3, Numara 1, s. 27-28.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Zünnar (Herpes Zoster)”, *Seririyat Mecmuası*, Nisan 1328, Sene 3, Numara 2, s. 49-54.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Midenin Müzmin Müdevver Karhası ve Bevvab Darlığı”, *Seririyat Mecmuası*, Nisan 1328, Sene 3, Numara 2, s. 75-77.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Tropika Plazmodisi ve Salvarsan”, *Seririyat Mecmuası*, Nisan 1328, Sene 3, Numara 2, s. 78-79.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kızamık (Hasbe) (I)”, *Seririyat Mecmuası*, Mayıs 1328, Sene 3, Numara 3, s. 122-129.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kilyenin Yeni Bir Usul-i Cessi ve Sağ Böbrek Taşları”, *Seririyat Mecmuası*, Mayıs 1328, Sene 3, Numara 3, s. 131-133.

- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kızamık (Hasbe) (II)”, *Seririyat Mecmuası*, Haziran 1328, Sene 3, Numara 4, s. 145-153.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Kızamık (Hasbe) (III)”, *Seririyat Mecmuası*, Temmuz 1328, Sene 3, Numara 5, s. 220-235.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Malarya Hadd-i Ruam”, *Seririyat Mecmuası*, Ağustos 1328, Sene 3, Numara 6, s. 267-270.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Bel Soğukluğundan Korunma ve Tedavisi”, *Seririyat Mecmuası*, Ağustos 1328, Sene 3, Numara 6, s. 270-274.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Tetanos (Kazıklı Humma-Küzaz)”, *Seririyat Mecmuası*, Eylül 1328, Sene 3, Numara 7, s. 314-320.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “Humma, Kara Humma, Bağırsak Tifosu “Humma-i Sibh-i Tifo”, *Seririyat Mecmuası*, Kanun-i Evvel 1329, Sene 3, Numara 10, s. 433-440.
- Muallim Dr. Süleyman Numan, “İsmail Ali (1283-1329) (Nekroloji)”, *Seririyat Mecmuası*, Şubat 1329, Sene 3, Numara 12, s. 529-531.

Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kabakulak”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, No: 1, İstanbul, Mart 1328, s. 12-18.

Şekil.2: E'ma Darlıkları ve Rosenboch İdrar Muayenesi

Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “E'ma Darlıkları ve Rosenboch İdrar Muayenesi”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Mart 1328, No: 1, s. 23-26.

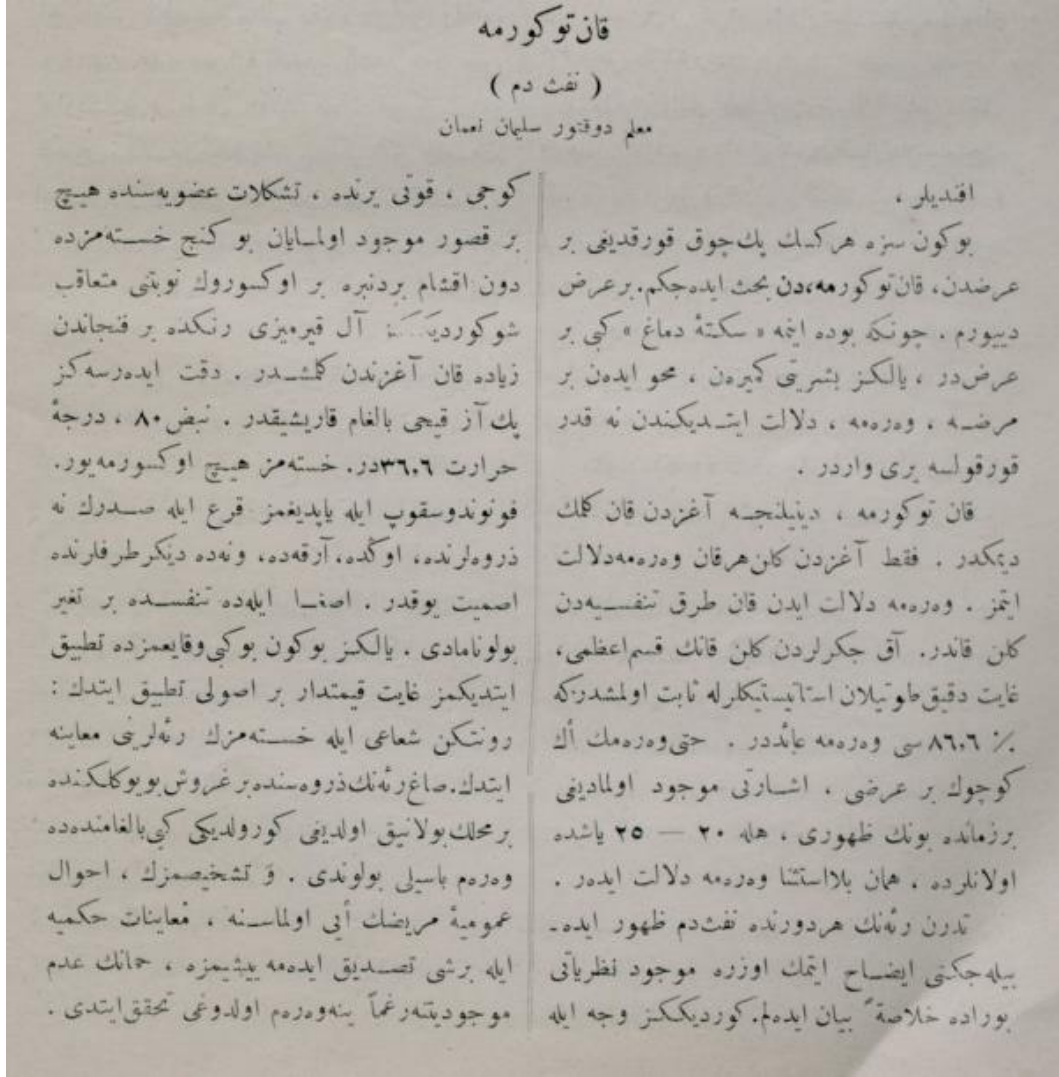
Şekil.3: Malarya ve Asab-ı Racionın Muzaaf

Felci

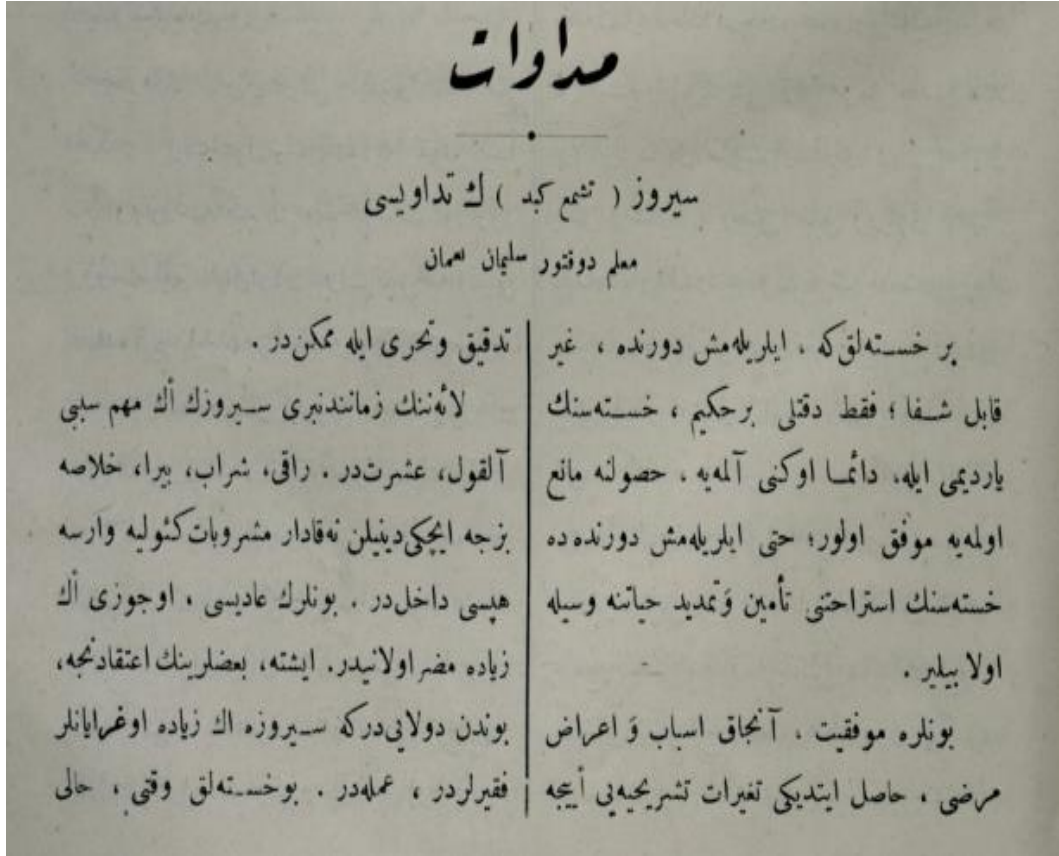
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Malarya ve Asab-ı Racionın Muzaaf Felci”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Mart 1328, No: 1, s. 27-28.

Şekil.4: Kan Tükürme (Nefsü'd-Dem)

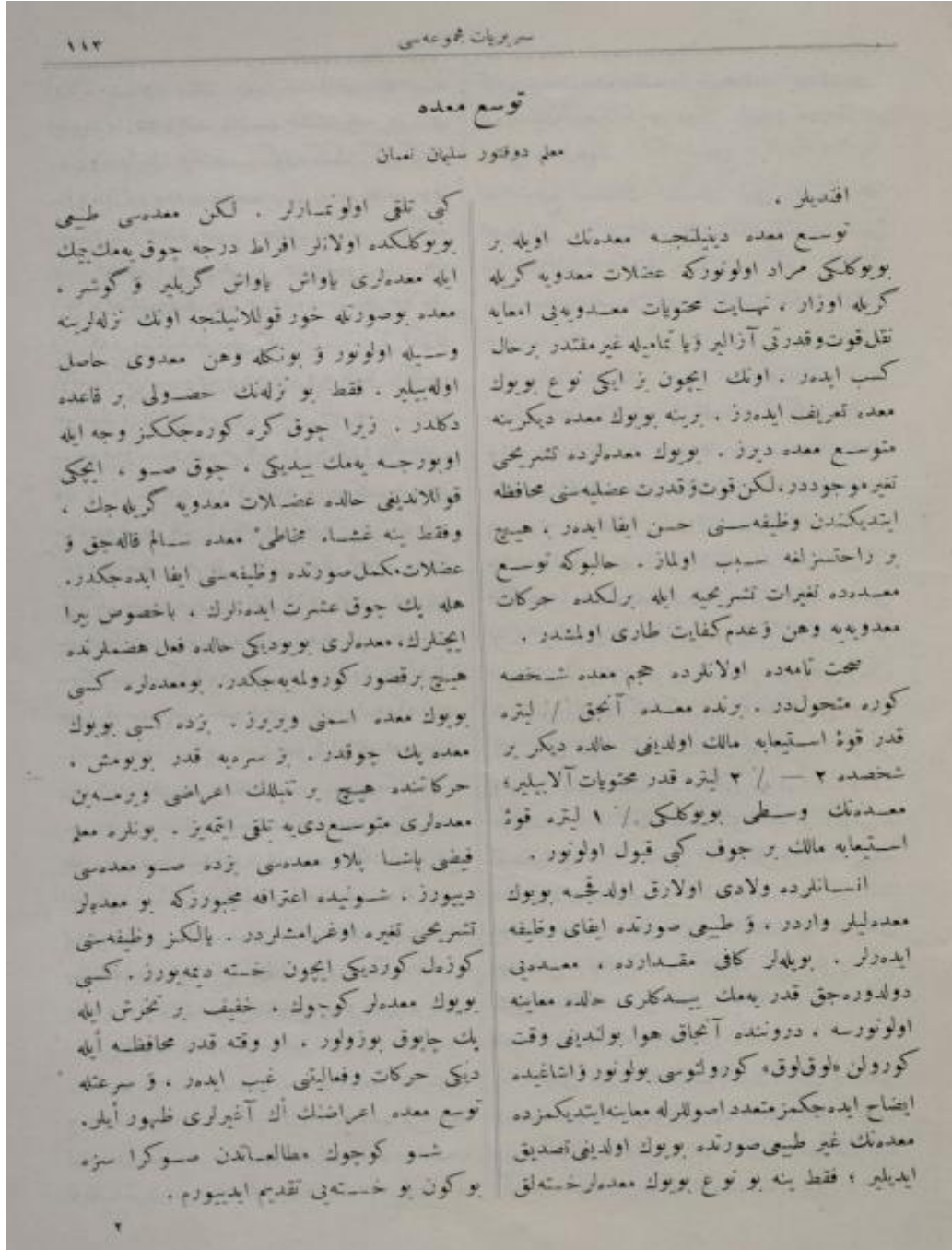
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kan Tükürme (Nefsü'd-Dem)”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Mart 1327, No: 1, s. 20-27.

Şekil.5: Siroz (Teşemmü-i Kebed)'un Tedavisi

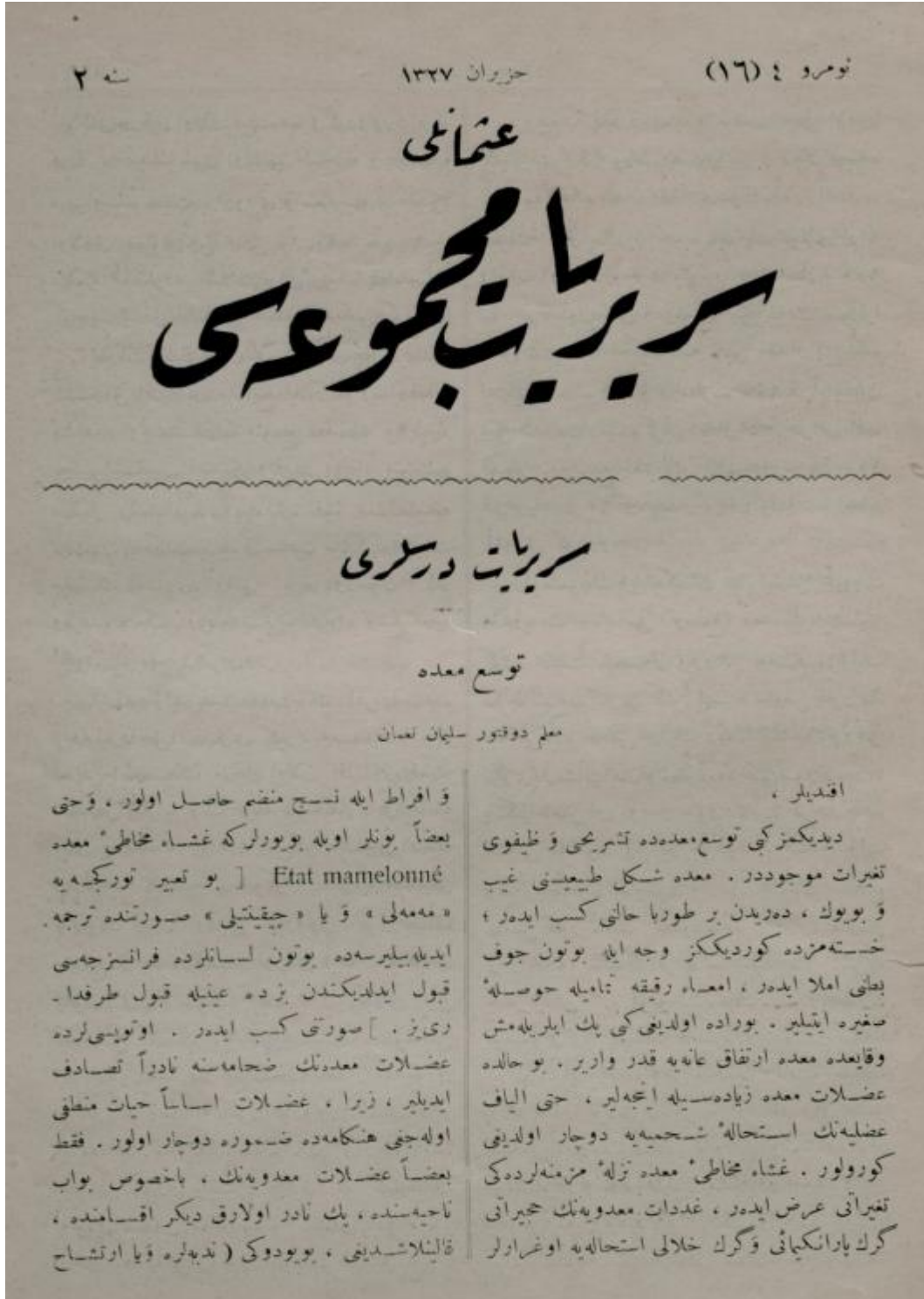
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Siroz (Teşemmü-i Kebed)’un Tedavisi”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Şubat 1326, No: 12, s. 561-567.

Şekil.6: Tevessü-i Mide(I)

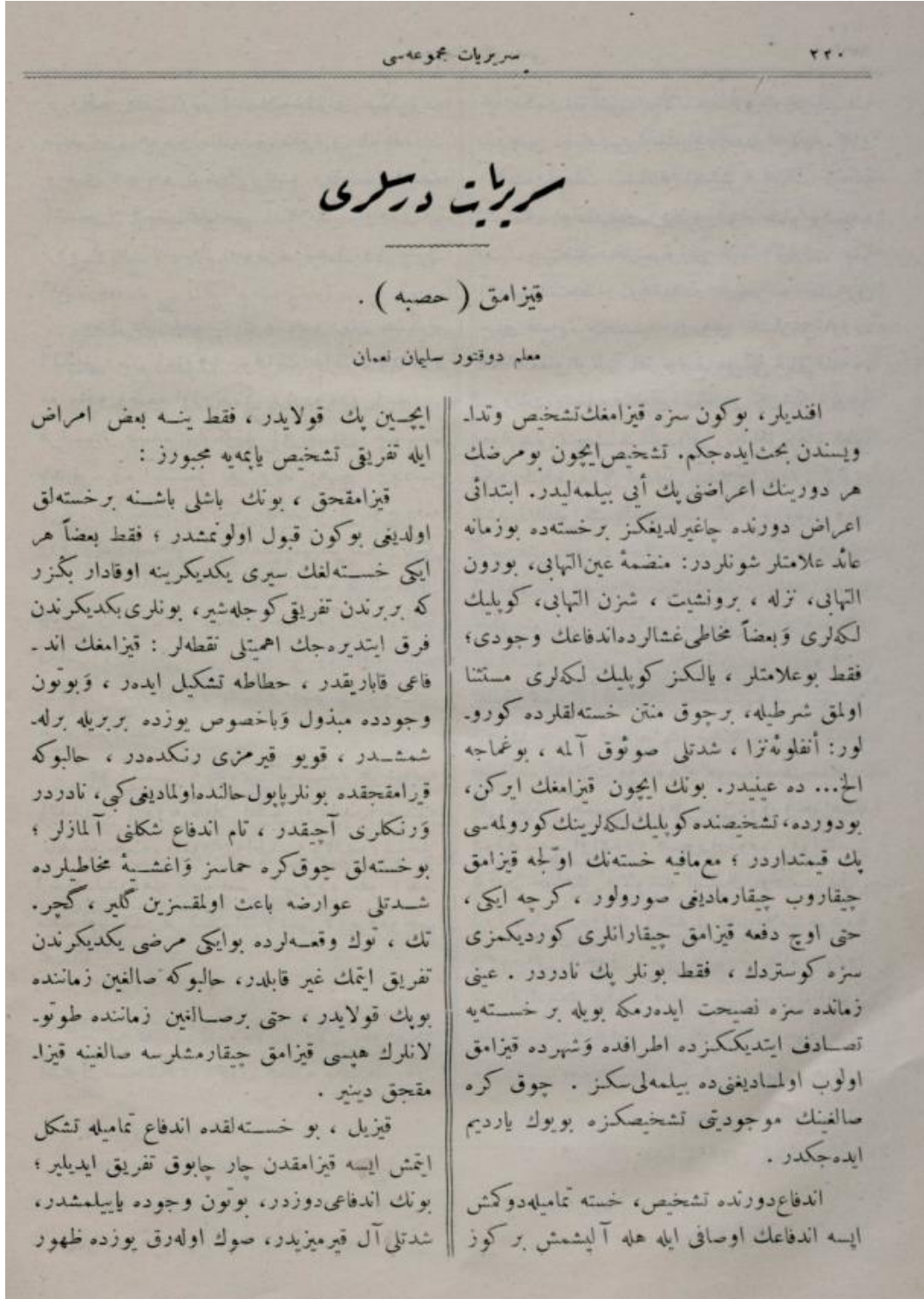
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Tevessü-i Mide(I)”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Mayıs 1327, No: 3, s. 113-117.

Şekil.7: Tevessü-i Mide II

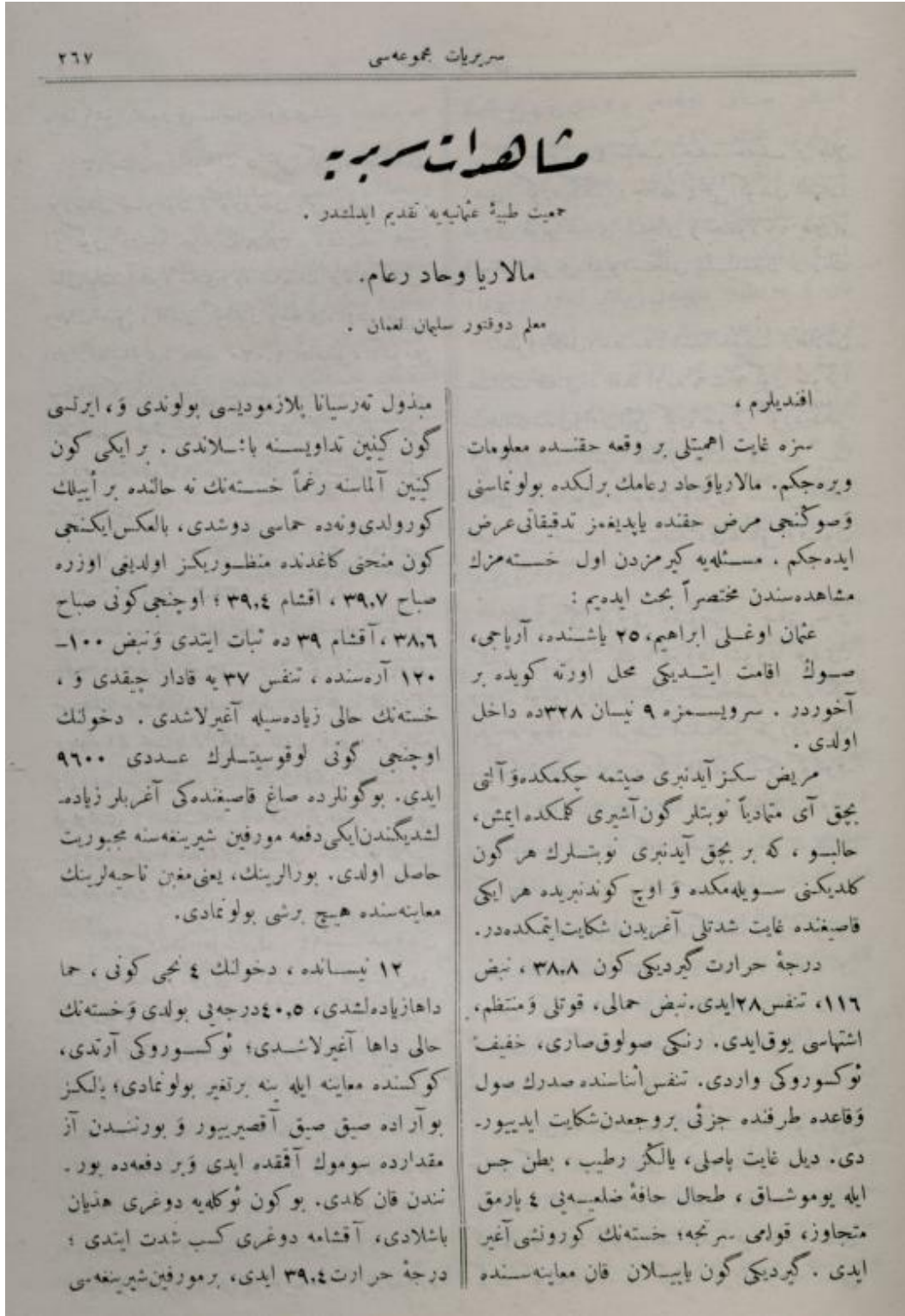
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Tevessü-i Mide II”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Haziran 1327, No: 4, s. 145-151.

Şekil.8: Kızamık (Hasbe) III

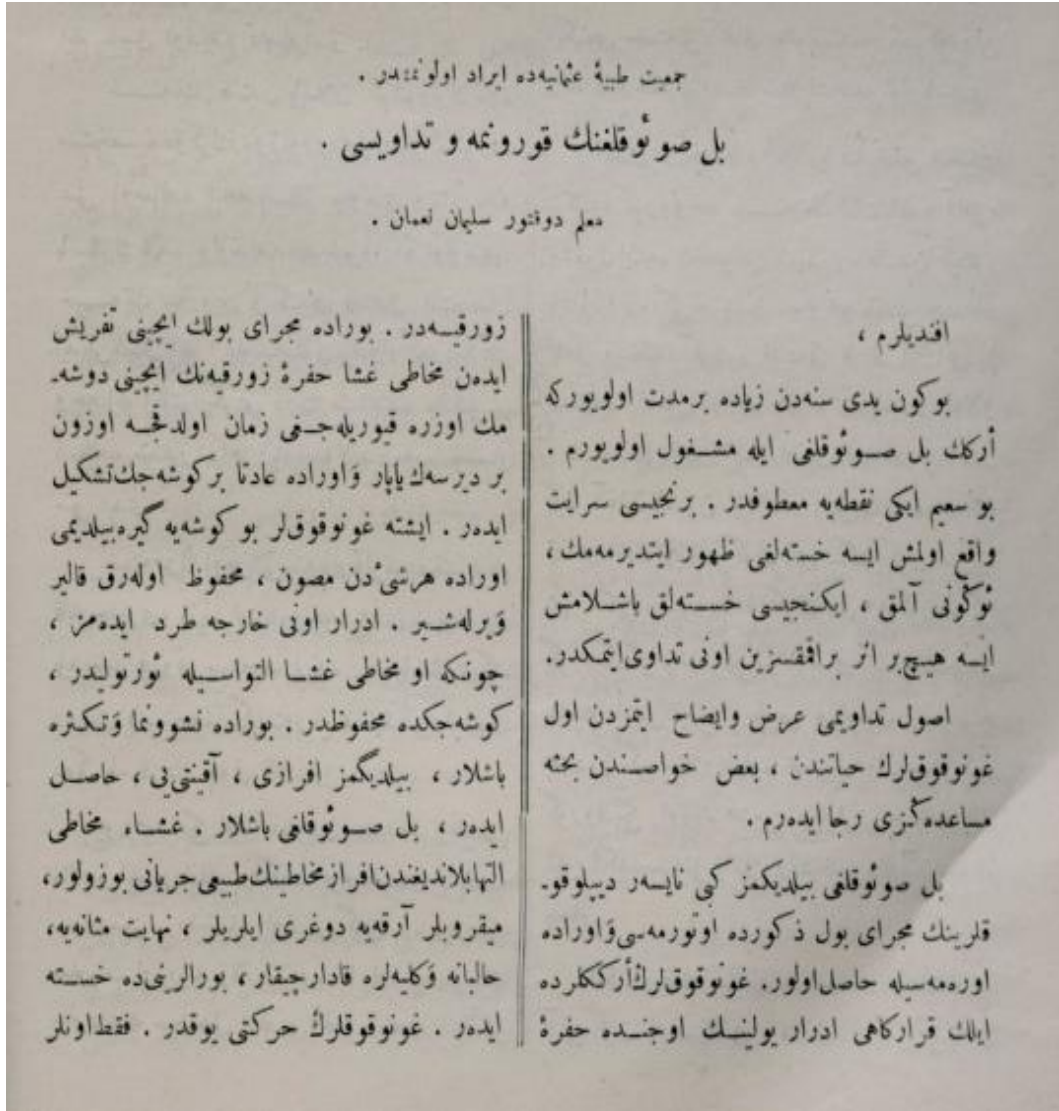
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, "Kızamık (Hasbe) III, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Temmuz 1328, No: 5, s. 220-235.

Şekil.9: Malarya Hadd-i Ruam

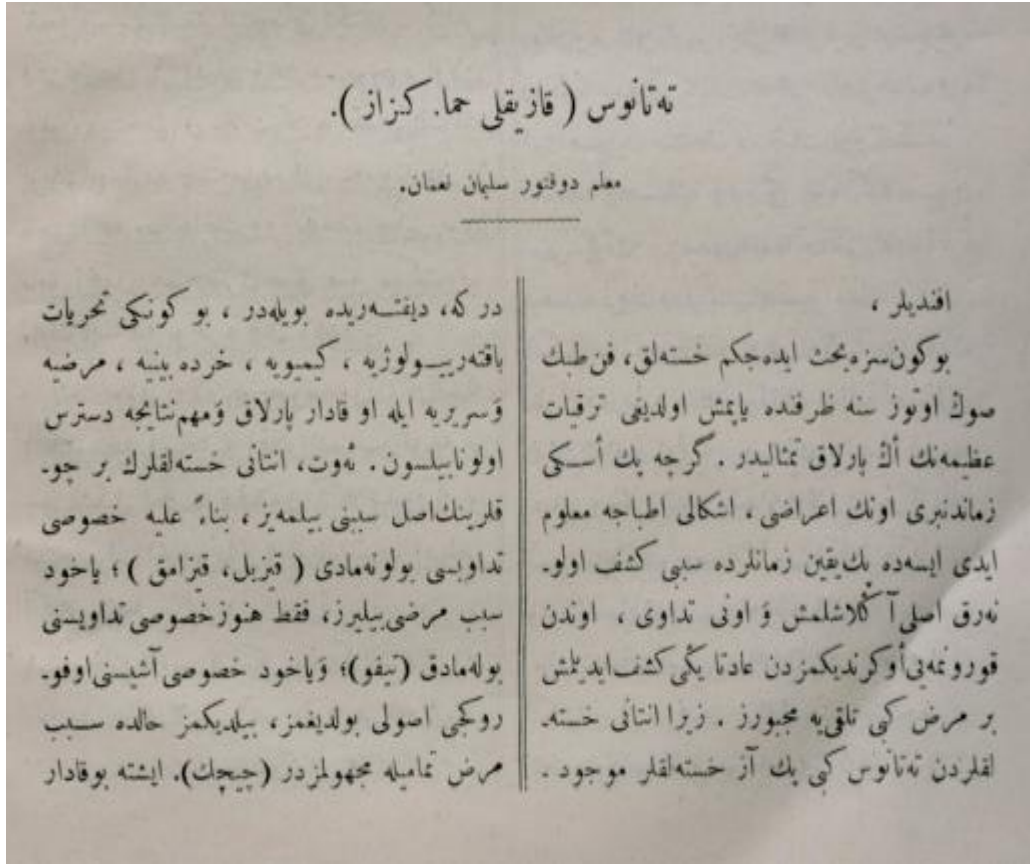
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Malarya Hadd-i Ruam”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Ağustos 1328, No: 6, s. 267-270.

Şekil.10: Bel Soğukluğu Korunma ve Tedavisi

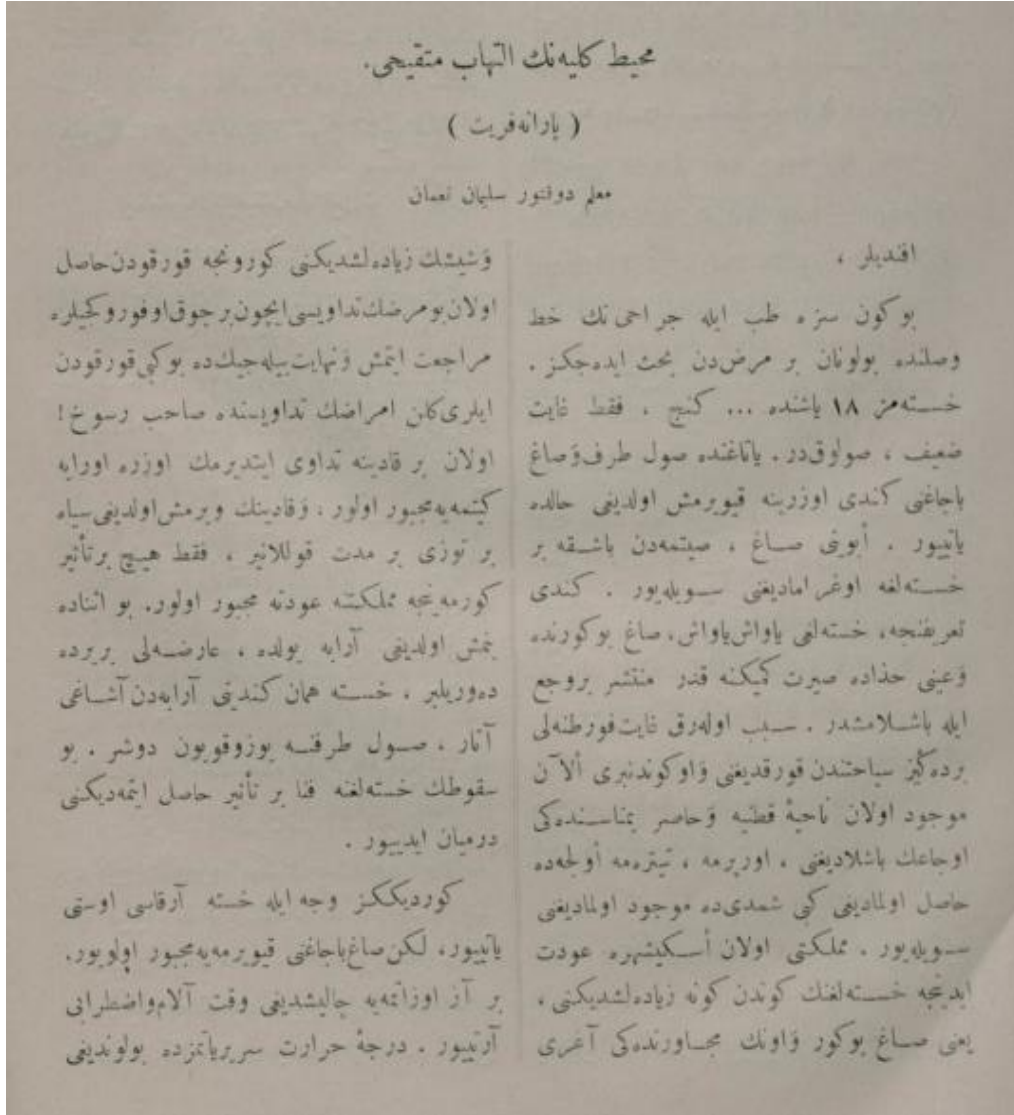
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Bel Soğukluğu Korunma ve Tedavisi”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Ağustos 1328, No: 6, s. 270-274.

Şekil.11: Tetanos (Kazıklı Humma-Küzaz)

Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Tetanos (Kazıklı Humma-Kezaz)”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Eylül 1328, No: 7, s. 314-320.

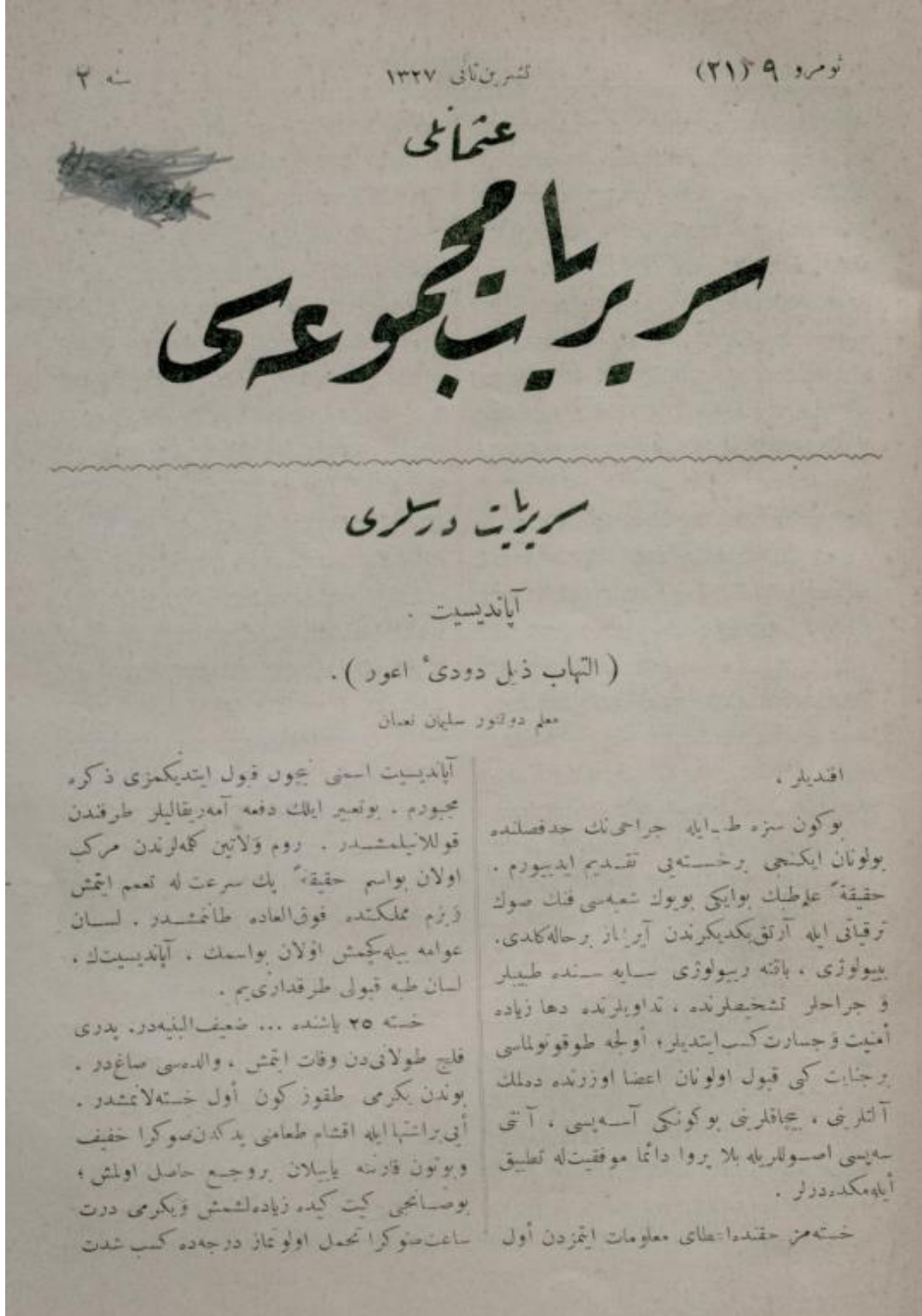
Şekil.12: Muhit-i Kilyenin İltihab-ı Mütekayyihi (Para Nefrit)

Ka

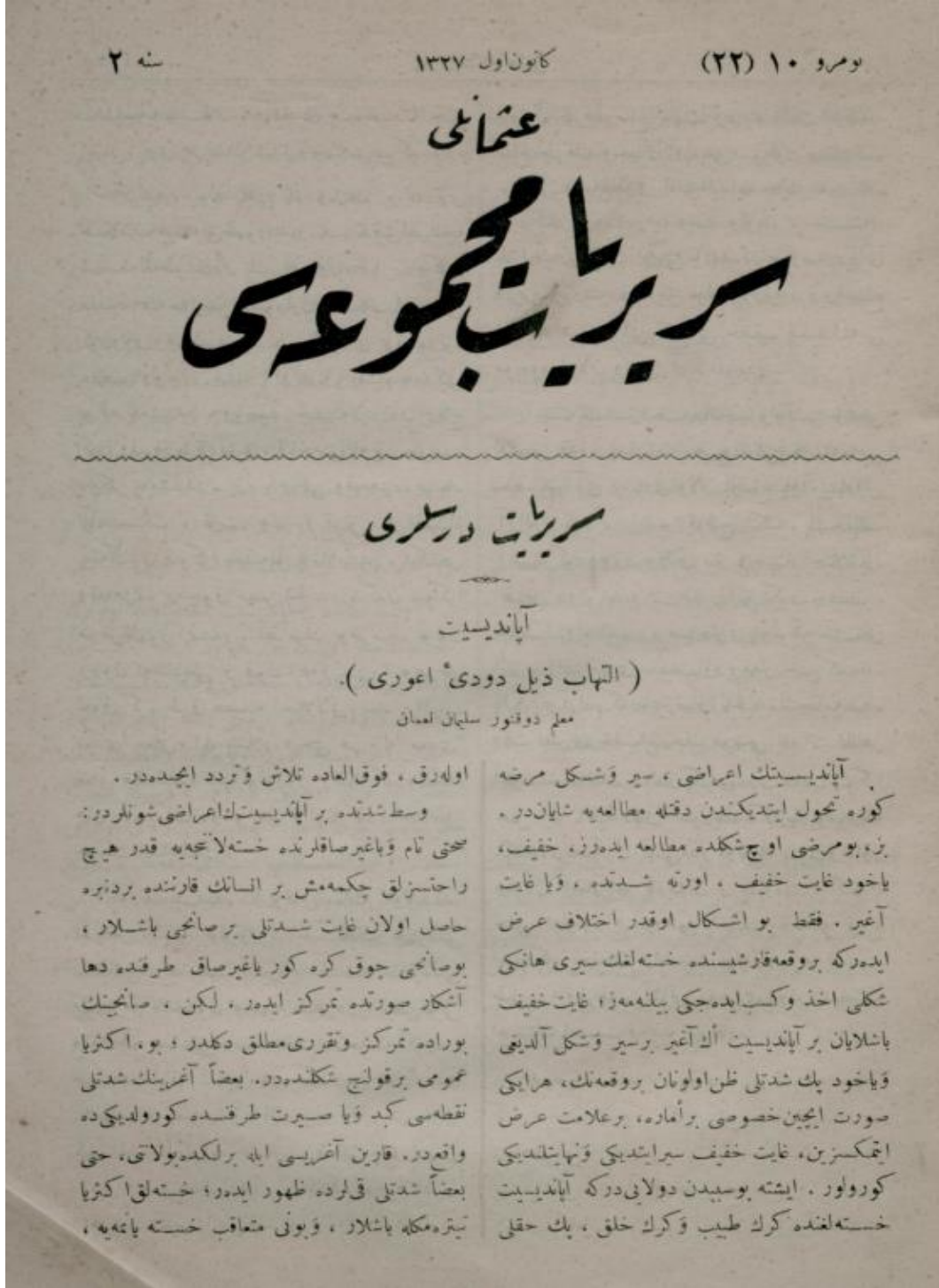
ynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, "Muhit-i Kilyenin İltihab-ı Mütekayyihi (Para Nefrit), *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Teşrin-i Evvel 1327, No: 8, s. 360-363.

Şekil.13: Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A'veri) I

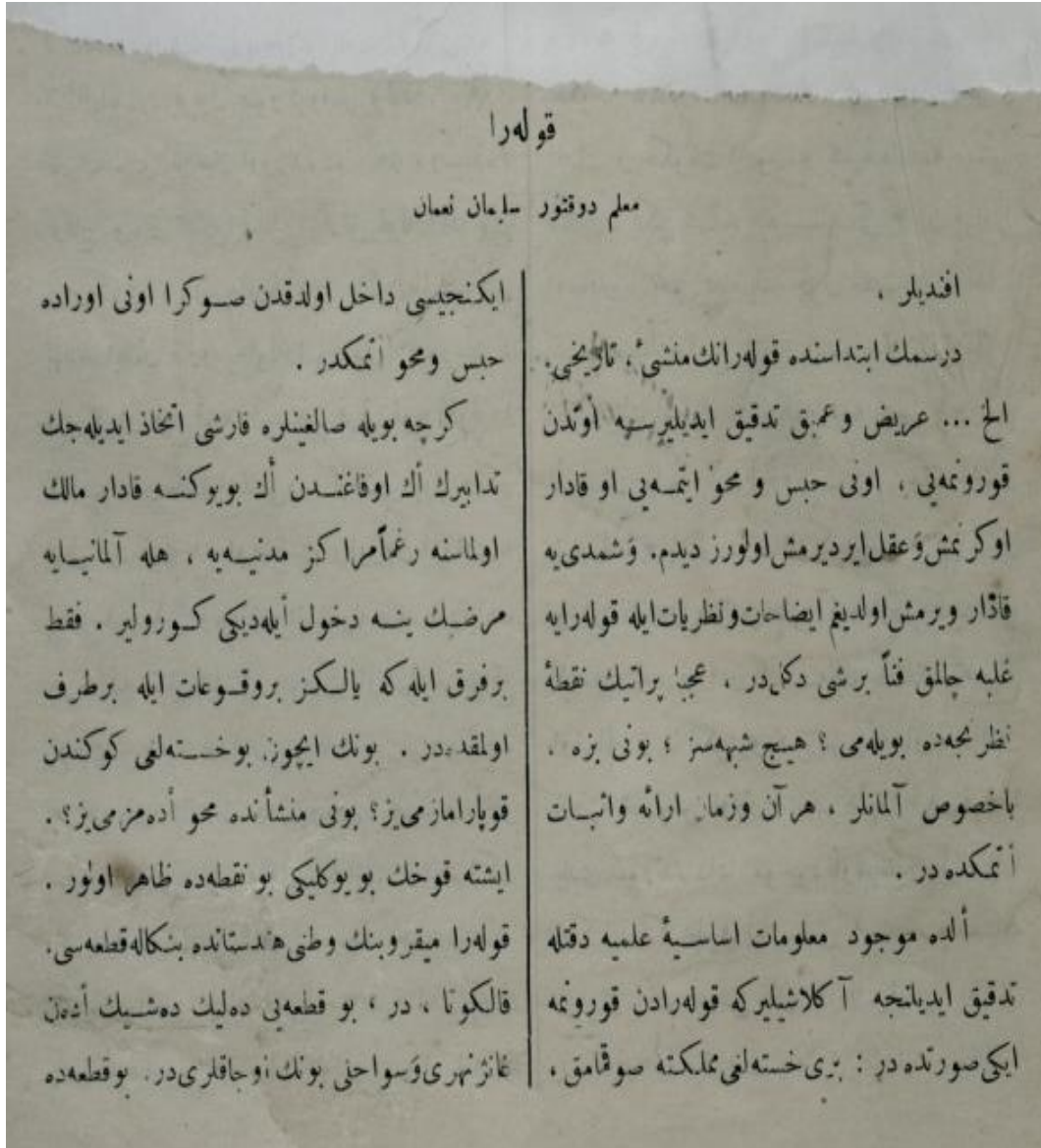
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, "Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A'veri) I", *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Teşrin-i Sani 1327, No: 9, s. 385-391.

Şekil.14: Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A'veri) II

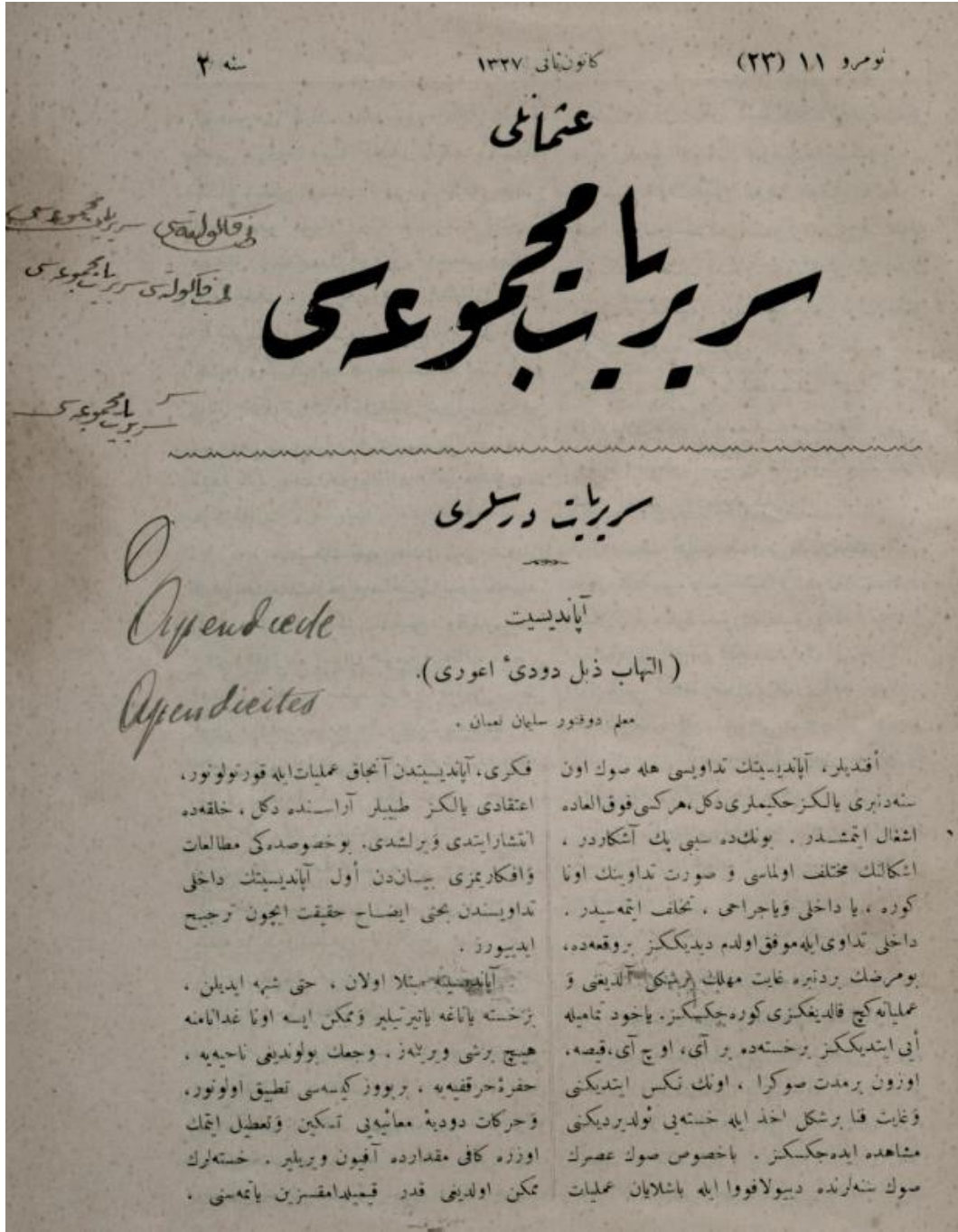
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A'veri) II”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Kanun-i Evvel 1327, No: 10, s. 433-442.

Şekil.15: Kolera V

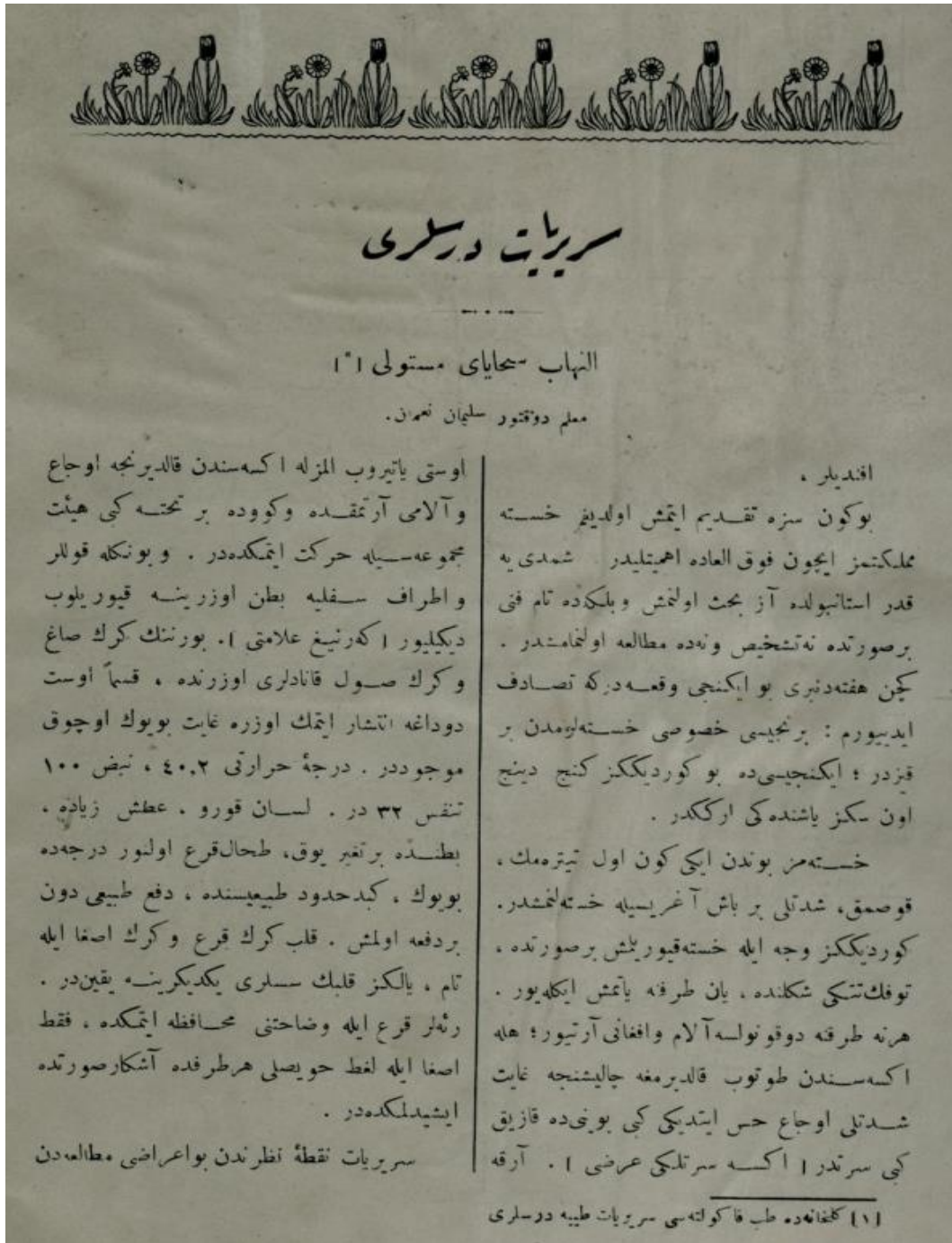
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kolera V”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Kanun-i Evvel 1326, No: 10, s. 433-452.

Şekil.16: Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A'veri) III

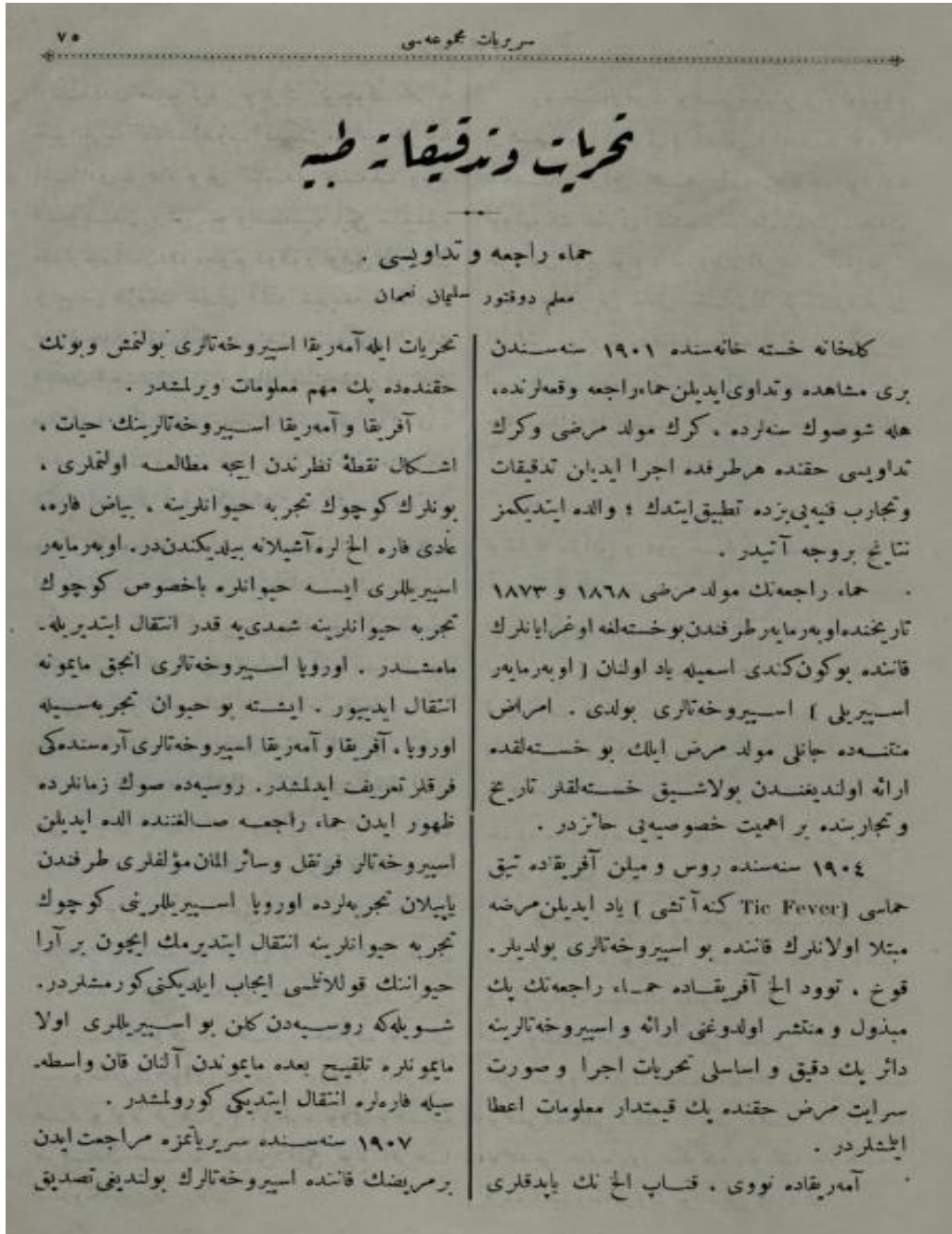
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Apandisit (İltihab-ı Zeyl-i Dudi-i A'veri) III, *Serriyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Kanun-i Sani 1327, No: 11, s. 481-490.

Şekil.17: İltihab-ı Sehaya-yı Müstevli

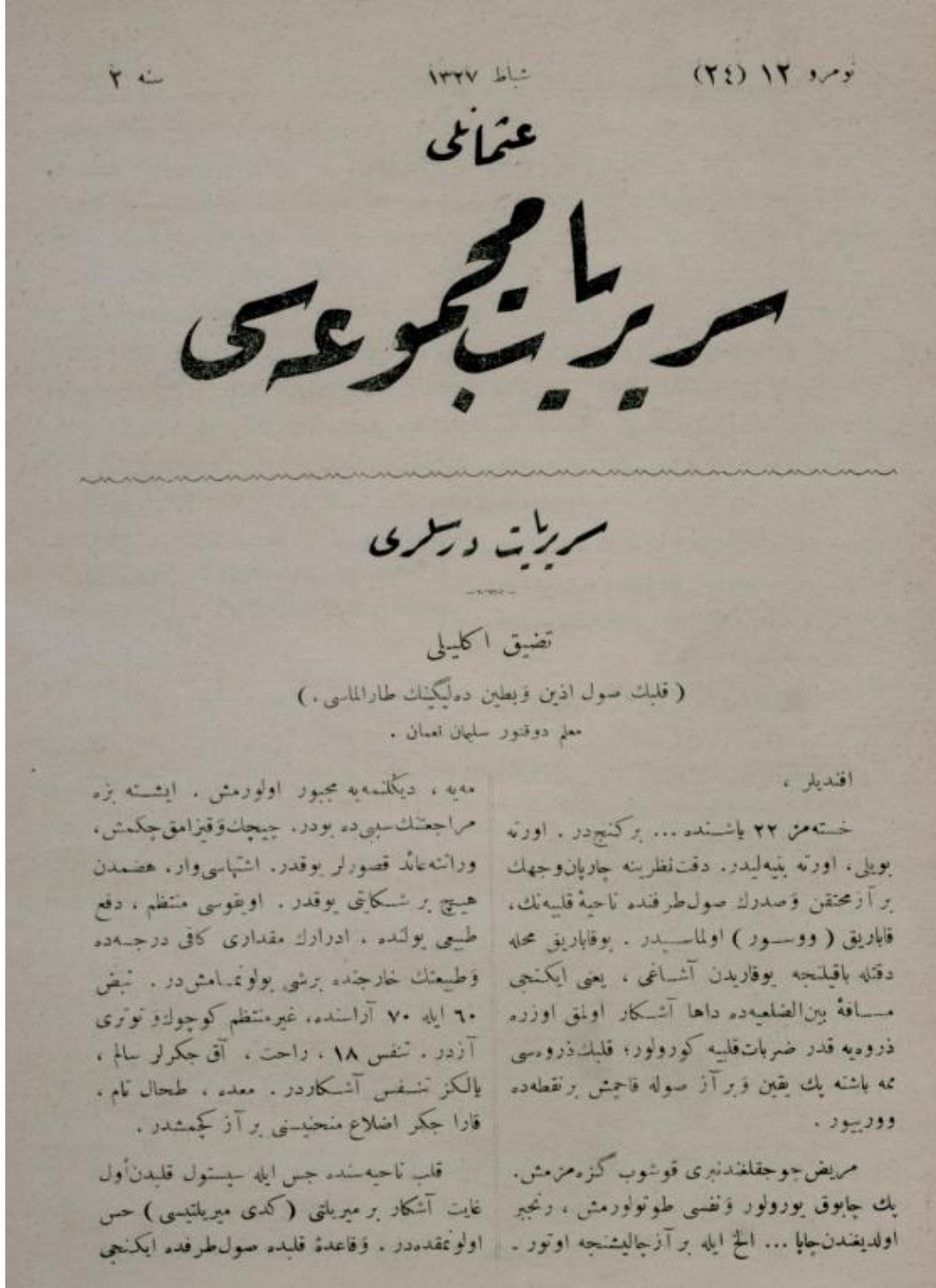
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “İltihab-ı Sehaya-yı Müstevli”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Mart 1326, No: 1, s. 4-16.

Şekil.18: Hummayı Racia ve Tedavisi

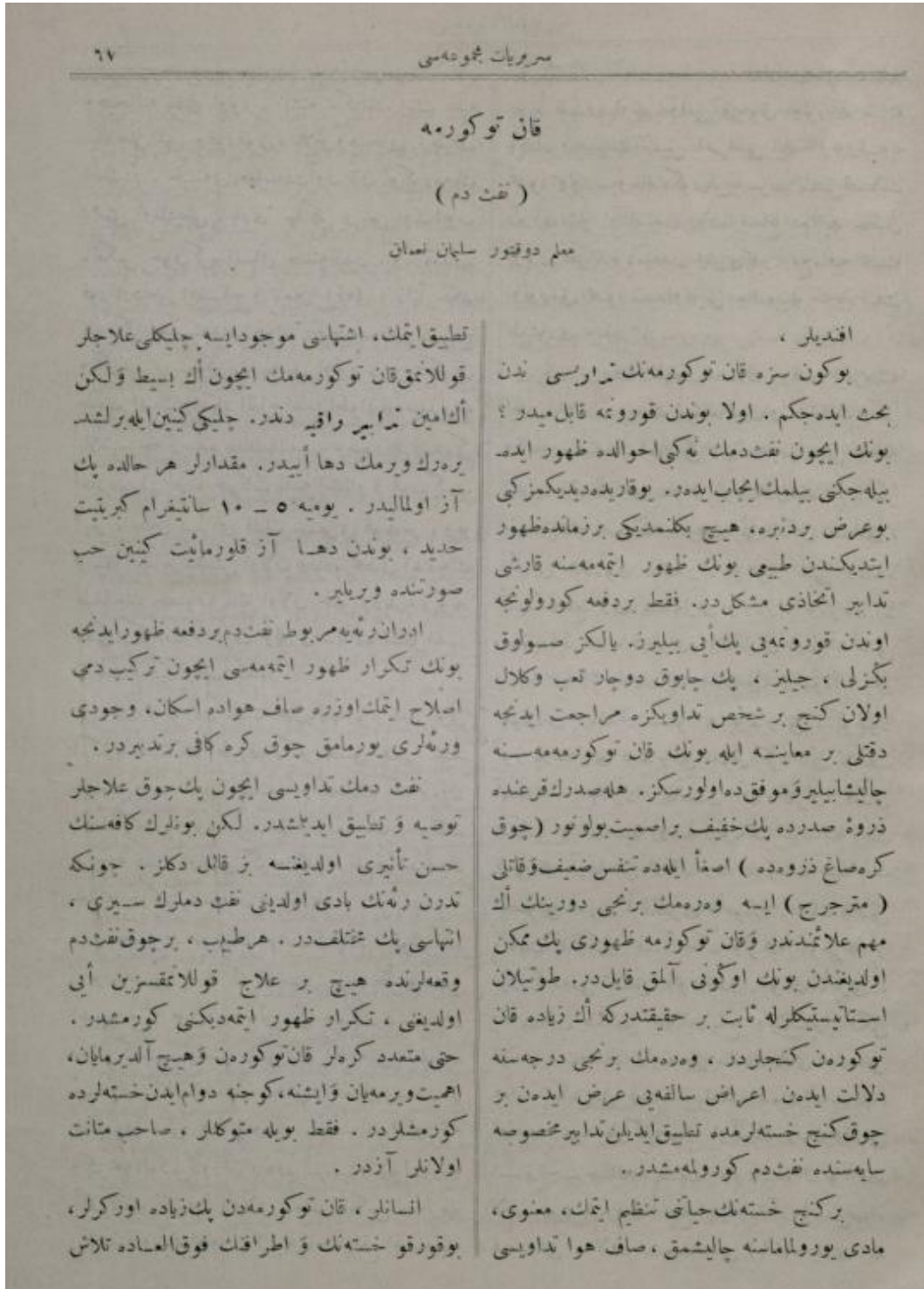
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, "Hummayı Racia ve Tedavisi", *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Nisan 1326, No: 2, s. 75-79.

Şekil.19: Tazayyuk-i İklili (Kalbin Sol Üzeyn ve Butayn Deliğinin Daralması)

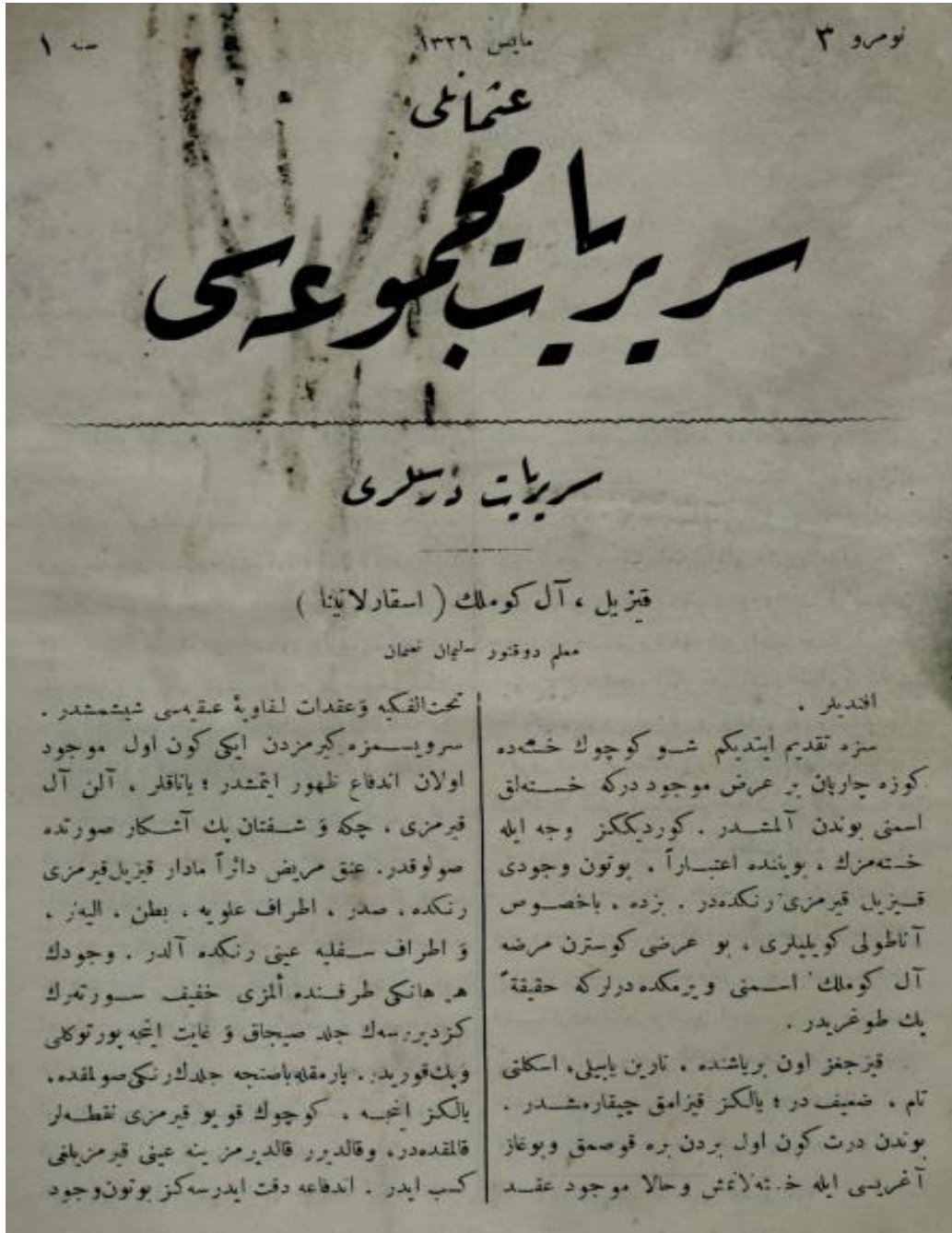
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Tazayyuk-i İklili (Kalbin Sol Üzeyn ve Butayn Deliğinin Daralması)”, *Seririyyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Şubat 1327, No: 12, s. 529-534.

Şekil.20: Kan Tükürme (Nefsü'd-Dem)

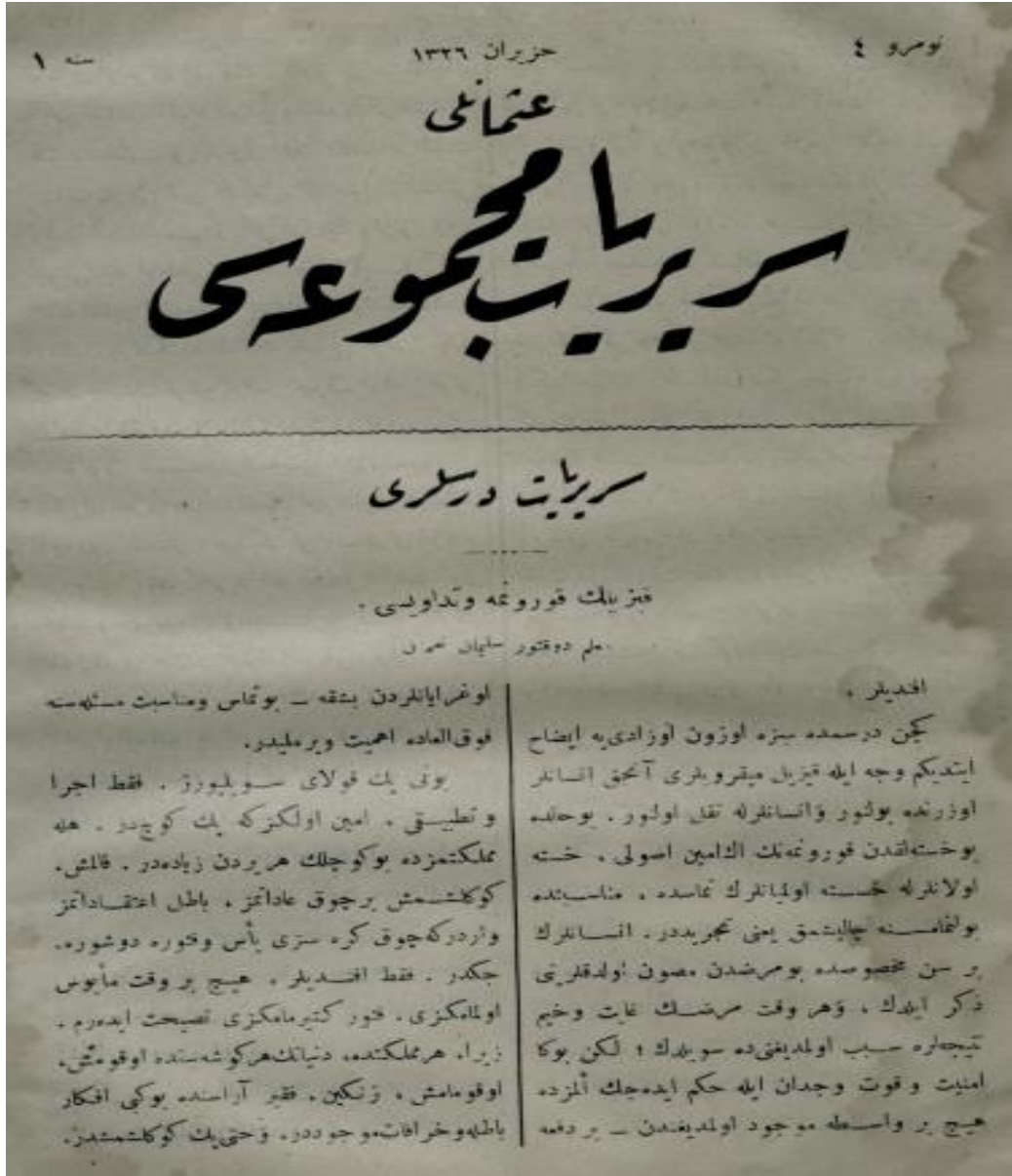
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kan Tükürme (Nefsü'd-Dem)”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Nisan 1327, No: 2, s. 67-71.

Şekil.21: Kızıl, Al Gömlek (Skarlatina)

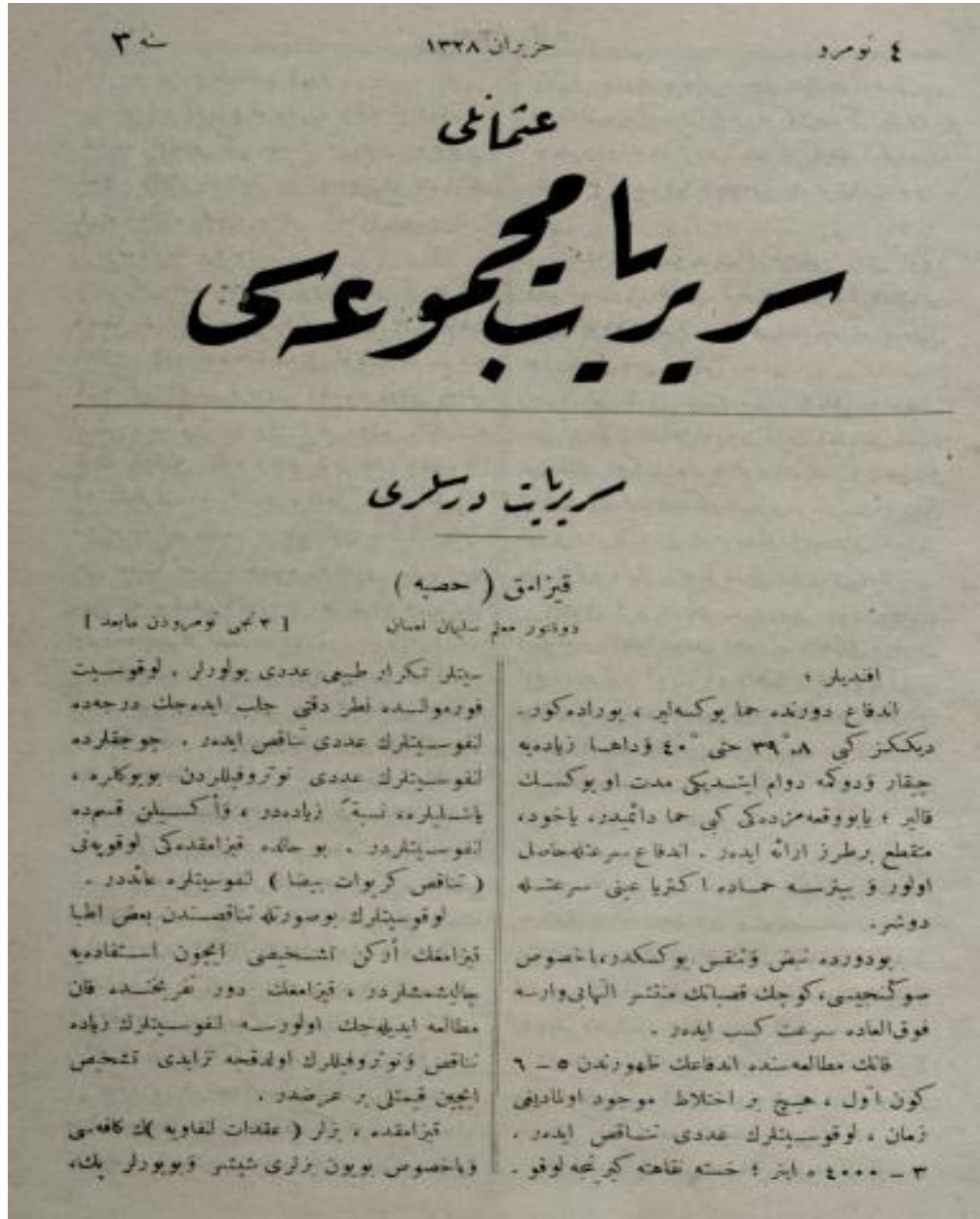
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kızıl, Al Gömlek (Skarlatina)”, *Seririyat Mecmuası*, Tanin Matbaası, İstanbul, Mayıs 1326, No: 3, s. 97-108.

Şekil.22: Kızılın Korunma ve Tedavisi

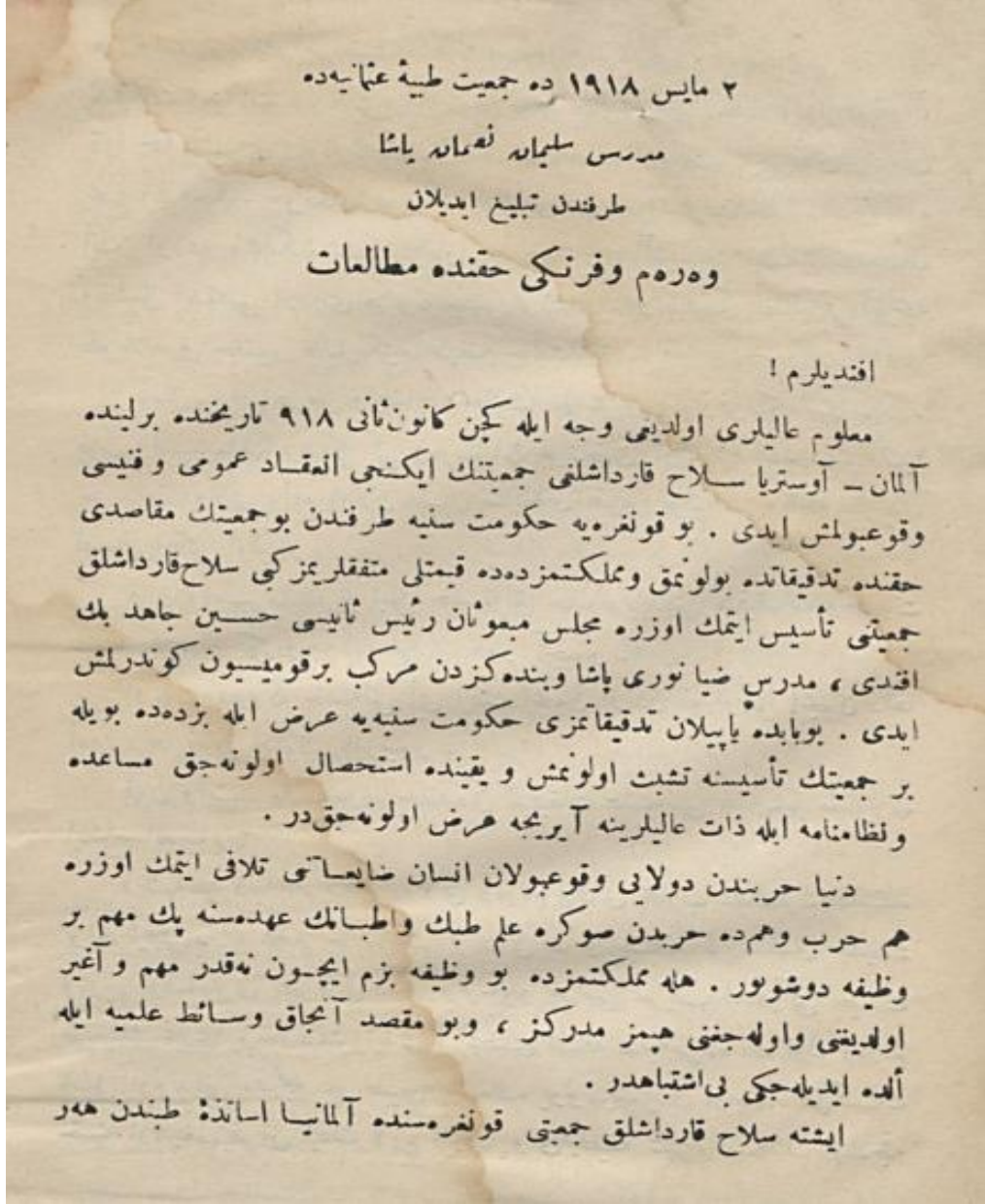
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kızılın Korunma ve Tedavisi”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Tanin Matbaası, İstanbul, Haziran 1326, No: 4, s. 145-158.

Şekil.23: Kızamık (Hasbe) II

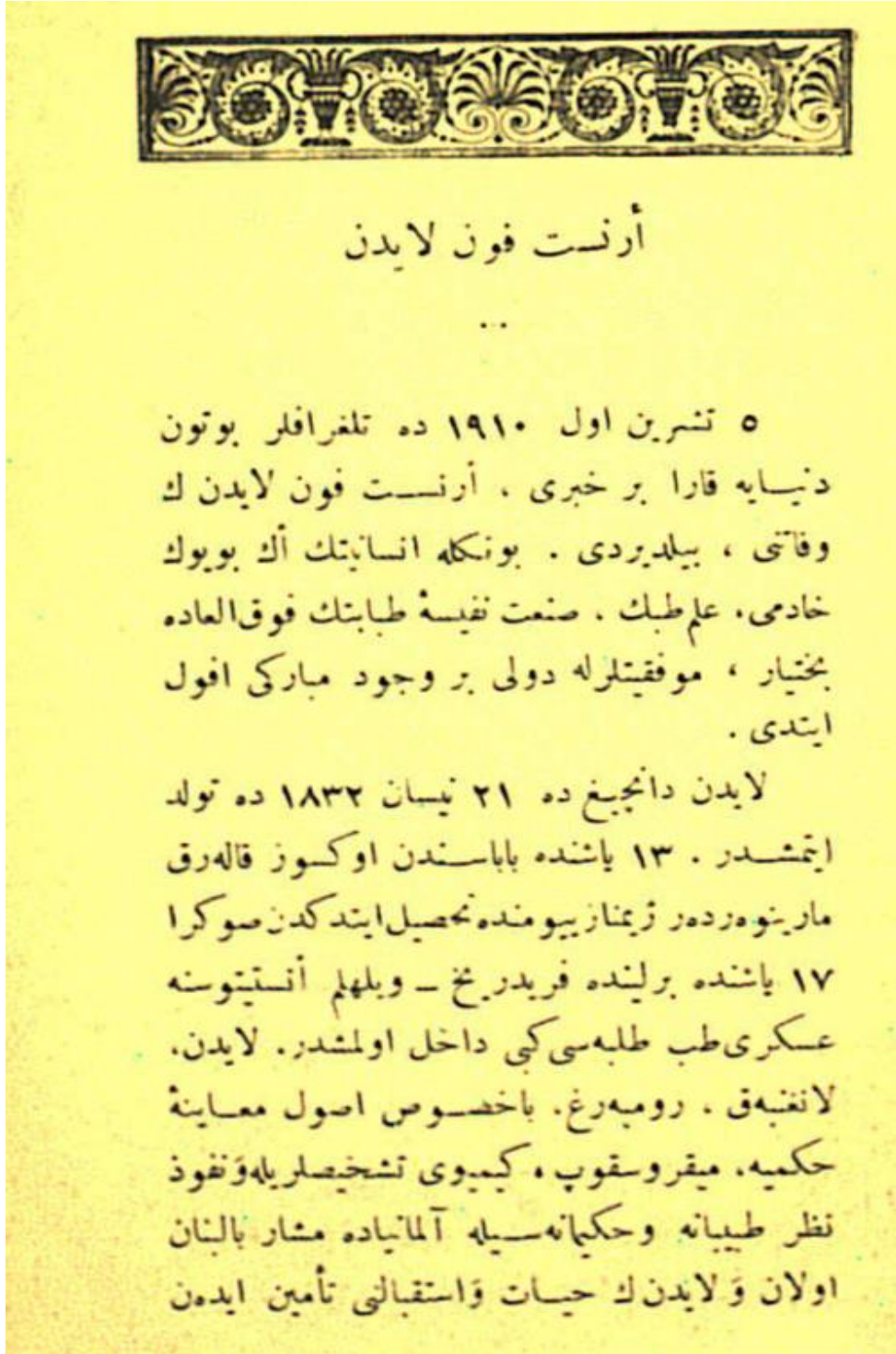
Kaynak: Muallim Doktor Süleyman Numan, “Kızamık (Hasbe) II”, *Seririyat Mecmuası Külliyyati*, Tanin Matbaası, İstanbul, Haziran 1328, No: 4, s. 145-153.

Şekil.24: 2 Mayıs 1918'de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'de Müderris Süleyman Numan Paşa tarafından tebliğ edilen Verem ve Frengi Hakkında Mütalaat

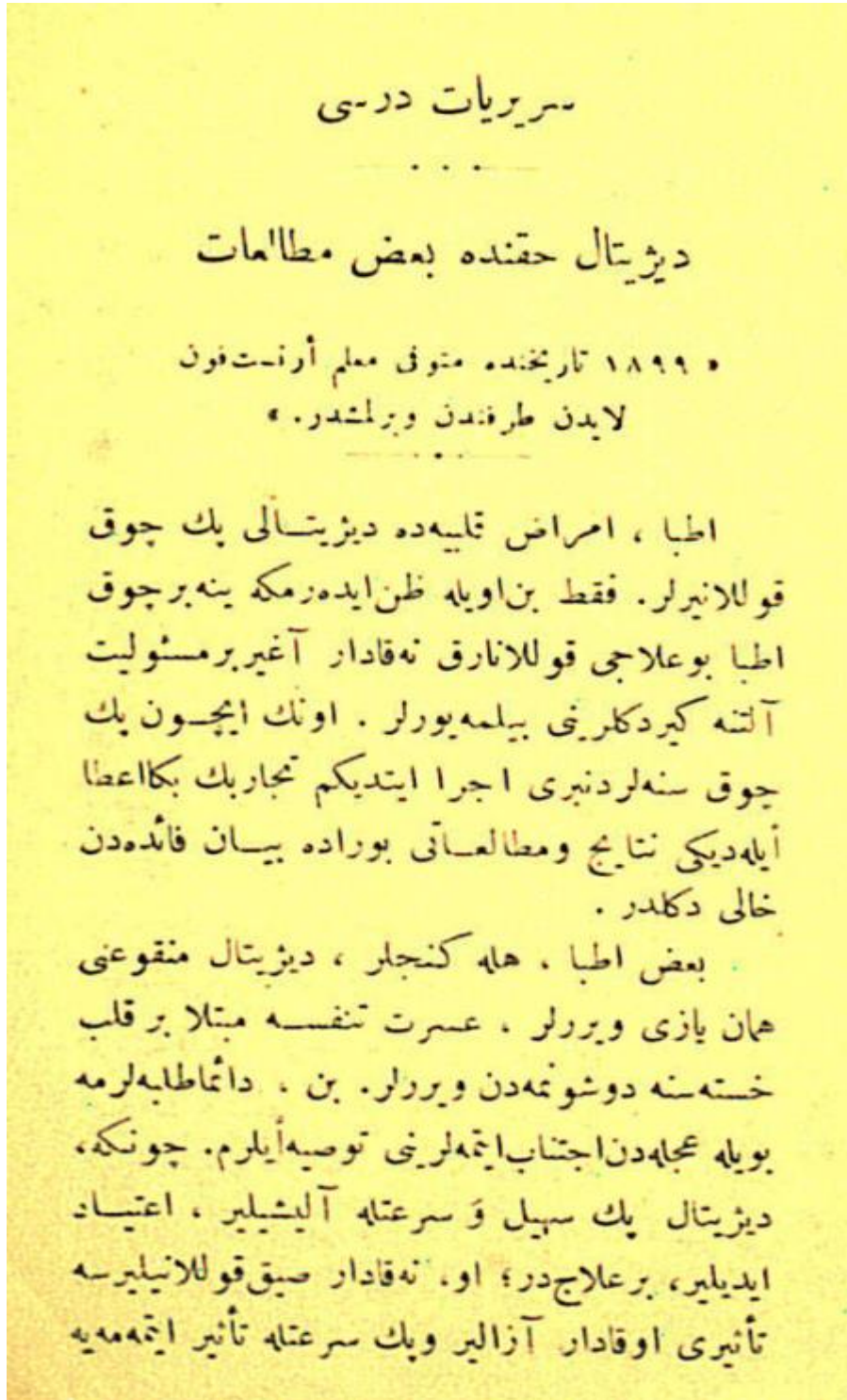
Kaynak: Müderris Süleyman Numan Paşa, “2 Mayıs 1918’de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’de Müderris Süleyman Numan Paşa tarafından tebliğ edilen Verem ve Frengi Hakkında Mütalaat”, *Dersaadet-Matbaa-i Askeriyye*, 1334-1918, s. 3-15.

Şekil.25: Ernest Fon Leyden

Kaynak: Süleyman Numan Paşa, “Ernest Fon Leyden ve 1899 Tarihinde Dijital Hakkında Verdiği Ders”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniyye (İstanbul), 1329 (1913), s. 4-21.

Şekil.26: Dijital Hakkında Bazı Mütalaat

Kaynak: Süleyman Numan Paşa, “1899 Tarihinde Dijital Hakkında Verdiği Ders”, *Seririyat Mecmuası Külliyyatı*, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniyye (İstanbul), 1329(1913), s. 21-28.

Osmanlı Devlet yöneticilerinden ve bilhassa müttefik Almanya'dan çeşitli nişan ve madalyalarla ödüllendirilen Süleyman Numan Paşa'nın, dönemindeki birçok meslektaşından mesleki hayatı boyunca aldığı madalyalardan daha çok olması, onun mesleğinde ne kadar başarılı biri olduğunu gösterir. Süleyman Numan Paşa'nın aldığı nişan ve madalyalar şunlardır²¹³:

- Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı (19 Nisan 1906)
- Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı (22 Aralık 1903)
- Altın Liyakat Madalyası (10 Nisan 1904)
- İkinci Rütbeden Mecidi Nişanı (11 Nisan 1906)
- İkinci Rütbeden Osmani Nişanı (12 Ağustos 1907)
- Altın İmtiyaz Madalyası (22 Mart 1914)
- Altın Muharebe Liyakat Madalyası (16 Mayıs 1915)
- Birinci Rütbeden Mecidi Nişanı (12 Ağustos 1915)
- Birinci Sınıf Demir Salib Nişanı (1331)
- İkinci Rütbeden Kılınçlı Alman Kırmızı Kartlı Nişanı (30 Mayıs 1916)
- İkinci Rütbeden Kılınçlı Bavyera Meziyet-i Askeriye Nişanı (16 Nisan 1917)
- Üçüncü Rütbeden Plaklı Avusturya-Macaristan Hükümetinin Fransuva Joseph Nişanı ile Harp Nişanı (1917)
- İkinci Rütbeden Almanya Devleti Fehimesinin Kılınçlı ve Yıldızlı Taç Kralı Nişanı (1917)
- Sahra Sıhhiye Müfettişi Süleyman Numan Paşa'nın Tahsiliye Madalyası (23 Ekim 1917)
- Birinci Rütbeden Mecidi Nişanının Kılınçlıya Tahvili (23 Eylül 1917)
- Muharebe Altın Gümüş İmtiyaz Madalyası (9 Ekim 1918)

²¹³ As, 2015, 117.

SONUÇ

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin askeri yenilgilerinin yaşandığı bir yüzyıl olurken, devlet yöneticilerini kötüye giden bu gidişatın önüne geçmek amacıyla birtakım önlemler alarak, yenilik yapma yoluna gidildi.

Özellikle eğitilmiş kişiler yetiştirilerek söz konusu olan gidişatın önüne geçebilmek için, Batılı anlamda eğitim veren kurumlar açıldı. Böylece ihtiyaç duyulan kadro eksikliği tamamlanılmaya çalışıldı. 1827 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin açılması ile birlikte sırasıyla 1834 yılında Mekteb-i Harbiye ile 1859 yılında açılan Mekteb-i Mülkiye sayesinde geleceğin aydınlarının yetiştirilmesi sağlanmak istendi.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de yetişen önemli hekimlerden bir tanesi de Dr. Süleyman Numan Paşa'dır. Mesai arkadaşlarının anılarından ve gazetelerde yayımlanan bilgiler ışığında Dr. Süleyman Numan Paşa; asker hekimlik hayatı boyunca titiz çalışmaları, katıldığı savaşlar boyunca ve hatta Malta'daki sürgün günlerinde bile düzen ve temizlikten asla taviz vermeyişi, sadece mesai arkadaşlarına ve çevresine karşı değil talebe ve hastalarına karşı nazik tavırlar sergileyerek anlayışla yaklaşması, talebe ve çalışma arkadaşlarına sorular sorarak onları düşünmeye sevk etmesi ve sürekli olarak yeni fikirlere açık olması ile birlikte kendisini devamlı olarak geliştirmek istemesi ile tüm hayatını asker hekimliğine adanarak diğer meslektaşları arasında önemli bir yere sahip oldu.

Almanya'da 6 yıl boyunca geçirdiği uzun asker hekimliği döneminden sonra ülkeye geri dönen Dr. Süleyman Numan Paşa, salgın hastalıklar döneminde ilk kez humma-yı racia hastalığını teşhis etti. Savaş boyunca hastaların kalabileceği evler açarak hasta yatağı sayısını 6 697'ye kadar ulaştırdı. Genel Savaş yıllarında idrar, gaita ve kan tahlillerini ilk kez kliniklere sokarak birçok salgın ve hastalıkların teşhisine öncülük etti. Savaşın ardından hasta ve yaralıların tedavilerini tamamlayarak, durumu ağır olan hastaların tahliyelerini sağladı.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı boyunca üzerine aldığı vazifeleri yerine getirerek, savaş boyunca Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Reisi ve Ordu Sıhhiye Umumisi görevi ile ordu mensuplarına tifo ve kolera aşılarını zorunlu tutarak yaşanacak kayıpların önüne geçerek başarılı oldu.

Balkan Savaşları döneminde Yanya Kalesi Baştabipliğine atanan Dr. Süleyman Numan Paşa, beraberindeki ekibiyle birlikte hasta ve yaralıların tedavileri ile ilgilendiler. Kısa sürede yaptığı çalışmalar sonucunda Bulgaristan'da bulunan Türk esirlerinin durumunu düzeltmeyi başardılar. Dr. Süleyman Numan Paşa, Balkan Savaşlarında Yanya Cephesi'nde olağanüstü bir sağlık hizmeti çalışması yürüttü. Balkan Savaşlarının ardından Anadolu'ya ağır şartlar altında göç eden Müslüman göçmenlerin, salgın hastalıklar ve göç şartlarına yenik düşerek yollarda ölmeleri sonucunda binlerce insan vefat etti.

İstanbul'un resmen işgalinden sonra İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya gönderilen Dr. Süleyman Numan Paşa, tutukluluk süresinin ardından Anadolu'ya geçti ve mesleki çalışmalarına İstanbul'da devam etti. Milli Tıp Kongresi'nin toplanması çalışmalarına öncülük etti.

Bu tezde Tıp Tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Dr. Süleyman Numan Paşa, insanlara yardım edebilmek amacıyla sağlık hizmetlerini yürütmesinin yanı sıra devlet görevini de layıkıyla yerine getirdiği konu edildi. Çalışmalar sırasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve Kızılay Arşivi'nden alınan belgelerin yanı sıra gazete, kitap ve makalelerden yararlandı.

28 Mart 1909 tarihinde, Harbiye Nezaretine gönderilen ruhsat çıkartma işlemlerinin ardından Osmanlı Seririyat Mecmuası aylık olarak, resimli olarak ve 48 sayfa halinde yayın hayatına girdi. Tıp Fakültesi Seririyat-ı Tıbbiye Muallimi olan Süleyman Numan Paşa'da derginin yayın heyeti arasında olan kişilerdendir. Zamanla dergide yayınlanan makaleler daha sonrasında, Seririyat Mecmuası Külliyyatı adı altında kitap olarak basıldı.

Basılan bu kitaplar arasında Süleyman Numan Paşa'nın bizzat kaleme aldığı kırka yakın makalesi mevcuttur.

31 Ocak 1909 tarihinde Türkiye'de çocuk hekimliğinin ilk dergisi olan La Pediatric Turquie ilk sayısını çıkartarak okuyucuları ile kavuştu. Süleyman Numan Paşa'da bu derginin yayın kurulunda yer aldı. La Pediatric Turquie, Türkiye'de yayınlanan ilk çocuk sağlığı ve hastalıkları olması bakımından son derece önemlidir.

Süleyman Numan Paşa, hekimlik ve askerlik hayatı boyunca yapmış olduğu üstün hizmetlerden dolayı Almanya ve Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından çeşitli nişan ve madalyalarla ödüllendirildi. Bilinen madalya ve nişanlarına bakılarak; kendi dönemindeki diğer çalışma arkadaşlarından farklı olarak, daha çok çalıştığını ve mesleğindeki başarısını gözler önüne sermektedir.

20 Temmuz 1925 tarihinde Gülhane'de yapılan ameliyattan sonra karaciğer kanserinden vefat ederek aramızdan ayrıldı. Ölümünün ilk onuncu ve yirminci yılında meslektaşları ve öğrencileri tarafından anma törenleri düzenlenen Süleyman Numan Paşa, son nefesine kadar üzerine aldığı sorumlulukları layıkıyla yerine getirmeye çalıştı.

KAYNAKÇA

Arşivler:

BOA, A.MKT.NZD., 253/42

BOA, BEO., 4246/318404

BOA, DH.H., 1/45

BOA, DH.MKT., 291/25

BOA, DH.ŞFR., 225/148

BOA, HR.SFR.04., 229/57

BOA, HR.SFR.04., 273/39

BOA, HR.İM., 230/70

BOA, İ.DH., 1295/2-101964

BOA, İ.DH., 622/43260

BOA, İ.TAL., 360/9

BOA, MF.MKT., 1139/20

BOA, MF.MKT., 1139/72

BOA, ŞD., 2090/31

BOA, ŞD., 2091/9

BOA, Y.MTV., 303/40

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A. III-1-9, D.87, F.1-177

Kızılay Arşivi, 69/5

Kızılay Arşivi, 69/8

Kızılay Arşivi, 226/208

Kızılay Arşivi, 279/5

Gazeteler:

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Son Posta

Vakit

Vatan

Zaman

Resmi Yayınlar:

Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanun Layiha (1907), TBMM Kütüphanesi, 107,

24.06.1907.

Kitaplar:

Ak, B., Ataç, A., *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetler Sempozyumu*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 2000.

Akşın, Sinan, *Türkiye'nin Yakın Tarihi I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1997.

Aydın, Erdem, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Öncü Basımevi, Ankara, 2006.

Ayhan, Ergin, *Mütarekeden Mücadeleye*, Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara, 2010.

Bayat, Ali Haydar, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

Bleda, Mithat, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979.

- Çakmak, Fevzi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Erdem, Fethi, *Türk Hekimleri Biyografisi*, Çituri Biraderleri Basımevi, İstanbul, 1948.
- Israel, James, *Meine Reise zum Sultan (1915)*, Hentrichuhentrich Yayınevi, Postdam/ Almanya, 2006.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Türk Dilinin Türkçeleşmesi Meselesi Osmanlılarda Sağlık I*, Biofarma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kahya, E., Demirhan Erdemir, A., *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, TDV Yayınları, Ankara, 2000.
- Ömer, Besim, *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık ve Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1930.
- Özçelik, Necmettin, *Sağlık Ordusu*, İstanbul, Ekim 2008.
- Özdemir, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.
- Özzorluoğlu, Süleyman, *İkinci Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebü'l-Hüda*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Paşa, Ahmet İzzet, *Feryadım*, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak 2017.
- Sağlam, Tevfik, *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, TTK Kütüphanesi, Askeri Matbaa, İstanbul, 1941.
-, *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935.
-, *Nasıl Okudum*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981.
- Şimşir, Bilal, *Malta Sürgünleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.
- Topuzlu, Cemil, *80 Yıllık Hatıralarım*, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002.
- Ünver, Süheyl, *Türk Maarif Tarihi 1-2*, Eser Matbaa, İstanbul, 1977.
- Yalman, Ahmet, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I (1888-1922)*, Rey Yayınları, İstanbul, 1970.

Editörlü Kitaplar:

Altuğ, H., “Müderriş Ziya Nuri Paşa (1872-1936)”, Unat, E. K. (Haz.), *50 Yıl Önce Ölen 8 Büyük Türk Hekimi İçin Anma Kitabı*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayınları, İstanbul, 1986, s. 33-40.

Beyhan, M., Eryüksel, A., “Osmanlı'nın Son Döneminde Sağlık Hizmetleri”, Akben, F. (Ed.), *Sağlık Ordusu*, Gündüz Kitapevi-Sahaf Yayınevi, İstanbul, Ekim 2008, s. 15-64.

Boysan, M., “Bulgaristan'da Süleyman Numan”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 35-42.

Eti, Ö., “Süleyman Numan Son Ödevi Başında”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 60-62.

İbrahim, H., “Süleyman Numan”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 57-59.

Keskingil, M., “Yanya Harbi ve Süleyman Numan”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 52-56.

Sağlam, T., “Hoca, Hekim ve İlim Adamı Süleyman Numan”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 7-29.

....., “Büyük Süleyman Numan”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 29-30.

Uludağ, O., “Süleyman Numan Nasıl Ders Verirdi?”, Sağlam, T.(Haz.), *Süleyman Numan*, İstanbul, 1935, s. 47-51.

Yıldırım, S., Zeynel, B.(Ed.), *TBMM Albümü 1920-1950*, Korza Yayıncılık, Ankara, Nisan 2010, s. 11.

Çeviri Kitaplar:

Panzac, D., *Osmanlı İmparatorluğunda Veba (1700-1850)*, (Çev.: S. Yılmaz), Tarih Vakfı Türkiye Yayınları, İstanbul, 2011.

Yeghiayan, V., *Malta Belgeleri İngiltere Dışişleri Bakanlığı "Türk Savaş Suçluları" Dosyası*, (Çev.: J. Değirmencier), Belge Yayınları, İstanbul, Aralık 2007.

Makaleler:

Akandere, Osman, "Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin Milli Mücadele Yıllarında İngilizler Nezdindeki Bir Teşebbüsü: Malta'daki Türk Esirlerinin Serbest Bırakılması Meselesi", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 65, Güz 2019, s. 1-30.

As, Efdal, " I. Dünya Savaşı'nın Sıhhiye Dairesi Reisi ve Ordu Sıhhiye Müfettişi Umumisi Süleyman Numan Paşa(1868-1925)'nin Hayatı ve Askeri Faaliyetleri", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, S. 6, 2015, s. 105-120.

Ataseven, Asaf, " Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi", *Vakıf Haftası Dergisi*, S. 1, 1984, s. 1-16.

Başaran, Cem, "Osmanlı Seririyat Mecmuası(1910-1914), *Kebikeç*, S. 47, 2019, s. 269-320.

Çapa, Mesut, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 1, 1990, s. 89-115.

Erdem, Remzi, "Eski Bir Kitabın Düşündürdükleri: İlaçla Akılcı Tedavi ve Klinik Farmakoloji Kavramlarına Doksan Üç Yıl Öncesinden Bir Bakış ve Eylem Adamı Bir Bilimci Dr. Tevfik Salim", *Türk Farmakoloji Derneği Bülteni*, S. 109, Temmuz-Eylül 2011, s. 14-19.

Keskinbora, Kadircan, "Yanya Cephesinde Hekim Yardımı: Dr. Süleyman Numan ve Balkan Felaketlerinde Sağlıkçı Desteği", *Lokman Hekim Dergisi*, S. 8(1), 2018, s. 82-90.

Tekir, Süleyman, “Sarıkaş Harekatı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek S. 1, 2016, s. 267-287.

Topçu, İbrahim, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Bilimsel Tıp Cemiyetleri”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(Özel Sayı), s. 132-140.

Ülman, Yeşim, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi (1861-1940) Dr. Besim Ömer Akalın”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2004-2005;10-11, s. 1-26.

Tezler:

Aşkın, S., *Balkan Savaşlarında Edirne*, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Ekim 2007.

Taşpınar, A., *Osmanlı Devleti’nde Sağlık Teşkilatı(1827-1914)*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.

Sürelı Yayınlar:

Askeri Sıhhiye Mecmuası, “Sıhhiye Dairesi Reisi Merhum Süleyman Numan Paşa”, C. 65, S. 13-16, 1936, s. 147-151.

Ekin, İ., “Prof. General Süleyman Numan”, *Dirim*, S. 20, 5-6 Mayıs/Haziran 1945, s. 120-124.

Ener, B., “Süleyman Numan’ın Ölümünün 10’uncu Yıl Dönümünde Gülhane’de Yapılan Toplantı”, *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, C. 4, S. 9-12, 1935, s. 87-88.

Frik, F., “Hocalarım IV”, *Dirim*, S. 52, 1977, s. 279-281.

Nuri, Z., “Müderriş Süleyman Numan Paşa 1286-1341”, *Tıp Fakültesi Mecmuası*, C. 7, S. 5, 1956, s. 367-371.

- Özer, S., “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nde Tifüs(Lekeli Humma) Salgını”, *Bellekten*, C. LXXX, S. 287, Nisan 2016, s. 219-260.
- Paşa, S., “Humma, Kara Humma, Bağırsak Tifosu(Humma-i Şiph-i Tifo)”, *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, Num: 10, Kanun-i Evvel 1329, s. 433-440.
-, “Kolera”, *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, Num: 6, Ağustos 1326, s. 2-245.
-, “Ernest Fon Leyden ve 1899 Tarihinde Dijital Hakkında Verdiği Ders”, *Osmanlı Seririyat Mecmuası*, Num: 3, 1329(1918), s. 5-28.
- Sarıyıldız, G., “Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Bellekten*, C. 58, S. 222, Ağustos 1994, s. 329-376.

Gazete Makaleleri:

- Alaçam, S., “İsmi Gizli Tutularak Kurulan Bir Mekteb: Dişçi Mektebi”, *Son Posta Gazetesi*, (Teşrin-i Sani 8/ 8 Kasım 1932), s. 5.
- Es, H. F., “Tanımadığımız Meşhurlar: Hayatı Ders Olarak Okutulan İlim Adamı”, *Akşam Gazetesi*, (15 Ağustos 1945), s. 5.
-, “Tanımadığımız Meşhurlar: Süleyman Numan Seslendi: Lütfen Aşırmayınız Efendim!”, *Akşam Gazetesi*, (16 Ağustos 1945), s. 5.
-, “Tanımadığımız Meşhurlar: Yemekler Yenmek İçin Değil, Tatmak İçindir!”, *Akşam Gazetesi*, (18 Ağustos 1945), s. 5.
-, “Tanımadığımız Meşhurlar: Eyvah... İki Ay Daha Cahil Kalacağım!”, *Akşam Gazetesi*, (19 Ağustos 1945), s. 5.
-, “Tanımadığımız Meşhurlar: Bugün Uşağım Süleyman Numan Efendiyi Kovdum”, *Akşam Gazetesi*, (22 Ağustos 1945), s. 5.
-, “Tanımadığımız Meşhurlar: Sarayda Yapılan Mühim Bir Konsültasyondan Sonra”, *Akşam Gazetesi*, (23 Ağustos 1945), s. 5.
-, “Tanımadığımız Meşhurlar: İçilen Her Bardak Su İçin 1 Kuruş!”, *Akşam Gazetesi*, (25 Ağustos 1945), s. 5.

....., “Tanımadığımız Meşhurlar: Bir Hayat Romanının Son Günleri ve Bitişi”, *Akşam Gazetesi*, (26 Ağustos 1945), s. 5.

“Serasker Rıza Paşa’nın Hastalığı Hakkındaki Rapor Nasıl Yazıldı?”, *Son Posta Gazetesi*, (Teşrin-i Sani 8/8 Kasım 1932), s. 8.

Ansiklopediler:

Beyazıt, S., “Refik Saydam”, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Encyclopadia- Ana Yayıncılık, İstanbul, 1992, (C. 19, s. 137-138).

Buzpınar, T., “Sayyadı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009, (C. 36, s. 217-218).

Eryılmaz, B., “Türk Belediyeciliğinde Demokrasi Geleneği”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, (C. 13, s. 730-738).

Gövsa, A., “Asaf Derviş Paşa (1872-1928)”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1946, (s. 46).

Sarı, N., “Mekteb-i Tıbbiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2004, (C. 29, s. 2-5).

Terzioğlu, A., “Bimarhane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, (C. 6, s. 163-178).

Yılmaz, Z., “Şanizade Mehmed Ataullah Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, (C. 18, s. 334-336).

Online Kaynaklar:

<https://ibraniyetvebeyazturkler.blogspot.com/2020/09/doktor-suleyman-numan-pasa.html>

<https://www.kbbeefemera.blogspot.com/>

<https://www.alamy.com/>

انجیق رخصتنامه ایچون بالکریوز غروش وریجکلردر بونلردن طشره لده ایهلک ایدن قاندر دخی بشنی ماده ده بیان اولنان نظامه توفیق حرکت ایتکه مجبور اوله چقلردر

سکرنجی ماده قانله قاندر نمنکنه و دیگر ایهلک آکلردن برینی قولامسی ورحم مادده چوچوغی چوروسی و دلجه دیلان مهموزلی چاودارکی قوی ائالیرادویه استعمال و تزیین ایلسی هر حالده ممنوعدر

(فصل ثانی)

(مواد موافقه)

طنوزنجی ماده اولامکتب طیبه شاهانه د اوفسیه دوساتنه (۱۰) دیوقبول اولنان کسره اجرای صنعت طیبانه نایا سابقا سراسراطای سلطانی و یا خود مکتب طیبانه نظری بولنان ذواتک برندن بدلیته رخصتنامه و پریش بولنانلر اجرای طیبانه نایا مکتب طیبه شاهانه دن خسته نمانده و طشره لده حکمیک مأموریه به استخدام اولمش اولان کسره لیزنده بولنان رخصتنامه برینی مکتب طیبه شاهانه به قید ایتدیردک اجرای طیبانه مأمون اوله چقلردر

(*) اوفسیه دوساتنه دوقنوقی درجه سته واره میوب درجه نایه ده اجرای طیبانه مشدر اوله رقی صحنه خدمت ایتکه مأمون اولتدر

اونشی ماده اشواج مرتبه ده بولنان اطبا و جراحین بیوجک عملیات جراحیه اجرا ایدمه چکلردر

اون برنجی ماده کوچک جراحلک برشبه سنی اجراه مقام نظارتدن رخصتنامه اصطا اولنانلر و یا خود اردوی همایونلرده جراحلق مأموریه استخدام اولنانلر کوچک جراحلق اجرا سته مأمون اوله چقلردر فقط مکتب طیبه شاهانه به کلوب یکمن بردها قید اوله چقلردر

(فصل ثالث)

(مواد جریانیه)

اون ایتکی ماده کرک تیه دولت علیه دن و کرک تیه ایتکیدن هر کم اولور ایسه اولسون برنجی و ایتکی ماده لک خلافتنه حرکت ایدر ایسه ایی مجیده التوتندن بدی مجیده التوتنه قدر جزای نقدی ایتدیله مجازات اوله چقلردر و اگر تکرار سته و قوع بولور ایسه و برچکی جزای نقدی

(صورت خط همایون)

(موجبیه عمل اولنه)

(ممالک محروسه شاهانه طیبانه بلده اجرا سته)

(دائر نظامنامه در)

برنجی ماده مکتب طیبه شاهانه دن و یا خود دیار اجنبیه مکتب طیبه سندن بدینه اجازتنامه سی اولیان کسره فن طیبانی یا خود فن مذکور شعباتدن برشبه سنی اجرا ایدمه چکلردر ایتکی ماده کرک فن طیبانه و کرک فن جراحیه اجازتنامه سی اولیان کسره دوقنور عنوانی ایدمه چقلردر

اون برنجی ماده اشبو نظامنامه تک نشر و اعلاندن صکره بلاد اجنبیه دن و رودایدن دوقنور ممالک محروسه شاهانه اجرای طیبانه مأمون اولتدر بولنان اولادیزده اولان دیلومه برینی مکتب طیبه شاهانه به کتوروب قید ایتدیر چکلردر فقط متبوعی اولان دولنگ در سعادتمه مقیم قیقلار بولر سناور طبرینی تصدیق و امضا ایتدیردک اراز ایتدیکه قید اوله میه چقلردر نایا فن طیباندن بعضی مسائل سؤالیه جزئی امتحان اولنه چقلردر اشبو معاملات بعدالاجرا قابلیتی تیب ایتدیرکی حالده ایتدا بشیوز غروش اخذ اولتوب بعده بدینه رخصتنامه وریله چکلردر

در دنجی ماده اشبو نظامنامه تک نشر و اعلاندن مقدم در سعادتمه اجرای صنعت ایتکه اولان جعبه دوقنور اطبا و جراحین اجازتنامه برینی مکتب طیبه شاهانه به کتوروب قید ایتدیر چکلردر

بشنی ماده فن طیبانه یا خود صنعت جراحیه دوقنور اولوب طشره لده اجرای طیبانه و یا خود اجرای صنعت جراحیه ایدن مجموع دوقنور لیزنده سی اجازتنامه ریک بر صورتی اگر تیه دولت علیه دن ایسه مجلس کبر ایاله و اگر اجنبی ایسه منسوب اولدینی قونسلو سخنه سته تصدیق ایتدیردک والی معرفتله مکتب طیبه شاهانه نظارتنه ارسال اید چکلردر

انتهی ماده فن طیبانه یا خود صنعت جراحیه دوقنور اولان کسره کدوسی علاج و بریه میه چکلردر فقط رسما آتیش بر اجزای دکانی بولنیان محقرده وریله چکلردر

بدیجی ماده بلاد اجنبیه ده تحصیل فن قباله ایش اولان قانله ل ممالک محروسه دن فن مذکور اجرای ایدمه چکل اولور ایسه اون برنجی ماده به تطبیق اوله چقلردر

﴿ انجیق ﴾

ایکی قات اوله چقلردن بشقه ایکی آیدن التی آیه قدر حبس اولنه چقلردر

اون اون برنجی ماده اون برنجی و در دنجی و بشنی و انتهی ماده لک خلافتنه حرکت ایدنلر بر مجیده التوتندن بش مجیده التوتنه قدر جزای نقدی اخذ ایله مجازات اولنه چقلردر

اون در دنجی ماده سکرنجی و اون برنجی و اون برنجی ماده کسره توفیق حرکت ایتیانلردن اوج مجیده التوتندن بدی مجیده به آتوتنه قدر جزای نقدی آتله چقلردر

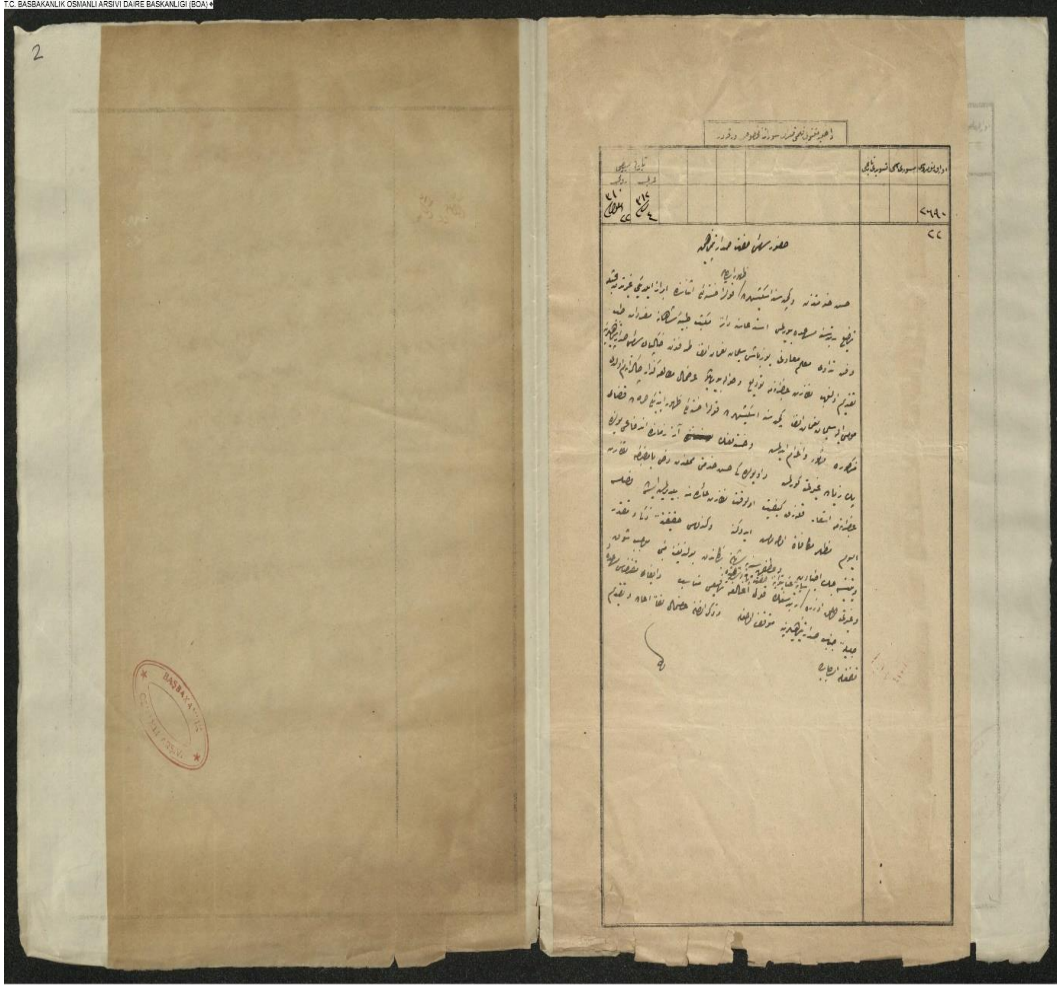
(فصل رابع)

(صنعت نظامات)

اون برنجی ماده اشبو نظامنامه تک نشر و اطلاق تاریخندن اعتبارا مقتضای اوج ماه مرونده در علیه ده و رسنه مرونده طشره لده اجازتنامه سی حکیم بولنان برده قویا دستور العمل طویله چقلردر و اجازتنامه سی حکیم بولنیان برده دخی حکیم مدارک و ارسال ایله بو نظامنامه تک سر بیما هر رده اجرای احکامنه مکتب طیبه نظاری مأموردر

اون انتهی ماده در سعادتمه مکتب طیبه شاهانه به قید اولمش بولنان جعبه طبابتک بر دفتر اسامیسی بعدالتصریر غنه زایله نشر و اعلان اولتدر قیچوج اجزای دکانلر بر برشبه سنی ارسال و توزیع اولنه چقلردر

اون بدیجی ماده بر سته خلانده مکتب طیبه شاهانه به قید اولنان دوقنور انک اسامیسی سته خاتمنده دفتر دوقنورانه صنم و علاوه اولنه چقلردر و بر دوقنورک هنوز مکتب طیبه شاهانه به قید اولندینی مجلس طیبه طرفندن بلجه استیبارانه بیلدیر یله چکلردر

DH.MKT.00291.00025.001

EK-2: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mekteb-i Tıbbiye’de vazifeli Yüzbaşı Süleyman Numan’ın hüsn-i hizmeti ve daha önce Eskişehir’de zuhur eden kolera hastalığının önlenmesindeki gayretlerinden dolayı rütbesinin kolağalığa terfi

بدستورالکبری

باش کتابت داروس

۷۸۷۶

مردود حاکم کتبه کرد که
کتابخانه سرریات خسته خانی اطمینان بر پایه دخیل معاصر صانع قولی است
برضد و برپایه این سینه صانع حدیثی است که سینه اولیاء امر و کتاب حضرت اولیاء است
برای
مردود حاکم کتبه کرد که

۲۷۰/۶۸
J. TAL. 1319/2-88

İ.TAL.00270.00048.001

EK-3: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Seririyatı Dahiliye Muallimi Sağkolağası Süleyman Numan Paşa'nın bir derece terfii

بدرت کتبی
باش کتایت داری
۱۴۵

مردودہ جا کہ کتیبہ لریہ کہ
کتیبہ طبیعتا ہانہ امراصہ تنوعہ معالی و کتیبہ سرریات صنتہ خانہ سنہ ماہ سور طیبہ بیلیا کی سلیمان نمنانہ بکلیہ بر درہ جہ ترخیم بہ کی شرفہ دہ
بیوریلانہ ارادہ سنیہ جناب ضلالتیہ امر اتضای عالیہ نہ اولفعلہ اولیہ بہ امرہ فرمانہ حضرت فتی الامیرکہ
پڑی پڑی پڑی پڑی
سہ ہادی
کتیبہ حضرت
کتیبہ

360/9
I.TAL.1323/M-9

I.TAL.00360.00009.001

EK-4: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Emraz-ı Mütenevvia Muallimi Tabip Binbaşı Süleyman Numan Bey'in bir derece terfii

2

شماره ۲۰۸

دائرة صادرات مخدرات قضي

تاریخ ارسال	تاریخ رسیدن	تاریخ ارسال	تاریخ رسیدن	تاریخ ارسال	تاریخ رسیدن
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰

کتابخانه دولتی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

کتابخانه دولتی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

کتابخانه دولتی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

کتابخانه دولتی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

کتابخانه دولتی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

کتابخانه دولتی وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
4246 318404

244
(2 shf 100)

BEO.004246.318404.001

EK-5: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Süleyman Numan Bey'in Miralaylık'a terfii (Harbiye)

سلطان محمد علی پاشا

حکومت عثمانی

عزیز

دو خط اولیہ سے پہلے شاہانہ سریران سے فرمایا کہ اس کا نام میرزا محمد علی پاشا ہے اور اس کا تعلق ہے
 و غیرت ایسوں سے ہے کہ اس کا نام میرزا محمد علی پاشا ہے اور اس کا تعلق ہے
 ترغیب فرمائی کہ وہ اس کا نام میرزا محمد علی پاشا ہے اور اس کا تعلق ہے
 اور اس کا نام میرزا محمد علی پاشا ہے اور اس کا تعلق ہے

ماوراء النہر
 طوی پشاور
 عنہ

Y.MTV

303/40

Y.MTV.00303.00040.001

EK-6: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Gülhane Hastanesi Seririyat-1 Dahiliye Muallimi Miralay Süleyman Numan Bey'in rütbelerinin terfii

Kaiserlich
Deutsche Botschaft.

B.Nr. I. 1267.

- 2 Annexes -

Note Verbale.

L'Ambassade Impériale d'Allemagne a l'honneur de transmettre ci-joint au Ministère Impérial Ottoman des Affaires Etrangères les diplômes des décorations conférées à Son Excellence Suleiman Numan Pacha et au Capitaine de l'Etat-Major Ali Nouri Bey avec prière de vouloir bien les faire parvenir aux décorés.

P é r a , le 11 juillet 1916.

Au
Ministère Impérial Ottoman
des Affaires Etrangères,
SUBLIME PORTE.

HR.SYS 2423/40 2 vde (2 shf b02) 1

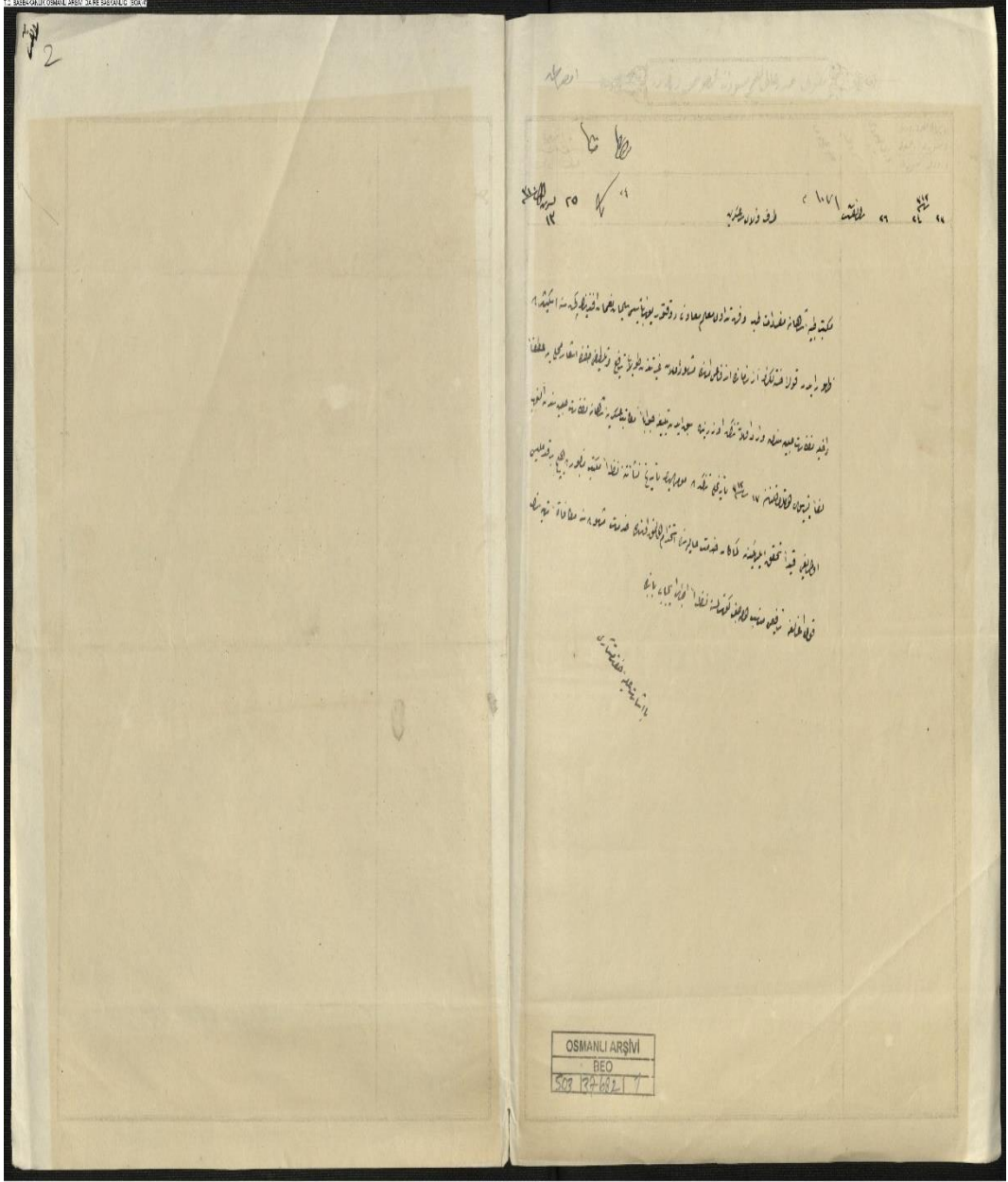
HR.SYS.02423.00040.001

EK-7: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Almanya tarafından Süleyman Numan Paşa'ya ita olunan nişanlara ait olup Dersaadet Sefaretinden gönderilen iki kıt'a beratın leften gönderildiği

نومرو	تاریخ	مسود	تیز	سجل احوال مدیری	نوع مسوده	ملفوظات
۴۱۶	۱۳۰۷ ۱۳۰۸	۱۳۰۷ ۱۳۰۸	طلم	۵۱	خا-جیه ناطری خلیق بتخانہ خضرزادہ جیہ ناطری انور-بات خلیقزادہ	
<p>صرا حیضتی</p> <p>آملیا دول طرفندہ / سلیمان نغمانہ بات اید ارطام جیہ بوزہ بیکزادہ عہ نوری بزم اعلا اولیادہ شادہ عاتہ اولیادہ رسارتہ شادہ کوند-بیلہ ایکی قطعہ بات لقا اسال قلف اولیادہ</p> <p>۷۶۱-۵۷۳۷-۱۰۹۷</p> <p>ادوار کندی بزم نوری</p> <p>HR.SYS 2423/40 2url (3shfbog) 2</p>						

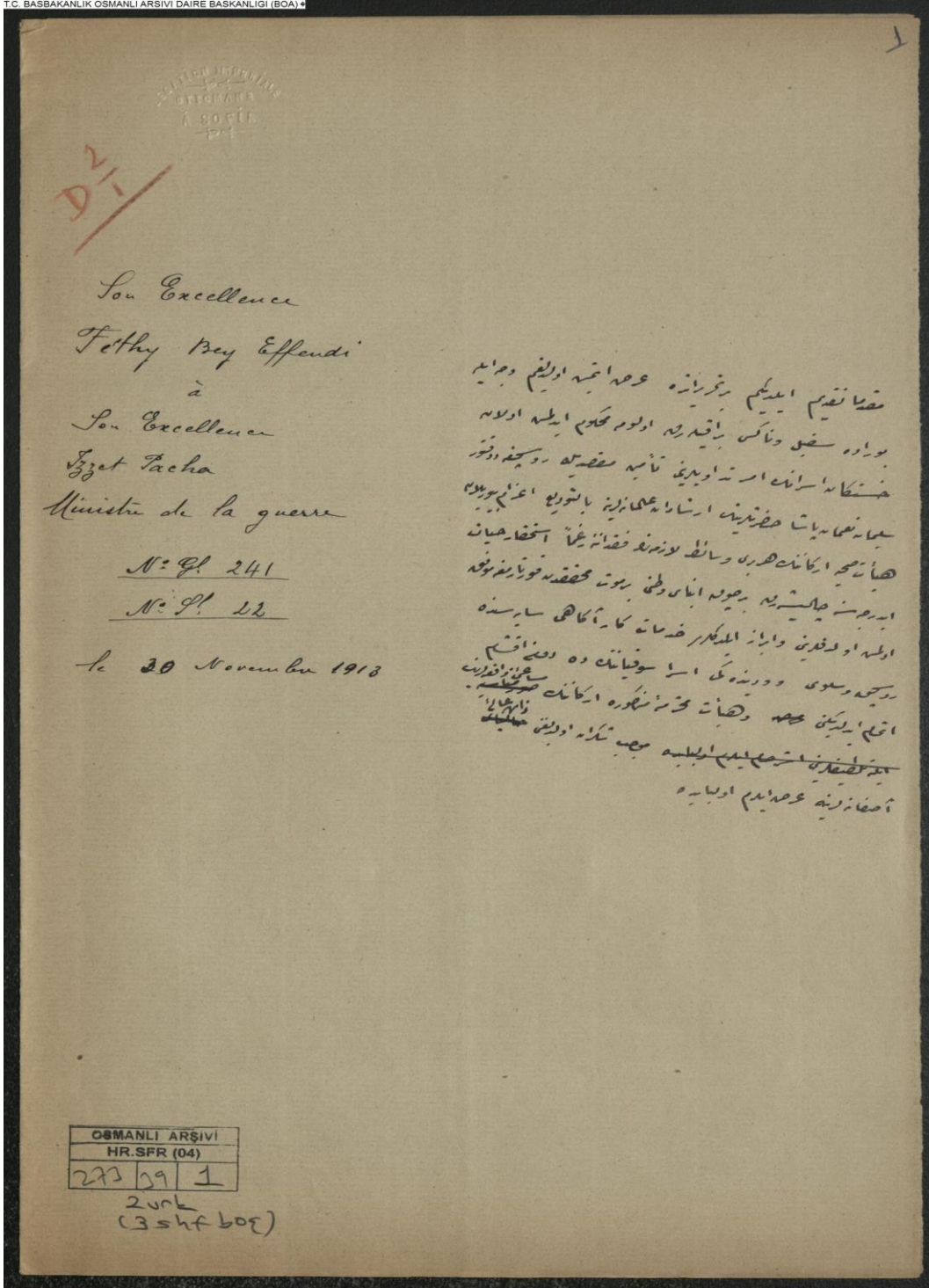
HR.SYS.02423.00040.002

EK-7: "(Devamı)"

BEO.000503.057682.001

EK-8: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mekteb-i Tıbbiye Müfredat Tıp ve Fen Tedavi Muallim Muavini Doktor Yüzbaşı Süleyman Numan Efendi'nin Eskişehir'de ortaya çıkan kolerayı önlemekte gösterdiği gayretten dolayı taltifi

HR.SFR.04.00273.00039.001

EK-9: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Doktor Süleyman Numan Paşa başkanlığında Rusçuk'a gelen sağlık heyetinin birçok vatan evladını ölümden kurtardığı ve üstün gayretleri sonucu Rusçuk, Selvi, Plevne ve Vidin'deki Osmanlı esirlerinin sevkياتının tamamlandığı

21-
A

Son Excellence
Fethi Bey Effendi

à
Son Excellence
Ömer Besim Paşa

Président de la Société du
Croissant-rouge

N° G. 242

N° P. 48

Le 30 Novembre 1913

جمعیۃ خیرینک بلجیومہ شہسینہ ارازا ایدو علیکی سائے حیدر
و شہد و زانیہ بیگم خاتون ارشدہ وزیرہ بودقہ بودیچہ دورہ سون
میدہ خاتون اولاد شنگارہ ارازا ایدو علیکی سائے حیدر
نعمانیات حضرتینہ خاتون خاتون خاتون خاتون خاتون
ہیات ارازا ایدو علیکی سائے حیدر
انفای وظیفہ سیدینہ ارازا ایدو علیکی سائے حیدر
بجود اولاد و خاتون خاتون خاتون خاتون خاتون
جمعیۃ خیرینک خاتون خاتون خاتون خاتون خاتون
ایدو علیکی سائے حیدر ارازا ایدو علیکی سائے حیدر

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SFR (04)		
283	39	4

2006
(3 shif 603)

HR.SFR.04.00273.00039.004

EK-10: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sofya Sefiri Fethi Bey'in, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi Ömer Besim Bey'e teşekkür ettiği

دائرة دارالاصناف
آمدی دیوان مایون

۸۷۴

بسم الله الرحمن الرحیم

سر طیب میرزا خدی و حیدر نفع - تصحیح دانه سیب و خواصه منصفه محمودیه بر لوا و وقت سلیمان پنهانیه ما ساله پنجم تبریکه و طب فاکولتیه تداوی
تجربوی و سیریات تداوی معامه وقتور عاتق مختار - و پنجم طیب مرادای حاجی احمد و مذکور فاکولتیه سیریات جراحیه معامه وقتور اورخانیه
بکفره پنجم تبریکه و اطباء فدا اندی - پنجم تبریکه و طب فاکولتیه معامه معارضه و وقتور مایا اندی - تبریکه و تبریکه
در پنجم اول وقتور و وقتور پنجم تبریکه و پنجم فاکولتیه باسج تبریکه اولونشره تبریکه و مایا خسته خایه
تیره سترانج یوحنا سبیلیم او پنجم تبریکه تبریکه تبریکه تبریکه تبریکه

بورا میرزا نیک اجنه صارت و حیدر و معارضه نظریه ملود - ۱۳۳۲ / ۱۳۳۱

محمد علی

صدر اعظم

حیدر نیک
ان

معارضه نیک

502/65
I-TAL 1333/N-28

I.TAL.00502.00065.001

EK-11: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sertabib Mirliva Hayri ve Doktor Süleyman Numan Paşalara birinci rütbeden Mecidi nişanı verilmesi

01014886-483

تلفرافنامه

ایزیدخانلی قاضی ملا باشا حفرین

تاریخی	نومردی	کلامی	تاریخی	آلدینی عمل	تاریخ	سامه اول	اقضا						
اول	۵۰	۱۶	۱۶	کشیده	۱۶	۱۶	۱۶						
<p>اولدینغز صیاح الیم غایبده اشتراک ایتدیغی</p> <p>مضو- ضعیفانه لریم عهد و صحت و عیالینق قائم اولدیغی</p> <p>رعایا ایتدی</p> <p>سجاد نغمه</p>													
<table border="1"> <tr> <td>A</td> <td>۷-۲</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>79-202</td> </tr> <tr> <td>F</td> <td>1-483</td> </tr> </table>				A	۷-۲	D	79-202	F	1-483	<p style="color: red;">اوراق ۱/۱۱/۱۹۱۶</p> <p style="color: red;">سجده</p>			
A	۷-۲												
D	79-202												
F	1-483												
				نومه مکرر ۸۰۱									
				طبعة بحره									

EK-12: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Süleyman Numan Bey'in, annesi Zübeyde Hanım'ın vefatı dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği taziye telgrafı

A VII-1-9
D 87
F 1-1770

عزیز بی بی بھوریز و مخرم یاتاز:

بویون قاردهکنز، یکانه ماییز لیجاده نعمان یات برادرگز اولدی؛
بزی ادکور بر اقدی، کیتی؛
منابهد، دان فحجانیه مملته و سینه باغشدهیه ..
بزی بزی اکی همیره، اکیهتر، مکنسه، یارهتر و بناؤ عیبه
بیک ایلیم بر وضعیه ددندک .. دیور کر له قانوا اغایکوزده
بزه اینام صتی کتیه ایدید منسه .. بومله فایمینه
کویاکی دولکده باشه نه باایلیم دی؛ دوتوز کره، همیره کوزده
مقبله قانم اقدی بزی لغیه و تله قوتدی؛ بزی حقیقه و بید
ویا-هکی قبزه شفا ایدی ویدی: « دان فحجانیه بره عوهه اولدی
بهمه مال تر اولدیه؛ کون هم کون، کون موقودیه و هبته
باریم بچ قوتسانه لک دویولید، اغایکوزک مملته، منک
وار دندک گتیه شاک بونجه مای صلیه و عیبه کی لغیه، بزره
منک قسان وضعیه ترمنده مناب بر منده تقضی و سلانده کی
مملته مقابلی مناب بر منک اعصه من تقاضه تقاضه مناب

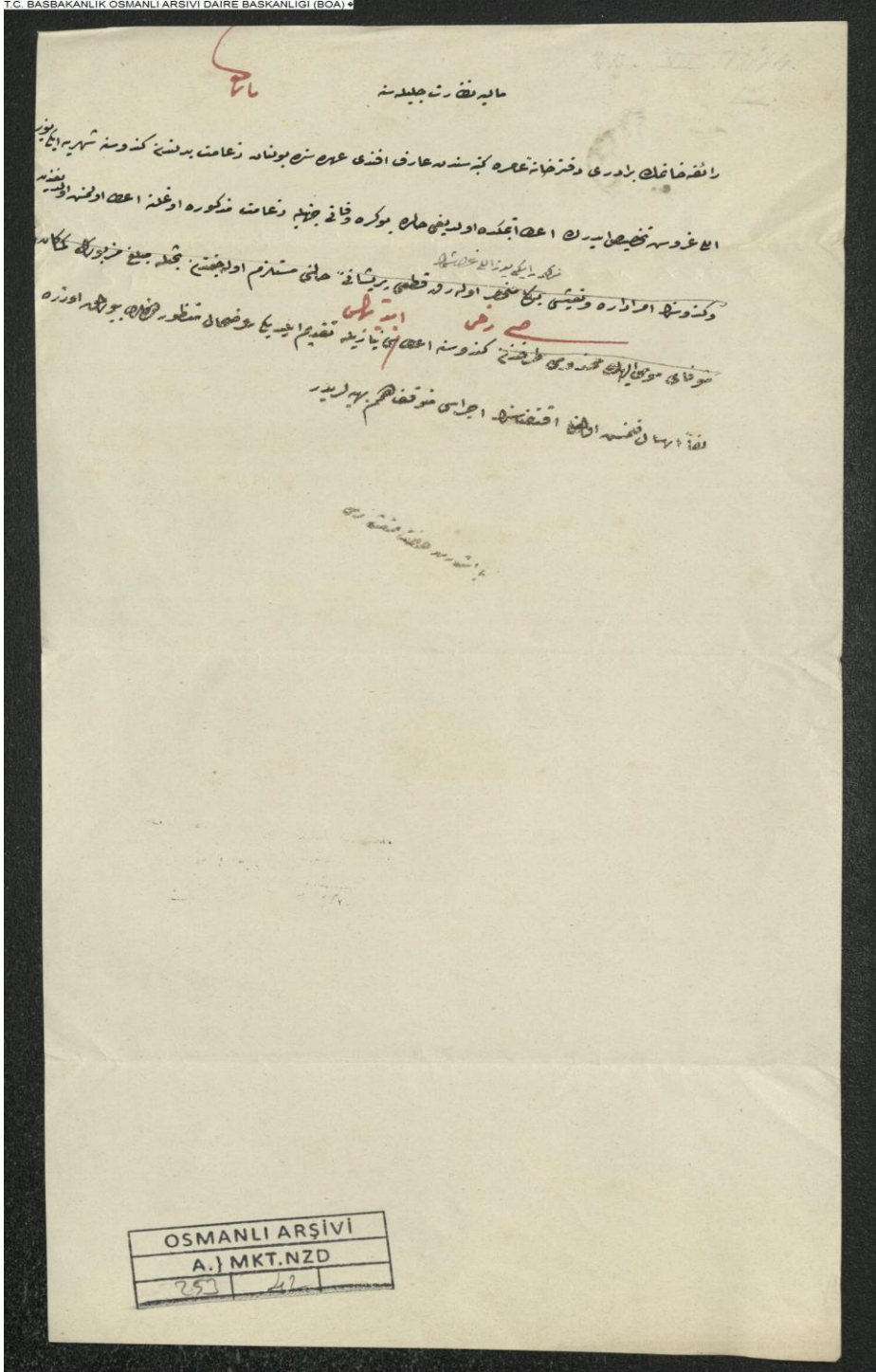
EK-13: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Müteveffa Süleyman Numan Paşa'nın kız kardeşleri Raife ve Mahide Hanımların, abilerinin hizmeti vataniyesinden kendilerine bir maaş ve Selanik'teki emlaklarına mukabil bir ev tahsis edilmesini talep ettikleri mektup

د- چه سینه قارا - بورد قولور تقویله ایسول مسه سنک رابه اردی
 انماضنه اوردولور بوردورمه سورینه نطفه بوردورمکه نه شجده
 بولف فادیتلی سولدی یکر . بو-ه کزه سربله بو اید و نطفه
 و بوردی قوت و حیاته ایسه زان فحیانه لریه تقدیم سرونه
 و عرصه عبودت ایلورکه سنک لهر سادنی اولاره
 زان فحیانه لریه ده عمر و عاصیه رخی موقیف ایلر،
 عزیز و بولور پاشا مر ..
 موقیف سینه زان فحیانه لریه

۱۹۱۴
 ۱۳۱۴
 ۱۳۱۴
 ۱۳۱۴

CU. HURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
 Yeri No. :
 Dos. No. :
 Vesika No. :

EK-13: "(Devamı)"

A.}MKT.NZD.00253.00042.001

EK-14: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Raife Hanım'a biraderinin zemetinden tahsis edilen maaşın itası

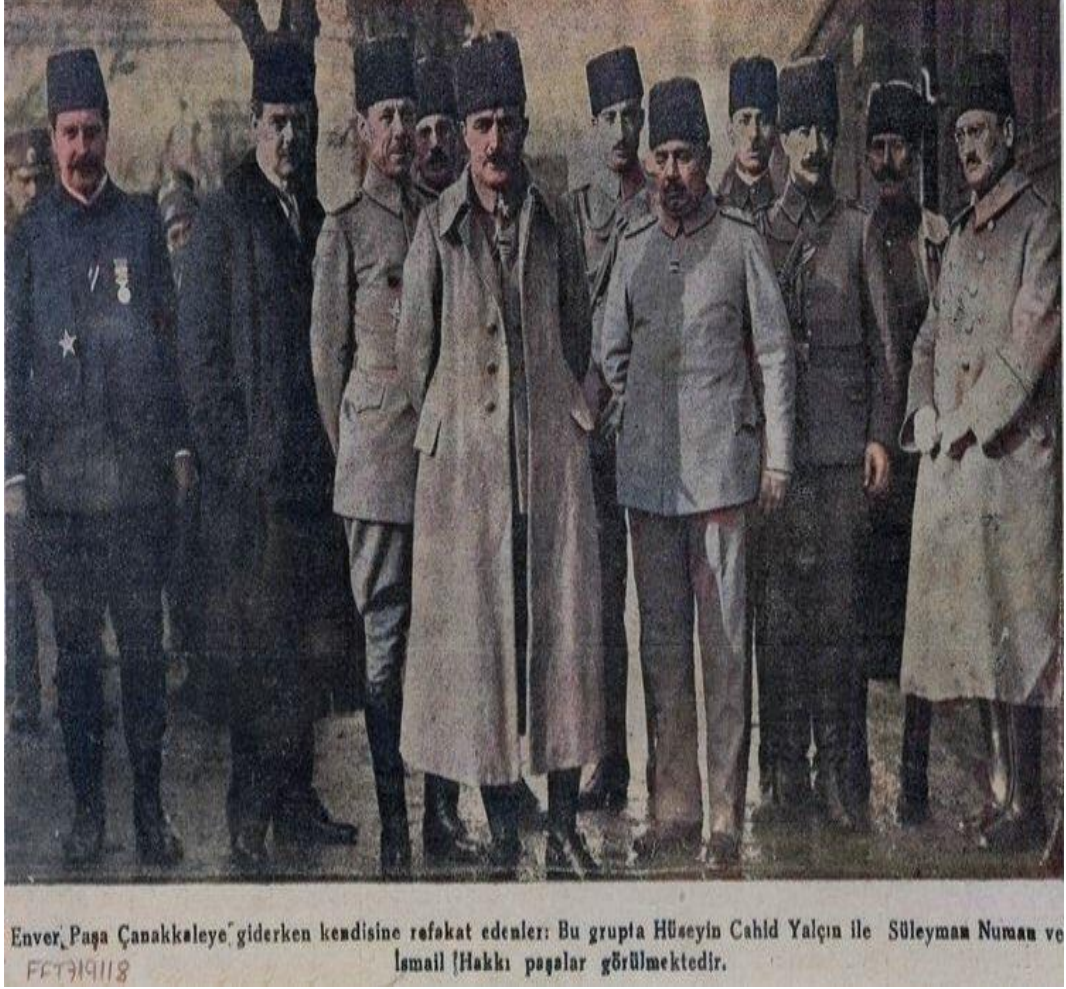
RESİMLER

Resim-1: Süleyman Numan Paşa (1868-1925)

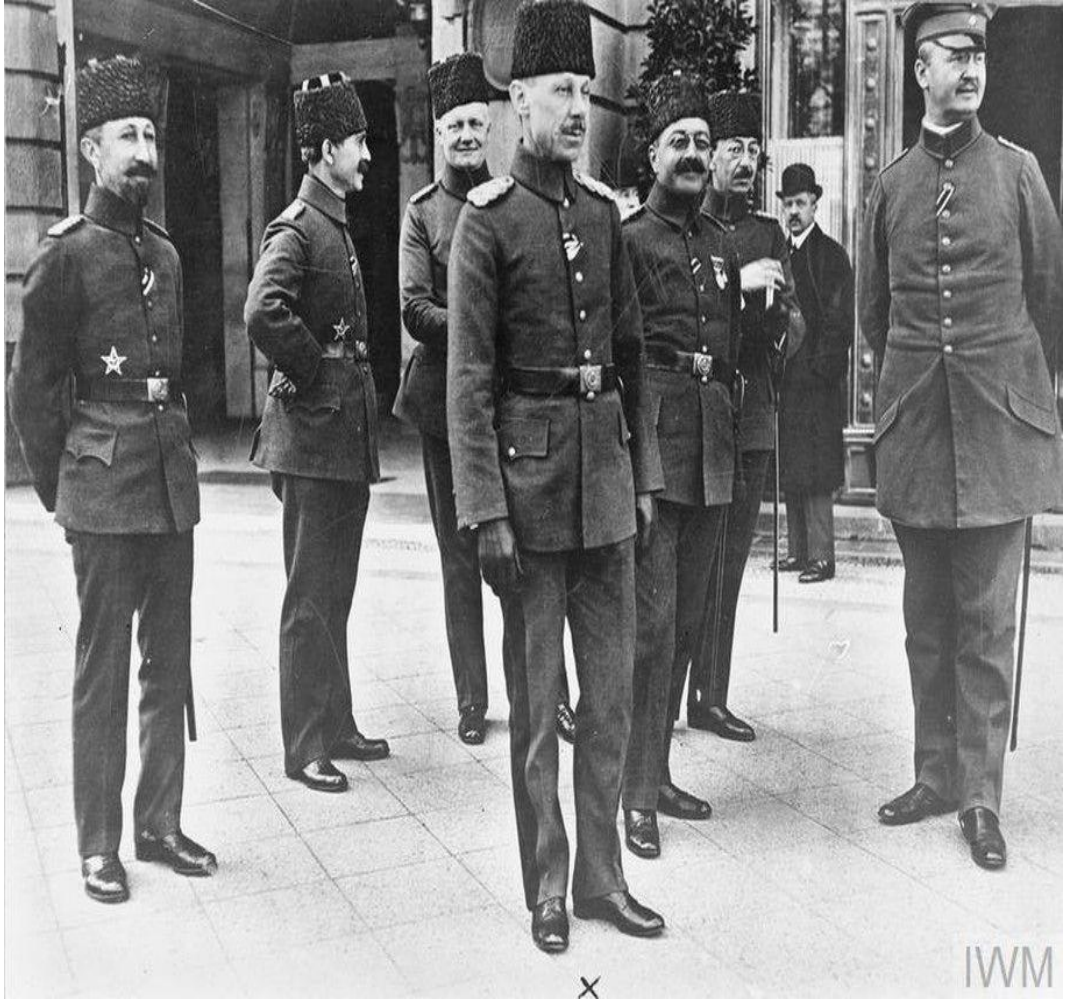
Resim-2: Süleyman Numan Paşa'nın Tıbbiye Yılları.

Resim-3: Sol baştan üçüncü sırada Süleyman Numan Paşa

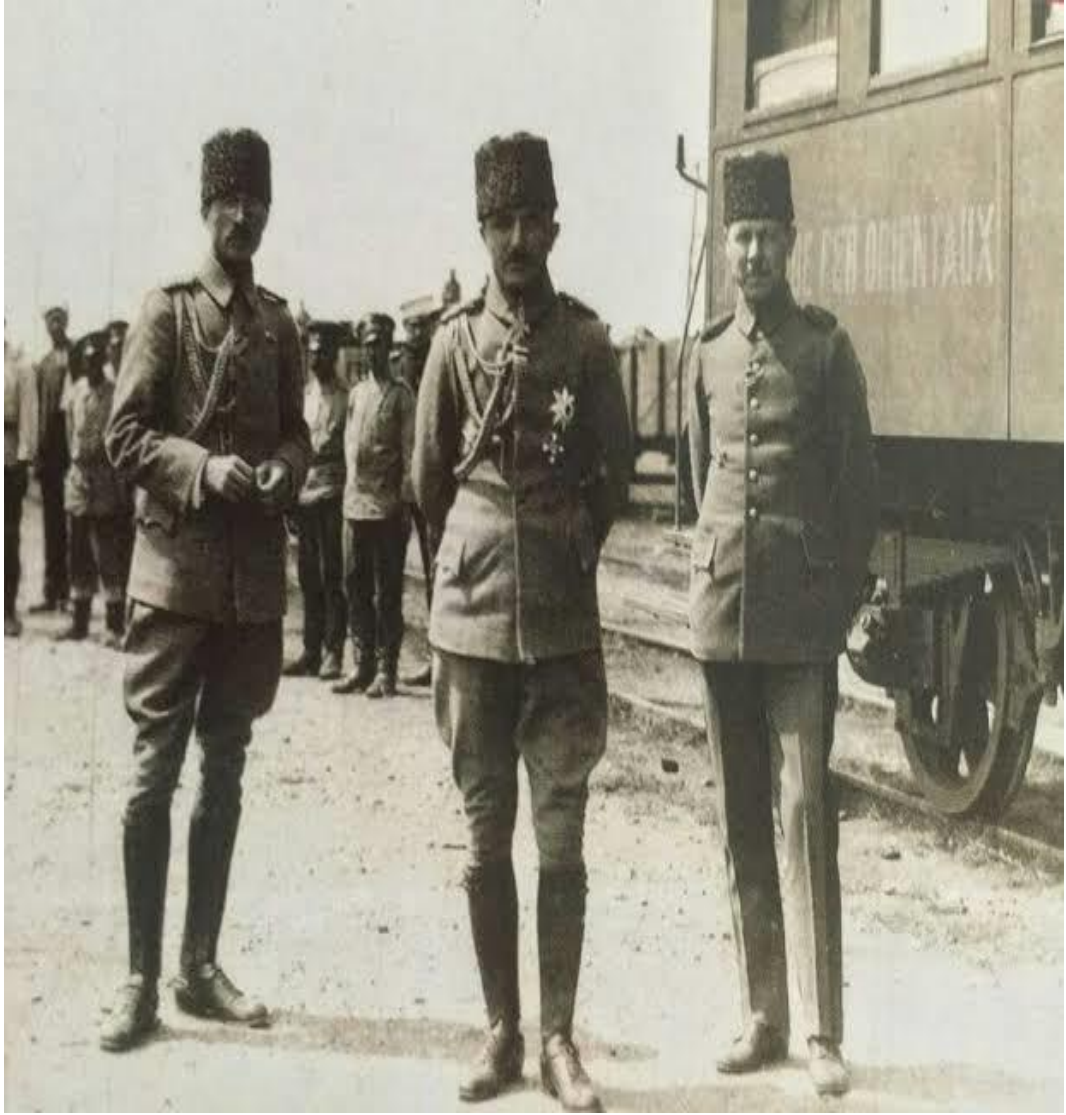
Resim-4: Süleyman Numan Paşa; Dr. Orhan Bey, Dr. Bruning, Dr. İbrahim Refik, Dr. Asaf Derviş Bey ve Dr. İbrahim Tali Bey ile birlikte.

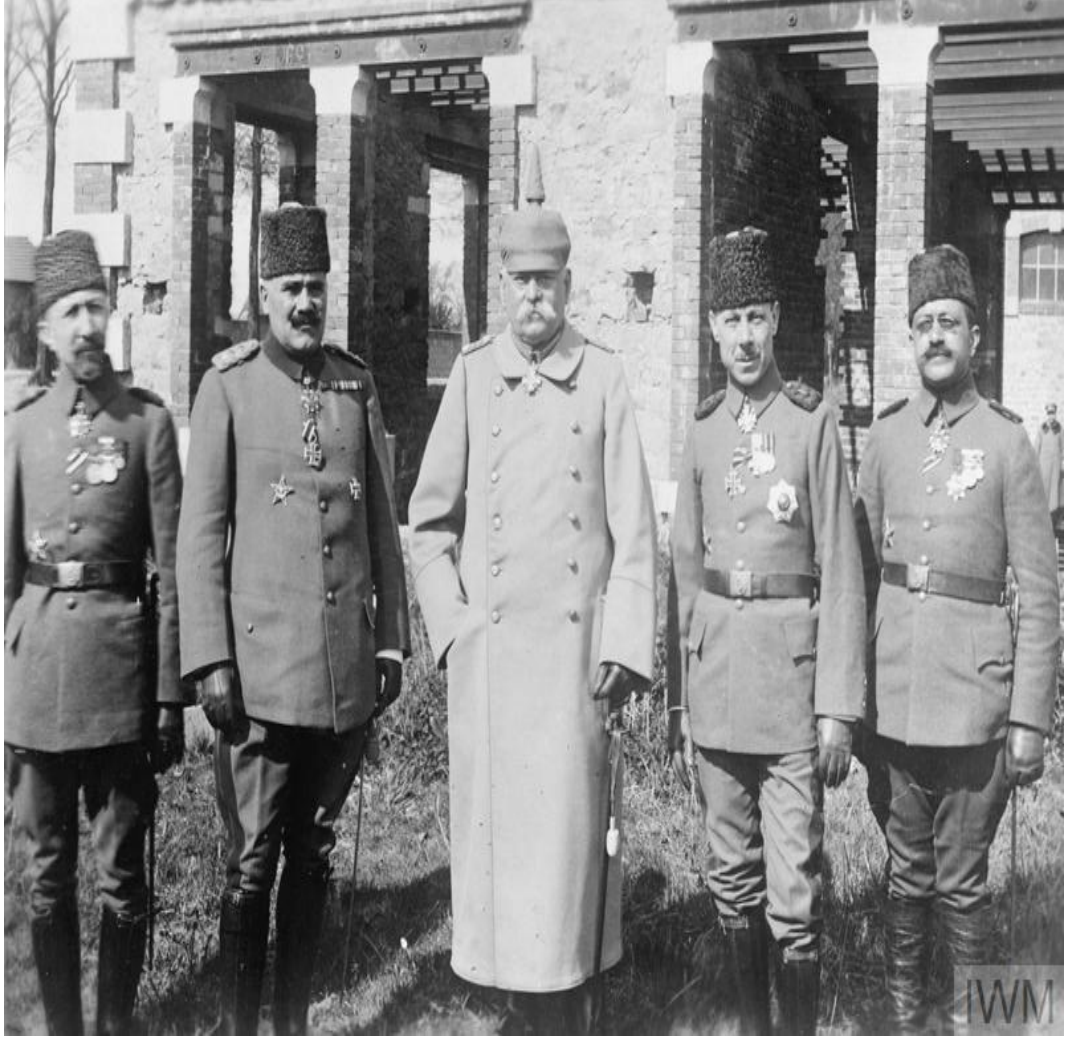
Resim-5: Süleyman Numan Paşa'nın Kudüs ziyareti.

Resim-6: I. Dünya Savaşı'nda Süleyman Numan Paşa, Enver Paşa ve Alman Mareşal Augustvon Mackensen ile birlikte

Resim-7: Süleyman Numan Paşa, Enver Paşa ile birlikte Romanya Cephesi'nde.

Resim-8: Dr. Süleyman Numan Paşa'nın, Alman Ordusu Sağlık Hizmetleri Başkanı General Otto Von Schjerning'i ziyareti.

Resim-9: Genelkurmay Sağlık Daire Başkanı Süleyman Numan Paşa'nın Kudüs Ziyareti.

چناق قلعه محاربانىك شانلى صفحائى اداره ايدن باشچى اردوى ھايون قوماندانى ليمان فون ساندھرس پاشا ايمه او زمان مھيتلرندھ
 شمعدى اردو قوماندانلرى صاغندھ اسعد پاشا ، صولندھ وھيب پاشا .
 اوپورتانلار : صاغدن حربيہ نظارتى ارکان حربيہ رئيسى قائم مقام رؤف بك ، رئيسى شھرا اھالىس عمر بېلى سلجان اعزاز پاشا ، باشندھ استانبول
 مركزى قوماندانى مبر آلای جواد بك
 آياندھ : صاغدن ارکان حرب عدى بك ، ايكنچى اردو ارکان حربيہ رئيسى عصمت بك ، ليمان پاشانىك باورى پرېكھ بك ، باشچى اردو ارکان
 حربيہ رئيسى شكري بك ، ايكنچى اردو سر طبېبى ابراهيم طبع بك ، برنجى اردو سر طبېبى رؤف منير بك .

Resim-10: Süleyman Numan Paşa, Otto Liman von Sanders Paşa ile birlikte.

Resim-11: Süleyman Numan Paşa'nın son resmi

Resim-12: Süleyman Numan Paşa'nın mezarı, Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi bahçesindedir.

Resim-13: Doktor Çörçöp Sami tarafından 25 Temmuz 1925'te, Süleyman Numan Paşa'nın mezar taşı için kaleme aldığı yazısı:
“Her kim olsan eylemez tağyir hilkat seyrini
Gayesi peyvestedir hiçiye mevcut olmanın
Asrının üstadı tıbbiyken yine hak oldu bak,
Kabridir zair bu yer Doktor Süleyman Numan'ın.”

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	AYŞEGÜL DEMİR
------------	---------------

ORCID Numarası	
----------------	--

Lisans Mezuniyet

Üniversite	Ordu Üniversitesi
------------	-------------------

Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
---------	------------------------

Bölümü	Tarih Bölümü
--------	--------------

Yüksek Lisans Mezuniyet

Üniversite	Ordu Üniversitesi
------------	-------------------

Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
-------------	---------------------------

Anabilim Dalı	Tarih
---------------	-------

Programı	Cumhuriyet Tarihi
----------	-------------------

Doktora Mezuniyet

Üniversite	
------------	--

Enstitü Adı	
-------------	--

Anabilim Dalı	
---------------	--

--	--

Akademik Çalışmaları

1	
---	--

2	
---	--